

műút

3 | málik roland

Málik Roland versei

20 | málik roland

Antal Balázs: „Én már csak megyek. Pedig istenemre, milyen kedves fiú voltam”

22 | málik roland

Nyilas Atilla: Egy halál margójára

24 | málik roland

Kupcsik Lidi: Roland margójára

26 | málik roland

Tömpe Péter: Egy hullámfalra

28 | málik roland

Kabai Zoltán: Az ongai elment

31 | málik roland

Mándoki György: fű

32 | málik roland

k.kabai Ióránt: Csó, Roland,

34 | málik roland

Béki István: A csönd

36 | málik roland

Papp Dénes: Szender

37 | málik roland

Nyilas Atilla: Búcsú a Mondótól

38 | commedia

Dante Alighieri: Isteni színjáték, Pokol, X–XV. ének (Nádasdy Ádám fordítása és jegyzetei)

58 | színház

Nagy Szilvia: Keserédes mambó

60 | kritika

Kardos Tünde: Bátran a gyávaságról (Koltai Tamás: Színházparadoxon)

61 | kritika

Fandl Ferenc: Hamlet visszanéz (Sándor Iván – Féner Tamás: Hamlet visszanéz – Gábor Miklós arcai, szerepei)

64 | esszé

Hannes Böhringer: Resten (J. A. Tillmann fordítása)

66 | vitamin

„Sola caritas!” – Lanczkor Gábor regényéről beszélgetett a Vitamin irodalmi vita-sorozatban Milián Orsolya, Sinkovicz László, Szilasi László és Gaborják Ádám.

73 | kritika

Urfi Péter: A szétbaszott Sághegy (Lanczkor Gábor: Hétsarkúkönyv)

74 | kritika

Lapis József: A vers hallgat? (Szentmártoni János: Ballada hétköznapi díszletekkel – Válogatott és új versek 1992–2010)

77 | kritika

Fáber András: Divatban van-e Casanova? (Casanova Velencéje)

muut

„ Úton lenni boldogság...” (J. K.)

Szerzőink: Antal Balázs (1977, Nyírszőlős) író, költő, kritikus · Béki István (1968, Budapest) költő · Böhringer, Hannes (1947, Berlin) filozófus · Dante Alighieri (1256–1321) itáliai költő, filozófus · Fandl Ferenc (1973, Miskolc) színész · Fáber András (1941, Pécs) kritikus, műfordító, c. egy. docens · Gaborják Ádám (1983, Szeged) PhD-hallgató, kritikus, szerkesztő · Kabai Zoltán (1970, Miskolc) költő · Kardos Tünde (1981, Budapest) dramaturg · k.kabai lóránt (1977, Budapest) költő, stb. · Kupcsik Lidi (1981, Miskolc) költő · Lapis József (1982, Debrecen) költő, kritikus, szerkesztő · Málik Roland (1976–2011) költő · Mándoki György (1976, Miskolc) költő · Milián Orsolya (1977, Szeged) tud. segédmunkatárs, kritikus · Nagy Szilvia (1979, Kistokaj) kurátor · Nádasdy Ádám (1947, Budapest) költő, műfordító, nyelvész · Nyilas Atilla (1965, Budapest) költő · Papp Dénes (1980, Miskolc) író, zenész · Sinkovicz László (1986, Szeged) egyetemi hallgató · Szilasi László (1964, Szeged) egyetemi docens, irodalomtörténész, kritikus · Tillman J. A. (1957, Budapest) filozófus, esztéta, kritikus · Tömpe Péter · Urfi Péter (1986, Budapest) kritikus, szerkesztő

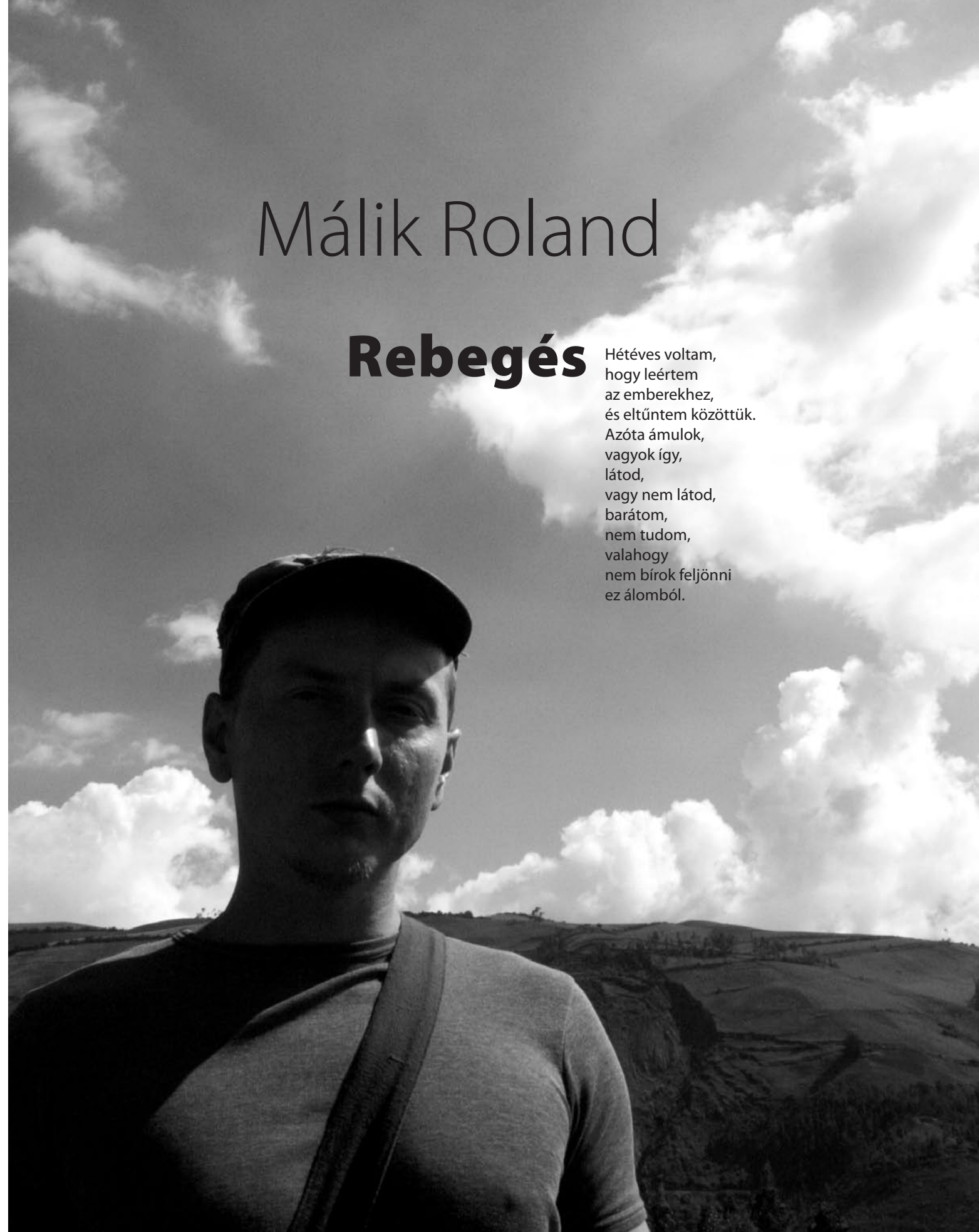
E számunkban **aatoth franyo** (38. oldal), **Balogh Csaba** (35. oldal), **Bukta Imre** (18. oldal), **Felugossy László** (27. oldal), **Földi Péter** (79. oldal), **Gaál József** (12. oldal), **Góra Orsolya** (15. oldal), **Hegedűs László** (10. oldal), **Horváth Helén Sára** (57. oldal), **Horváth Kinga** (6. oldal), **Koronczi Endre** (9. oldal), **Rácmolnár Sándor** (36. oldal), **Szabados Árpád** (63. oldal), **Varga Éva** (23. oldal), **Wahorn András** (30. oldal), művei vagy azok részletei láthatók. A képeket a **MissionArt Galéria Európafríz** című nemzetközi vándorkiállításának anyagából válogattuk.

Főszerkesztő: **Zemlényi Attila** zemlenyi@muut.hu · Irodalom, képregény, online: **k.kabai lóránt** kkl@muut.hu · Művészet: **Bujdos Attila** attila.bujdos@muut.hu · Kritika, esszé: **Jenei László** jenei@muut.hu · Képszerkesztés, design: **Tellinger András** telli@chello.hu · Szerkesztőség: 3527 Miskolc, Bajcsy-Zsilinszky u. 17., mélyföldszint · telefon: 46/789-599 · e-mail: muut@muut.hu · www.muut.hu · muut.blog.hu · www.facebook.com/muutfolyoirat · www.iwiw.hu/muut · www.twitter.com/muut_folyoirat · A Múút irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat megjelenik a Szépmesterségek Alapítvány kiadásában Miskolcon · Felelős kiadó, képanyag: **Kishonthy Zsolt** kishonthy@muut.hu · Szerkesztőségi titkár: **Simon Gabriella** simon.gabriella@muut.hu · Layout és logo: **Szurcsik János** mail@janos.at www.janos.at · Korrektor: **k.kabai lóránt** · Nyomda és kötészet: **Szocioprodukt Kft., Miskolc** · Felelős vezető: **Halász Rózsa** · ISSN 1789-1965

Málik Roland

Rebegés

Hétéves voltam,
hogy leértem
az emberekhez,
és eltűntem közöttük.
Azóta ámulok,
vagyok így,
látod,
vagy nem látod,
barátom,
nem tudom,
valahogy
nem bírok feljönni
ez álomból.

Az én esőm

Nyílvesszőnek

1
Nem zárom versbe többet.

2
Harminc évet figyeltem
Ezt az Élet-kertet,
A könnytől, a kötől
Elvertet,
S bár a sűrűjében éltem,
Volt, hogy a kerítés tövéből
Kifelé néztem —
Egy országutat, egy póznát,
A nem magas eget, s ha
Valaki arra őgyelgett,
Szóba elegyedtem, és mondtam,
Hogy eljövök ám holnap is,
De következő nap
Már máshol ténferegtem.

3
Az én malmaim lassan örölnek.
Hát esőt teremtek,
És képzelek kapualjat,
Ahová az eső elől nyugodtan
Behúzódhatok.
Egy ilyen kapualjban az ember
Eltűnődik ezen-azon,
S bár öröl a malom, lisztje
Nem lesz fehér, mert hosszú,
És gyötrellem a bosszú,
Amibe fordul a sötét kerék.

4
Megtanultam: minden az, ami.
Én én vagyok, nem más,
Kávém nem az úr,
Cigaretám nem rakéta,
Versem nem az Ige,
És a Sátán is csak sátán,
És Isten is csak isten,
És féljek, hogy a következő
Percben megállítja a szívem?

5
Én sose szerettem a nőket.
Mindannyiukban ül egy
Förtelmes asszonyállat,
Aki kondér alján verve
Az ütemet, kiabálja:
Nem tudom, hogy ki vagyok,
Az lesz, amit akarok!
Pénzt ide, gyereket!
Pénzt ide, gyereket! —
Távoliak nekem, szép idegenek.

6
Másfelől
Nem vagyok homoszexuális,
És megvetem a férfit, aki
Elkötelezett nőket kaparint meg
Művészet címén,
Pénzcímletekben,
Rang vagy hatalom révén,
És lenézem a nőt is,
Aki lépremegy, csak mert
A vére hajt egy hülye kereket.

7
Ragaszkodom az esőhöz,
Kutyahűséggel, mint
Szimpatikus ismeretlenhez
Egy pokolba kívánt összejövetelem.
Fegyvertársként mossa a szúrt sebet,
Álomba dűnnyög téboly-délután,
És — ha akarom — a bosszú
Malmaira úzi a vizet, mert
Miért tagadjam, él bennem valami,
Ami.

8
Mért hiszem, például,
Hogy jó volna kitörölni a világból
Azt a bankot a túloldalon?
És miért hiszem, hogy badarság
Buddha minden beszéde, hogy
Jézus szava türelmes csacsiság,
Mohamed hagymázás hadvezér,
És az Ördög csábja tökéletes
Üresség? A nihilistát meg csak
Seggbe rúgnám, mint egy kakast.

9
Való,
Hogy minden olyan távoli, ami
Közel áll? És a drága halott, aki
— Még ma is — álomban eljön, és
Két kezében szorongatva
Két kezem,
Aggódva kérdi, tudakolja: mi a baj,
Hogy mi baj van, s én hazugul
Ingatom alvó fejem, mert mást
Nem tudok, nem tudok mást:
„Anikó néni, mit se bánjon,
A számításom én megtalálom.”

Az eső ment meg engemet,
Az eső, ami nem szeret.
Az eső ismer engemet,
Ismer engem, idegent.

10
A város hegyén másnapon
Egyszer elkapott a zápor.
Leguggoltam,
Bördzsekim a fejemre húztam,
S amíg ott bújtam,
Alattam,
A guggolatnyi földből, mit
Az eső körbevert közönnyel,
Fömlámlott egy külön világ.
Volt ott minden.
Szabályos, kicsi háztető
Fúvel, fával, toronyóra
Lánccal, utcák, hidak,
Zúgó folyó, kapualj,
Bedőlt kerítés,
Szomorú, hasas felhők, és
— Mint Nijhof tette régen,
Lassított, álmos versében
A tó vizén, hogy széthúzta a békalencsét —
Láttam baktatni egymagam
A villamossín vonalán, és
Szinte sajogtam, hogy láttam:
Az én világom
Az esőtől csendes, kihalt város.

11
Lám, csaltam mégis:
Ebben a versben most már
Örökre esni fog.
Mert bosszú az én esőm,
Siralmas bosszú,
Az Úrnak ajánlom —
Iderakott,
Ide, ebbe a világba,
Holott tudta:
Ulalume, Ulalume,
Ködös Auber,
Weir-tövi-rév,
És hosszú az én esőm,
Kegyetlen hosszú,
Hadd verje az Ő drága szívét,
Mossa el a szívem minden szennyét,
Mert tudd, hogy jó fiad akartam
Lenni,
Ehelyett én lettem itt maga az Ördög,
És az ördög is kevés, mert
Én a mélységből kiáltottam,
És mert enyém a bűn,
Enyém a bosszú,
És én mindenért megfizetek.

Az én telem

Nekem már az orosz front marad,
takarva hóval, katonakabáttal,
tárazva vodkával, puskával,
erős cigarettával
a kocsmányi ég alatt.
Próbáltam én
gyerekzsivajt,
álmodtam pálmát,
forró trópusokat,
akartam látni a déli tengert,
de az ördög tudja, miért,
nekem az örök hó,
a háború maradt.

Rögeszme

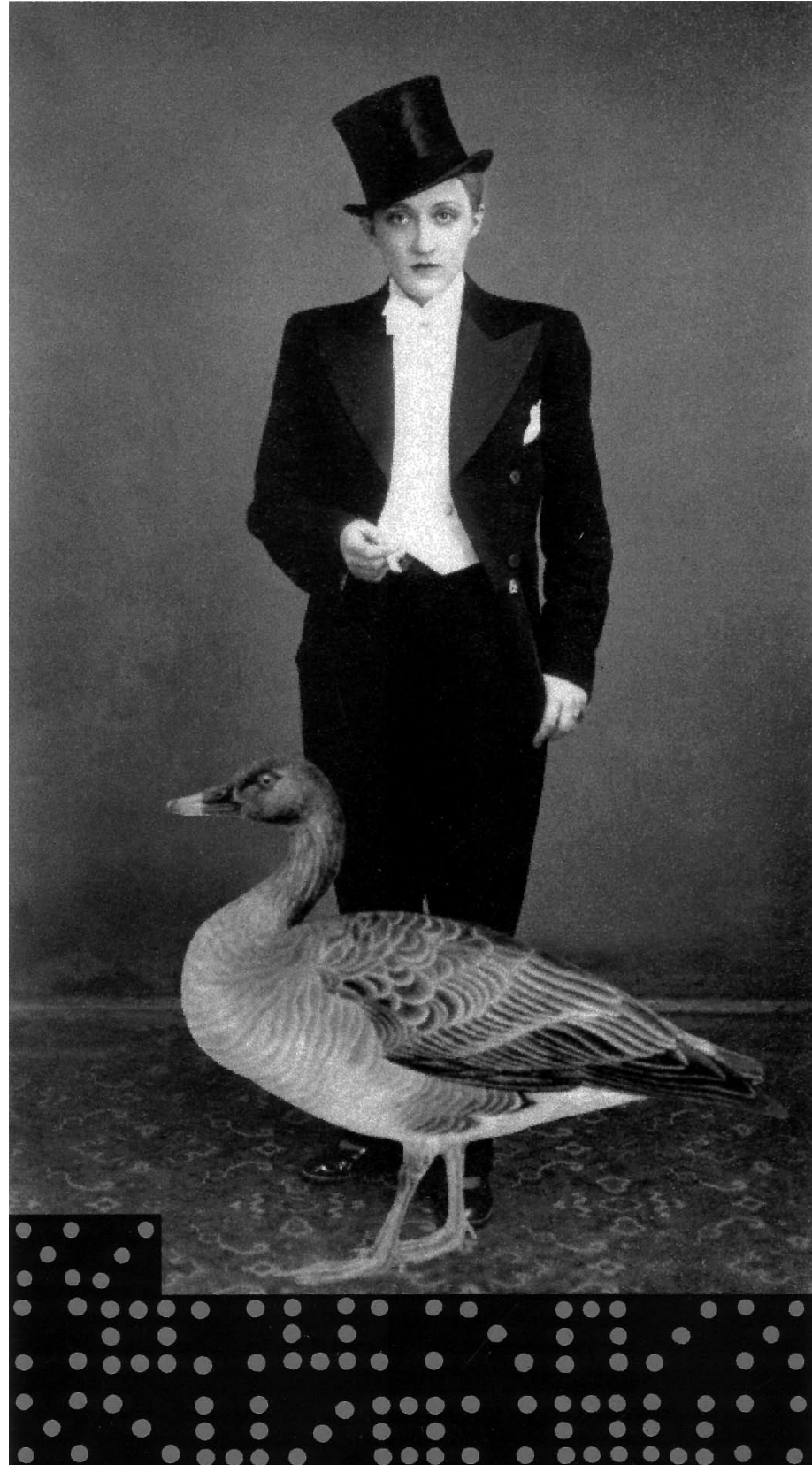
Ablaknál utazom
gyaur zajban,
s a pánikroham
hogy végre elült,
mindegy is,
autóbusz álcáján,
villamos illúzióján,
vagy valódi vonaton utazom,
mert közben nyitott szemmel álmodom,
naplementébe borult tekintettel,
úgy, hogy végig tudom:
mániás lettem, igen, mániás,
én, Málik Roland,
néhai óvodás,
példás éltanuló,
szépreményű ifjú,
veszélyes sebet kaptam
az életem háborújában,
férfikor forradalmán,
mániás lettem,
mese nincs,
rögeszmés,
eszme nélkül,
az sincs,
reménytelen álmodozó,
járó halott, egy rögdög —
és ebből most tényleg
nincs kiút, Istenem,
tart, amíg tartok, ezt hiszem.

*„A legveszélyesebb,
aminek tárgya nincsen.”
(Omar Khajjám)*

k.kabai lórántnak

Szép ez a táj, szép vagy világ,
csak milyen kár,
nincs már szívem,
se eszmém hozzád,
s benned szaladva hontalan
előnti gabonám a hajló gondolat:
mindenütt jó,
de a legjobb sehol,
mert anyám fia nem okés,
apám kölyke nem kemény,
bátyám öccse nem virgonc már,
papó unokája a messzi múltban jár,
Ruzsin hercege száműzetésben,
a balszélső eltűnőben.
Már zene van benne és körülötte,
gyenge fénye egy álom szülötte,
a cigány nem tőle kér tüzet,
a kalauz se kér semmi jegyet,
észre nem venni őt —
Nap előtte,
Nap utána:
most alélva forog egy izzó mezőn.

Skarlát

Példbeszéd 6,7-re

Szemem ablakán
 a borba visszanéztem,
 és láték a bolondok között,
 eszemben tarték a fiak között
 egy bolondot, aki az utcán jár,
 annak szeglete mellett,
 a házához menő úton lépeget
 alkonyatkor,
 nap estjén,
 setét éjfélnél.
 És íme,
 az eleibe jő,
 színmézet csepeg idegen ajka;
 néha az utcán, a tereken van,
 néha közökben leselkedik,
 és az ő homlokára egy név
 vala írva: Titok.

Vele megy, mint az ökör
 a vágóhídra, és mint a bolond,
 egyszer csak fenyítő békóba —
 megy, mint aki alva jár,
 háta mögött kerítő,
 oldalán a céda,
 és nem tudja,
 az ő lábai a halálra mennek,
 léptei a sírba törekszenek,
 és nem látja,
 ösvényei változókká lettek,
 és távoli köddé a gyerekkora;
 álomban megy,
 fölötté sárkány az ég alkonya,
 mert sírba vivő út az ő háza,
 levisz a halálnak hajlékába.

A Halál margójára

*Költemény,
melyben a szerző
mester híján
magamagát oktatja, tanítja
egyszerű szavakkal
a halál
elkerülhetetlenségeskedéseitekért.*

I
Bárhová mégy,
ha lassan is, de egyszer biztosan odaérsz.
És ott vagy.
És tudják, hogy ott vagy.
Tudják, és tán mondják is, hogy ott vagy.
Másfelől, ha ott vagy, ott vagy,
ha nem ott vagy, nem ott vagy,
— a kutyát nem érdekli —,
de akárhogyis,
így vagy úgy,
valahogy mégis ott vagy.

Egyszer aztán kérdezik mások,
te hol vagy?
Ők meg mondják:
„Miért kerestek őt az élők közt?
Nincsen itt. Távozott.”

S igaz,
valahol, talán a nem is olyan
távoli galaxisban, szélén egy
fekete lyuknak, várnak rád.
Várnak ott. És ha lassan is,
de egyszer biztosan odaérsz.

II
Halál, minden gazda vagy,
a gazdag portán is gazda vagy,
a szegény nyakán is gazda vagy,
tőled kicsi a kicsi,
és tőled kicsi a nagy.

Halál, te olyan gazda vagy,
senki se lát, pedig vagy,
mindenen a Halál keze munkája,
ez a munkája.

Halál a lemetszett rózsatőben,
halál az anyagban és a tóban,
halál az óra a percmutatóban,
halál az elveszett tolltartóban —
benne vicsorog sokszín ceruzafogad.
Ó, hányszor, de hányszor
hogy elhagytalak,
loholt utánad bátyám lóhalálban,
és jött, és mondta, hogy színe sincs,
köpenyem, ernyőm,
mobilom, kulcsom,
zakóm is nálad van!
Halál, minden gazda vagy.

Halál a vének vén szemében,
halál a fiatalember mellzsebében;
megjelölsz, mint egy bankjegyet,
s mire átnyújtanál, nem vagyok —

Tudom, hogy figyeltél ott is,
a fölénk nőtt gazban, ahol
találtuk azt a hat kiskutyát.
És alig egy hét, elégetted örömünk,
elvitte az enyémet, Vulkánt,
elcsaltad a Bernát Laciét
— száraz volt az orra —,
és elcsórtad az Agócs Gabiét,
Gömbit,
és így tovább, sorra a többit.
Vonítanak azóta is
tél-nyári éjszakákon,
amint ólálkodsz a falak mentén,
az udvar végében,
fészked a fészker, s az élet álom,
őrzése vesztés: elkapod,
mint a szerelmet: ellopod,
mint pénzt a szél, felkapod,
mint pénzt a szél, nem hallod?,
forgószéllel elkavarod.

Így lesz halál a házban,
így a családban,
így a meg sem született
apa-fiú barátságban,
halál a könyvben,
és halál a lapozásban,
halál a tavaszi alapozásban,
pedig nem vagy egyéb, mint
egy kis függőhíd két part között.
De: végig kell menni rajtad,
végig kell menni rajtad,
végig kell menni rajtad,
végig kell rajtad menni.
És tudod, mi a legócskább az egészben?
Hogy nincs az a kísérteties zene.

Alvajáró

Én már csak megyek.
 Pedig istenemre, milyen
 kedves fiú voltam. Nem tudom,
 valami álmos tompaság
 szállt rám, és most
 a világ is, én is,
 kint is,
 bent is,
 mindenem: üveg mögött.
 Nehéz,
 szinte alattomos csönd ez,
 vízalatti, melyből bármikor
 elősompolyoghat valaki
 — nem barát —,
 ismerős, rokon,
 egy régi tanár,
 akivel tűnődve beszéllek,
 kávé rendel,
 cukrot rak,
 kanalat forgat
 igen lassan
 a kávéban,
 szabadkozik az alkalmatlan
 idő miatt, rohannia kell,
 de nem azért mondja,
 aztán egy huncut fénytől
 megcsillan a szeme.
 — Jó — mormolom, s félszemmel
 látom még, amint a gőzölgő
 csészével elsétál, visszaballag
 a bolygó félhomályba.
 És akkor gondolnám utoljára,
 hogy abba kellene hagyni
 a tintát, mikor kiderül:
 nem tartózkodott a városban
 azon a hallatlanul furcsa napon.
 Sajnálom. Sajnálom.
 Harminc vagyok és fiatal,
 alkoholista és neurotikus és magányos.

Sajnálom, bocsánat
 mindenkitől,
 aki szeretett:
 én már nem vagyok Málik Roland.
 Mintha elcsatangoltam volna
 az álmokon túlra.
 S azt tudom csak,
 ez itt szomorú béke,
 kegyelemteljes gázolás
 valamibe, ami majd ellep.
 Szeretném, ha fű volna.
 Ahogy lehet több is: vonatút,
 cigaretta, kék, utcai kút,
 kiskocsmá kertje, elséta
 nagyapainak tűnő porta előtt a napon,
 udvar beláthatatlansága,
 kertek alja,
 és a zümmögő erdő.
 Te vagy ilyen tévelygő, Uram?
 Mert ha belőled folytatódok,
 elmondanám, ha már kell, száz
 évvel korábban kívánok élni,
 csíptetőt viselni,
 kalapot emelni,
 átböngészni a napi sajtót,
 végigkopogni sétabotommal
 egy verőfényes korzón
 kávészagú lehelettel.
 Te vagy ilyen semmittevő, Uram?
 Mert tudd, hogy félvállról veszem
 a munkát, és nem kívánok dolgozni
 az eljövendőben, csak heverészni,
 borozni, olvasni öszt hosszú regényben,
 és menni, csak menni,
 gyalogolni egy középkori nyárban,
 édesen tüzes tompaságban, mert
 nekem a gyaloglás volt mindig
 a szabadságba vezető út.
 Te vagy ilyen egymagad, Uram?

Egyedül voltam én is, és lüke,
 hogy az első jöttmentnek, aki
 vidám kedvvel hátba vágott, s szólt:
 „gyere, járjuk a világot,
 mint igazi két jóbarátok” — bedőltem,
 s hittem neki.
 És eltévedtem az élet túskeerdejében,
 majd a bűnök bányájába jutottam,
 most a szavak légegében járok,
 s magam vagyok, jobban, mint a föld alatt.
 Talán sehol se voltam.
 Se ébren, se álomban,
 se földúton, se földöntúl,
 földöntúl és padláson,
 padláson és erdőben,
 erdőben és kocsmában,
 kocsmában és templomban,
 templomban és sírkertben,
 sírkertben és se Ongán,
 se Ongán, se Miskolcon,
 Miskolcon és Bátorban,
 Nyíregyházán, vízparton,
 vízparton és évezárón,
 évezárón és vonaton,
 vonaton, se öltönyben,
 se öltönyben, és se csőben,
 se csőben és csőnek tetején,
 csőnek tetején, a Ruzsinszőlőben,
 vagy ha igen: innen voltam.
 És tudod,
 felejtse a száz évet,
 hagyja a semmittevést,
 pokolba az Ördöggel
 és a bűnnel,
 legyen béke, béke már,
 érjen véget a gyaloglás,
 mert én — mint egy elhagyott bárkán —
 végül a szíveden szeretnék pihenni, Uram.

Fiúk a Ruzsinban

Ráhajoltam az ösvényen a kútra,
nyeltem, ittam a kincset.
Nyár volt, s olyan vadul oltotta
szomjamat a víz,
hogya szemembe könny szökött.
Mikor fölegyenesedtem,
harminc voltam, kezemben rum,
az égen fehér madarak,
és szememben még ott a könny —
„na erre varrjál gombot, öreg fiú” —
gondoltam magamnak,
de már nem érdekel.

Eljött az idő, hogy útra *kelljek*.
Még nem haza,
nem Eldorádóba,
nem a francba,
nem a pokolba,
nem a tűnj az életemből-be,
sem nem a Kálváriára;
nem a szomszéd utcában szól a zene.

Emlékeztek még, ruzsinszőlői csillagok?
Három idétlen, kültelki gyerek
gyertyákat tett a padlásablakba,
és fényük alól nézett fel rátok
„föld, föld”-et kiáltva, mint
akik ismeretlen vizeken járnak.

Ha bízol a tengerben,
vándorolni fogsz,
ha elérsz a lábához,
sírni fogsz,
ha belémerészkedsz,
szopni fogsz, lenyeled,
és nem köpöd ki többé
sohasem.

Nem tudtam,
hogya a Ruzsin az előszoba.
Nekünk a Ruzsin maga volt
a gyerekparadicsom
bódéival, magasban futó csöveivel,
néma gyilkos ösvényeivel
az eltűnésbe hajló szürkülettel.

A végére akartunk érni.
Toprongyainkban cigányok voltunk,
Jézuskák,
s én újszülött,
mikor beszorultam egy rozsdás csőbe,
és a többiek toltak-vontak sokáig,
végül fejemnél fogva húztak ki belőle,
mint a bábák —
egyszer meg a töltésen találtunk
egy fél kutyát,
nem sokkal odébb a felső részét,
vigyorgó, sárga fejét,
valószerűtlenül igaz volt,
s a Napisten rámutatott.
Mentünk sötétedésig,
az Egyetemváros fesztiválsátraig,
ahol az eladófiú, mint egy próbán,
felajánlott három csokis palacsintát,
ha megmondjuk, ki írta:
„Arccal a tengernek itt állunk párban”,
ráböktem, hogy Nagy László,
mert csak róla hallottam addig,
hogya költő — azt az elképedt arcot,
amivel átnyújtotta, én meg
visszaadtam az enyémet, fogyassza
egészséggel, mert nem vagyok éhes.

Minket nem vittek a strandra,
be kellett mászni,
huppanás a száraz fűbe,
aztán futás, futás,
hú ez a fürdőmester!,
szaladj, szaladj,
mert ez buzi, és elkap,
elkap, szaladj, mert elkap,
ez buzi, ez buzi!

Napraforgásból meg lehet élni.
A tenger előszobájában lehet élni.
Ital és marihuána nélkül lehet örülni élni.
A parton könnyű ingben sétálva lehet élni.
Az örök zúgásban, egyfajta halál után élni.

Van egy álom,
ami újra és újra megtalál:
vízen lebegek,
s a távoli égen egy repülő halad.
Elvesztettem az életem.

Talán egy déli város forgatagában
tűnik fel megint,
kávézni hív,
vagy bort inni, meg ne tántorodjak,
vagy csak hagyom szem elől tévedni,
nem látom többé. Kell ez a víz —
olyan jó lebegni legalább.

A Ruzsin:
telkek összevisszasága.

A Ruzsin:
alkoholisták műhelye.

A Ruzsin:
a kallódó kölykök világa.

A Ruzsin:
a nincsen bélyege.

A Ruzsin:
zsiroskenyerek nyárikonyhája.

A Ruzsin:
kóbor kutyák befogadóhelye.

A Ruzsin:
az „eridj borér’ anyádpicsája”.

A Ruzsin:
fészerek betűző fénye.

A Ruzsin:
a veszedelmek viszonya.

A Ruzsin:
libidók és lódarazsak fészke.

A Ruzsin:
kemény botok tánca.

A Ruzsin:
a képzelet képregénye.

A Ruzsin:
a felhőtlen ég vitorlája.

A Ruzsin:
augusztus reménye.

A Ruzsinszőlő:
a tenger szülőcsatornája.

Nem tudom, mit gondol a másik kettő,
hogya merre sodródtak,
hová tűntek az élet zavarosában
— bár úgy hírlík,
a hajós címkéig ők is eljutottak —,
én nem hagyom elmerülni
a sok vicceskedést,
maratoni gyaloglást,
a nyugtalanságot,
a kagyló- és csigalenyomatokat,
amiket a telkek földjében találtunk,
hogya menjünk
túl a házakon,
túl az erdőn túl,
túl a síneken,
túl az idegen apánkon,
a szorongó anyánkon túl,
túl a születésen,
a családon,
magunkon is túl, oda,
ahol nem darabokban él az ember,
és mindig süt a Nap.

Nem tudtam, hogya
te szólítasz engem,
szárazföldi patkányt,
dupla földjegyűt,
te állsz minden
csavargás és eltévedés mögött,
hogya te morajlasz
a szökési kísérletek hátterében,
de alítom, eljön az idő,
hogya minden reggel
veled kávézom, s leszek
a világ végén, tenger.

Az utolsó kávé

Sejdítem, hogy lesz, öreg
talán még nem,
csak csendes ember.

Idegen földön — egyedül
hazád idegenebb —,
ott leszel akkor.

Szép nap ígérkezik.
Fél tízre jársz,
gringó,
presszó,
eszpresszó,
a levegő csupa fény.

A nullával kezdődik minden,
gondolod, rosszul,
sietve törölsz,
egy halálka előtted:
mit írsz?
s egy másik: minek?
a harmadik megint mint a macska,
egyre többen,
itt is, ott is,
bújócska, fogócska,
gyerekkori ócska
bögre alján két szemed,
azok is ők, bandzsa banda.

A kávé elfelejtet
(vagy rendezted?),
mikor egy higgadt,
sunyi csepp megindul
a halántékodon.

Valami szöget üt —
kongatás,
a semmin út,
és csak vad kékség mindenütt.

Megfordul minden —
nem, úgy marad.

→ *Antal Balázs*

**„Én már csak megyek.
Pedig istenemre, milyen
kedves fiú voltam”**

Pénteken úszni indult az óceánba, és nem jutott ki a partra — vasárnap találták meg a testét Málík Roland magyar költőnek, az egyik legkedvesebb embernek a mai irodalomból, egy ecuadori halászfaluban.

Mikor felhívtak, hogy a hír igaz-e, kapásból azt mondtam, hogy nem. Holott nem követtem a közösségi oldalak hírfolyamát. De aztán kiderült, hogy igen. És mégis. Nem hittem már azt se, hogy a korosztályomból. És különösen nem, hogy annak a hangnak, arcnak, testtartásnak, orgánumnak a gazdájával, hogy épp vele ilyesmi megtörténhet.

Nagyon gyakran felidézek magamban egy hosszú vonatutat, fel Budapestre, 2007 végéről vagy 2008 elejéről. Én Nyíregyházáról indultam, ő Miskolcon szállt fel. Ugyanoda igyekeztünk, mindketten szerepeltünk egy antológiában, melynek a bemutató felolvasására hívtak bennünket aznap. Ismertük egymást, valamikor bemutatkoztunk már, talán váltottunk is pár szót, nem sokat. A vonaton véletlenül futottunk össze, nem szerveztük, de leültünk egymás mellé és végigbeszéltük az egész utat. Másnap, hazafelé már kerestük egymást. Most úgy rémlik, hogy ő majdnem lemaradt, de végül elérte. És megint járt a szánk, fecsegtünk szenvedélyesen, már az első pillanattól egy hullámhosszon. Miskolcon már barátokként váltunk el. És azóta tudtunk egymásról távoli jóemberként. És most meg vissza kellett mennem az előző mondatban múlt időbe tenni az ígét.

Akkor készült első ecuadori útjára, mintha talán egy héten belül indult is volna már. Úszómesterként és recepciósként dolgozott, holott közigazdász végzettségű volt. Talán ennek, hogy éppen nem magyar szakot végzett (noha azt is tanult) volt köszönhető, hogy a fiatal irodalomban szokatlan egyedi hangon szólnak a versei. Hogy mert olyan címeket adni, mint az egyik legerősebb, velőtrázó verséé *Ördög* című kötetéből: *Napkori papó*. Miközben fanyar humorú, a legmesszebbmenőkig pozitív életfelfogású embernek ismerem meg, akinek a szája sarkában mindig nevetés bujkált, versei folyton a sötétséget kutatták. Tegnap este, mikor megtudtam, elolvastam ismét a kötetét, aztán mindazt, amit az *Egészrész* antológiába írt. És beledöndült a szívem halálverseibe. Az antológiában majdnem minden verse ilyen.

Uram, ki küldted vonat utasának, remélem, ha már, akkor teljesítetted a kívánságát:

legyen béke, béke már,
érjen véget a gyaloglás,
mert én — mint elhagyott bárkán —
végül a szíveden szeretnék pihenni, Uram.

Ma hajnalban azt írtam közös barátunknak: sosem gondoltam rá, hogy ezeket a verseket majd egyszer úgy kell olvasnom, ahogy most már mindig fogom.

▸ *Nyilas Atilla*

Egy halál margójára

Málik Roland emlékére

Ha Ecuadorba mégysz, egyszer biztosan
odaérsz, ha odaérsz. És ott vagy. És
tudjuk, hogy ott vagy. És talán mondjuk is,
hogy tudjuk, hogy ott vagy, tudjuk, mondjuk ott.

Másfelől ha ott vagy, ott vagy, ha nem, nem —
ez például érdekel —, de bárhogy is,
nekünk ezután már mindig ott leszel
valahogyan a kies Ecuadorban.

Egyszer aztán ha kérdezik, te hol vagy,
mondjuk majd nekik: „Miért keresitek
őt miközöttünk? Nincsen itt, távozott.”
És meséljük talán Ecuadorod, hogy

végül a gyűrűt a sapkádba tetted
álmos homokon, forró vízközelben,
és nem jutottál haza, csak a végén.
És nem te, de később gyöngé hamvaid.

Támadt lábad előtt ragadozó ár,
verte a tested, mintha kaszabolnák,
gondolataidat összekuszálta,
s egy újkeletű égbolt kupolája.

Mert januárban megőrül a tenger,
és erős lesz, mint egy dühöngő, örült,
beléd köt, kavar, butaszép halált oszt,
s kiejted kezedből nyerő lapjaid.

Mondd, kapálództál még, mikor érezted,
megkezdődött az elkerülhetetlen,
vagy büszkén merültél haboknak alá,
vad kétségbe szemed meghurcolt kékje?

Mondd, milyen volt, jó? Kicsit ugye jó is?
S ha nem, hát mettől és főképp meddig nem?
Tudtad, mégis győzöl, hisz láttad, hogy él
szerelmed, s egy Új világban partot ér?

Megoszthatatlan fájdalommal mondom:
hát megöltünk. Szóval nem hittem volna,
hogy te leszel majd az első közülünk,
ki befut a nagy szemét Óceánba.

↳ Kupcsik Lidi

Roland margójára

Egy költözős hétvégén tudtam meg, este, teli dobozok és zsákok közt ülve a kanapén. Olvastam egy e-mailt, olyan hirtelen, hogy nem is tudtam mire vélni. Nem telt el azóta olyan sok idő, mondjuk három hét. Az első sokkban könnyek törtek ki, csak finom-fájdalmasan, hogy egyáltalán *ilyen lehet*. A következő héten egyre feszültebb és zaklatottabb lettem, munka közben sokszor eszembe jutott, beírtam a nevét a keresőbe, újra elolvastam a méltatlan és méltó cikkeket. A második héten szinte mindenről eszembe jutott egy vidám, Rolandos történet, melynek mondataiban biztos, hogy benne foglaltatott a „röhögés” szó. Most, a harmadik héten a temetésére készülök, nem idézem hangosan, csak gondolok rá. A google-be is csak egyszer írtam be.

Az első órában pillanatok alatt aktiválódtak a versei emlékezetemben. Vicces hangon adta elő halálosan komoly témáját: a halált. És mi mindig neveltünk. Ki gondolta volna, hogy ilyen közel lesz hozzá, hozzánk. Újraolvastam, ami szöveget neten találtam, és azt éreztem, írnom kell. Még frissiben wordbe vetettem valami dühöset, értetlenséget, tehetetlent és zaklatottat.

Roland meghalt.

Mikor felidéztem, hány évet töltöttünk egy társaságban Miskolcon, arra döbbsentem rá, hogy milyen régóta nem tudok róla tulajdonképpen semmit — azon kívül, amit a Facebookon megoszt. Ha találkoztunk volna, azt mondtuk volna, ezer éve nem láttalak; és hány ilyen egykor közeli ember van... Az szeretet, hogy összeszorul a gyomrom a gondolatra, hogy bárkit így láthatok viszont, egy halálhírben.

Az MTI szerint Ecuador partjainál az óceánba fulladt. Santa Marianitán. Hihetetlen. Egy ideig tényleg azon a homályos véleményen voltam, hogy olyan messze van, olyan valószínűtlen őt ott elképzelni, hogy talán nem is igaz. Elragadta egy áramlat. Ha az egyetemista kemény magos ivászatainkkor képzelem elhangozni ezt az állítást, akkor csakis valami irodalmi áramlatról lehet szó, két pohár Metlaki bácsis boa között. Nem a Csendes óceánról...

Még mindig olyan, mintha bármikor lenne realitása összefutni vele az utcán, és ez nem is fog megváltozni.

Anya vagyok. Van egy fiam. Nem tudom elterelni a gondolataimat arról, hogy mit érezhet Roland édesanyja. Ha Roland az én fiam lenne, most úrrá lett volna rajtam a szigorú, szervezett, patinás üresség. Az üres rend. Az én kicsi fiam nélkül csak menetelés lenne. És itt megáll az írói tudomány, és továbblépnek a könnyek. Könnycsatornából klaviatúrára. Amit nem lehet leírni. Roland meghalt, és én hallani véltem kisfiam hangján, hogy *leszünk-e holnap, anya?*

A fulladás előtti másodperc. Ez volt még nagyon éles bennem, azóta, hogy először megéreztem, próbálok tompítani rajta. Mással foglalkozni, felszínes társalkodásokba bocsátkozni, elolvasni valamit, ami a kezem ügyébe kerül. Időm haladtával egyre empatikusabb vagyok a tragédiákkal. Érzem, mit érznek, mikor óriási a borzalom. Nem tudom, miért, hogyan, de tudom, mit élnek át mások. Tudom a halált is, már régen.

Az az érzés kerített el, amikor Roland megtudta, hogy vége. Látom őt a vízben, ahol már egyedül *kell* lennie. Mintha átvinnék belőle, legyen kevesebb a rettegés, legyen nagyobb a nyugalom. Mintha értenék ehhez. Szerettem azt gondolni, hogy abban a két napban ott csücsült a lelke az óceán hullámain, mélézött az életén, élvezte a napsugarakat, a csendet.

Már nyugodt vagyok, de még mindig hihetetlen. Látnom kell mások fájdalmában, hogy *igaz*.

Még valami nyugtalanít. Végigolvastam kötetét, remek novelláját, a Mandalát, és az a felszólítás kering bennem, hogy nem szabad írni a halálról, mert meglesz. Butaság. Ki tudja, kinek mennyi szabatik. Mindegy, kísérti-e gondolattal, szóval, cselekedettel. A halálban az az egy rémisztő, hogy már nincsen hátra semmi. Az ember félbehagyhatja a regényét, a tanulmányait, a házasságát, a munkáját, kezdhet újat, és tudja, hogy még ezt meg ezt be kell fejezni, el kell varrni, rövidre kell zárni — és ez olyan jó. Hogy van *dolog*. A halálban nincsen hátra semmi.

Rolandnak semmi dolga.

Gondoltam, írok neki egy mélt, hogy *akkor most már nem válaszolsz?*

▮ *Tömpe Péter*

Egy hullámfalra

Nem érti a főenyre épült mozi a partra vetett paklit,
 a létratokot, ami nem csak létratok,
 holott falán egy bója, önnön süllyedését
 úsztatja át, mintha képlovas vetítene bőr alól —
 a kép múltával,
 a képet aztán, mintegy teljesebbé téve,
 az orgonából kijátszva a levegőt,
 azaz kopogtatásához érve,
 avagy a csend beálltával
 szavamba nem vág hullám,
 kelyhét a víz nem emeli számhoz,
 ízéhez nem szólok már édes nyelvvel,
 csak tovább imádkozok,
 mondván: kell legyen egy törölköző,
 az égből szállni vállra,
 vigaszul, hozzá,
 ki a parton levegőért kapkod,
 helyettem is,
 vagy más módon hinni,
 míg Óceánunk nevet nyel,
 könnyel vagy közönnel,
 hány korty egy ember, kérdi,
 mintha csak én kérdezném,
 abrosz tövéből, azoktól távol,
 kik álmukban ruhástól úsznak,
 még egyszer látni a vízből kihantoltat,
 és egytől egyig úszóleckék,
 szemükben lebeg a bója,
 aminek falán önnön süllyedését uszítja magára a gépész,
 de a főenyre épült mozi nem fogja fel a partra vetített adut,
 szándékban álló fokozatát a létratok,
 és csak mint néma tanmedence
 tengernyi hallgatáshoz,
 járul arányként szavad
 a számhoz.

→ *Kabai Zoltán* **Az ongai elment**

Hogy konkrétan hol, arra már, fájdalom, nem emlékszem, csak arra, hogy azon ritka pillanatok egyike volt, amikor bor mellett sikerült hosszabban beszélgetnem Rolanddal.

Annyi minden került szóba, s egyszer csak elmondtam neki, milyen nagy hatással van rám — s persze másokra is — az, ahogyan ő felolvas. Mert Málík Rolandot bizony nemcsak olvasni, de hallgatni is érdemes volt. Ő aggályoskodott kicsit ezen, hogy már benne is felmerült, hogy vajon az, amit ír, érvényes-e nélküle? Mennyit tesz a hangjával hozzá?

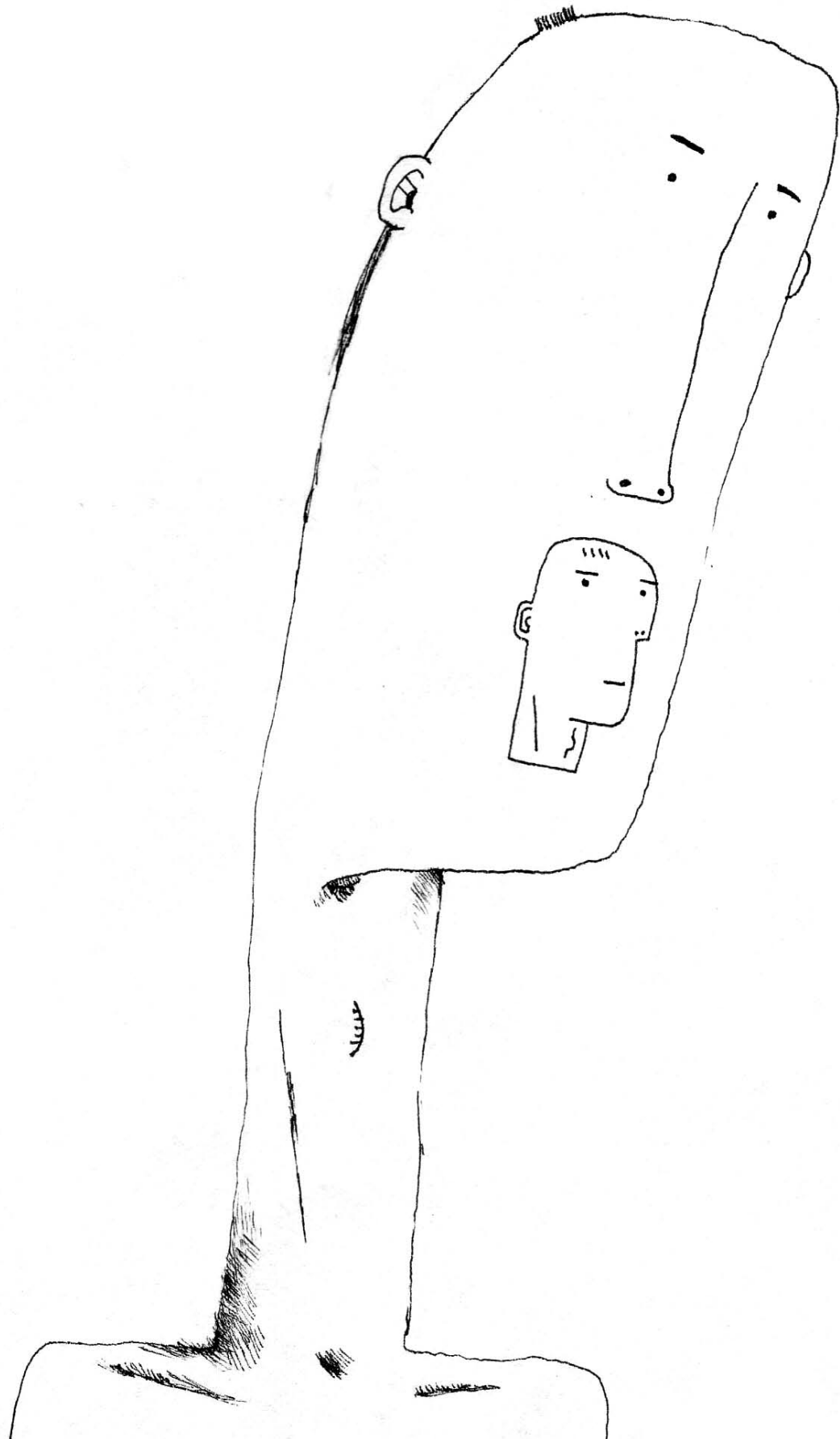
Pedig nem kérdés: érvényesek.

Mégis, a hangod nélkül nem lesznek ugyanazok.

És tudod mi a legócskább az egészben?

Hogy nincs az a kísérteties zene.

(A halál margójára)

↳ *Mándoki György*

fú

életre halálra
süt a nap

visszaverik a habok
elnyelik a habok

tudják mint a fény
lángok az üres égre

falják mint a sötét
lélegzetet a hideg

veszett szemek mímelt mámor
kődoronában a gyár

dolgozzon aki tud aludni
vonnád fel szemöldököd

→ *k.kabai lóránt* Cső, Roland,

tőled fújhat a szél, mondtad egyszer, én meg napok óta tompa és bénult vagyok, s reggelre nem tudom, hogyan keljek föl, amikor rendre azzal ébredek, hogy nem szólhatok hozzád úgy, ahogy eddig; felkeljek-e egyáltalán. Rosszkedvű az ördög is, barátom, és most csak megilletődötten suhognak azok a szárnyak, már ha suhognak, mert nem kel szél, csak csöndek vannak.

Csönd a feltétel nélküli érdeklődésedről, figyelmedről, mellyel mindenkit megajándékoztál, s csak nagy nehezen vontad vissza, ha épp értelmetlen, legendás derűdről, sajátos iróniádról, mellyel még szorongásaid, démonaid is csapdába csaltad, és csönd irigylésre méltó fesztelenségéről, az öntörvényűségbe hajló, olykor az érdekeidet is semmibe vevő szabadságharcos attitűdjeidről. Itt rámszólsz, hallom a hangod: „mostmár vedd vissza!”

Ha egy kicsit bátrabb volnék, értelmetlen szavakat szólnék, és mennyire kevés ez is; hogy mennyire csodáltam ámulataid, amikor, mint írtad, soha nem voltál jobban Málik Roland; s hogy most már megmaradsz örökre annak a mosolygós barátnak, aki háta mögött a Nappal érkezik meg, mint ezen a 2006-os fényképen a füzesabonyi állomásra, de rajtad marad valami mélységesen mély titoknak a ruhája.

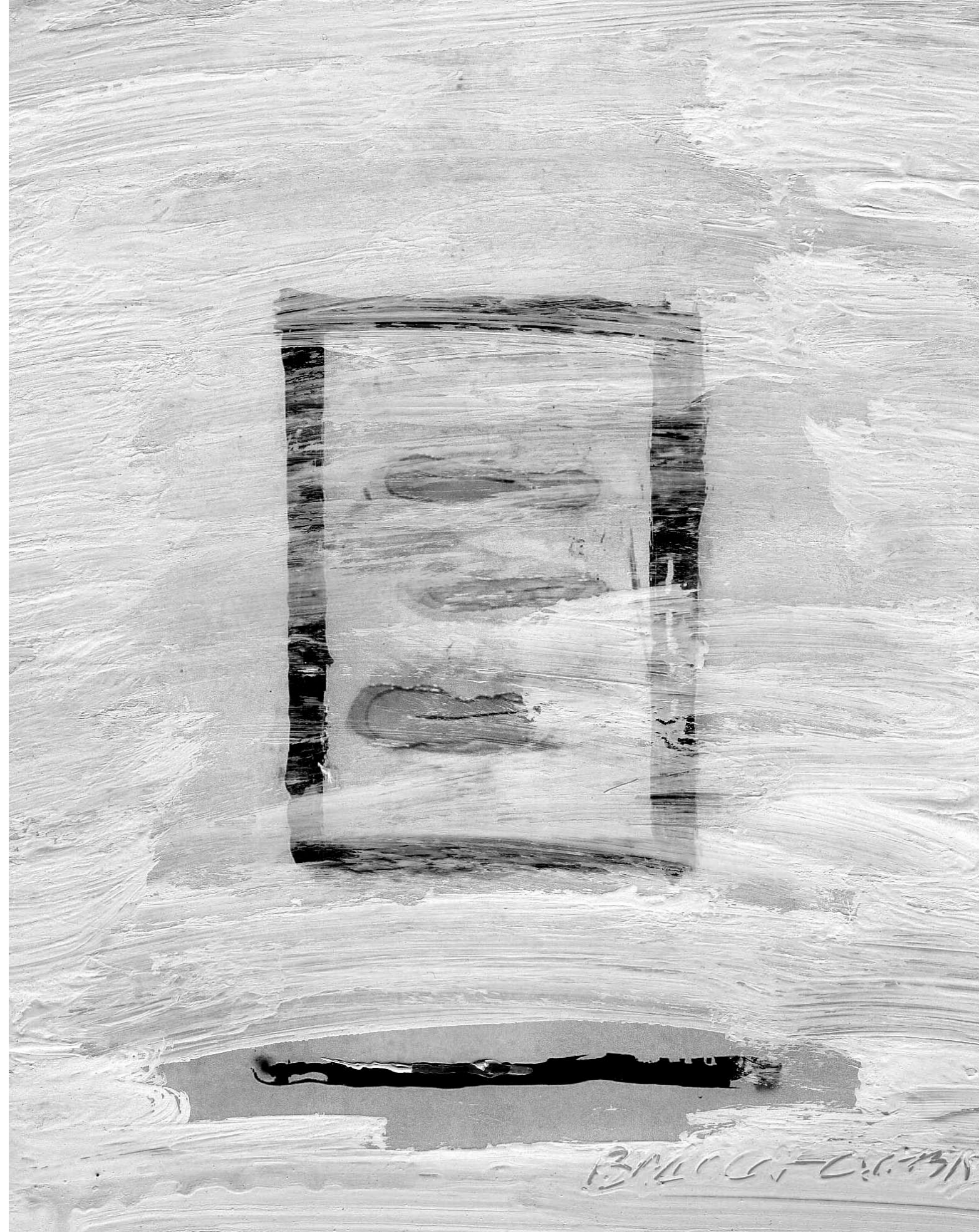
Szép ez a táj, szép vagy, világ, csak milyen kár, hogy immár csak másképpen élhet benne az Ámuló, a Mondó, aki bizonyosan nem járt itt hiába, s remélem, oda érkezett, ahová készült, legyen az néptelen part vagy mennybolt, amiből hullani kezd a hó — remélem, megtaláltad azt, ami megtart a magasban és a mélyben, hogy volt a semmin út, s nem csak a vad kékség mindenütt.

Hogy köszönhessek neked mégis mindig, amikor csak kedvem tartja, úgy, ahogyan csak te köszöntél: cső, Roland.

▮ *Béki István*

A csönd

Béna a kéz, szoros a száj.
Befelé folyik
s örök nyugalmat talál.

↳ Papp Dénes

Szender

Lehet üvöltve énekelni arról,
mi van, mi nincs az alvilágban,
megint csak élet a gyötrelmem.
Itatni névtelen zongoristát,
hogy addig ismétlje a dallamot,
míg kiakad a szív billentyűje is,
mert önző minden fájdalom.
Utálatos képűnek lenni temetésen,
sorra gyűlölni meg az élőket,
akik kedvéért összegyűltek,
hogy együtt hazudjuk magunkat.

Csitítani betört orrú ismeretlent,
altatni ziháló hajléktalant,
de káromkodni úgyszintén,
hosszan rugdalózva még,
és éjjelen át tartó vonatkozásban
egy kisváros állomásán arra ébredni,
hogy bárhol is vagy,
lehetetlen lekésnem a csatlakozást.

Rolandnak

↳ Nyilas Atilla

Búcsú a Mondótól

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet,

van miért gyászolnunk most. Málík Roland messze földre, Ecuadorba utazott szerencsét próbálni, s a Santa Marianíta halászfalu közelében húzódó Playa Boníta nevű partszakasznál január 28-án, délután 4, magyarországi idő szerint este 10 óra körül — elragadta tőlünk a tenger. Mindönk Ősanya kinyújtotta karját késői gyermekéért, halálos ölelésre. Ahonnan a földi élet eredt, Rolandtól visszavette azt. Pedig sokat vártunk még tőle evilágon — hiszen évei mindössze harmincötöt számláltak. Sokat vártunk tőle, mint gyermektől, testvértől, férjtől, rokontól, baráttól, jó ismerőstől, mint költőtől és szépírótól.

Nagy a fájdalom, mert nagy a veszteség.

Szerettük Rolandot, mert érdekeltük őt — nyitott volt, megértő és együttérző, nagyvonalúan megbocsátó, önzetlen, jó humorú és szikrázó intellektusú, s mindez természetes szerénységgel társult nála. Laza volt és eredeti. Szájából a szavak gyakran más arcukat mutatták, mint amihez szoktunk, Roland mintha az igazi értelmüket villantotta volna föl. Lubickolt a magyar nyelvben. Hanglejtésével még a legköznapiabb kifejezéseknek is új ízt tudott adni. Egy alkalommal, amikor hazafelé mentünk hozzám, s a vacsorán törtük a fejünket, megkérdezte tőlem: „És mondd csak, Atilla, van — paprika?” S én csodálkoztam, hogy lehet, hogy eddig nem vettem észre, milyen szép ez a „paprika” szó, hangalakja mennyire jól ízdi föl e növényi termést, sugallva egyúttal élvezeti értékét, előnyös élettani hatásait.

De ha valaki igazán rá tudott valamire csodálkozni, az Roland volt. Meglátta az értéket, és tekintete értéket adott. Volt szeme a szépre.

Egy ember, aki többségünk előtt hosszú-hosszú éveken át titkolta, hogy verseket ír. Pedig irodalmi tájékozottsága, irodalomérteése gyanút ébreszthetett volna. A megyei könyvtárnak, amelynek közelébe most hamvai helyeztetnek, egyik leggyakoribb olvasója lehetett. Miközben közgazdaságtudományt hallgatott a Miskolci Egyetemen, irodalmi estek ínycenc látogatója volt. De maga nem lépett nyilvánosság elé, amíg teljesen ki nem érlelte költői hangját. És váratlanul felívelt üstökösszerű pályája. Fényes sikereket aratott fölolvassáival, publikációival. Miskolci szalonunk hőse lett, és baráti hívásra örömmel csatlakozott irodalmi-művészeti csoportunkhoz, a Bruthalia Alkotókörhöz. *Ördög* címmel verseskönyve jelent meg a József Attila Kör sorozatában, kötetbemutató turnén vett részt, nyert néhány díjat, s az egyik legfajsúlyosabb szereplője volt a nevezetes, egy lehetséges költészeti paradigmaváltással is összefüggésbe hozott *Egészrész* antológiának. A széles olvasóközönségnek jóformán még ideje sem volt tudomást venni Málík Rolandról, de az irodalom szerelmesei, a szakma jelentős képviselői közül már sokan jegyezték a nevét, számoltak vele, figyeltek rá. Úgy látom, csak néhány év választotta el az igazi befutástól. Hiszen nagy erejű verseiből összeállt már egy újabb kötetre való, nyelvét eredményesen szólaltatta meg tárcában, novellában is, kezdett szépen kikerekedni önéletrajzi regénye, s egy ígéretes drámába is belefogott.

Még egyszer, külön is ki kell térnem arra, fölolvassái milyen döbbenetes hatásúak voltak. Amikor játékos szokásom szerint, mint néhány más hozzám közelálló költőnek, sámán-nevet kerestem neki, ezért is lett ő: a Mondó. Sok magyar szerzőt hallottam saját verse előadójaként, és megalapozottam állítom, hogy a ma élők közül Málík Roland volt a legjobb.

Fájdalmunkban, gyászunkban vigasztalhat a gondolat, hogy azon szerencsések közé tartozunk, akik ismerhettük őt, hogy mindannyian kivételezettek vagyunk, akik ha mégoly rövid ideig is, de együtt lehettünk Rolanddal.

Igaz ember volt.

S hogy hamar halála előtt teljesült élete egyik nagy álma. Hiszen ő, mint azt egy elutazása előtt készült interjú során mondta, az idillt kereste. Vágyott vissza Ecuadorba, ahol korábban már boldog napokat töltött — és az ott készült fotók s onnan küldött üzenetei arra mutatnak, hogy az utolsó hetekben a Csendes-óceán Szép partján, szerető menyasszonya társaságában megtalálta azt.

Végezetül úgy köszönök el tőle, ahogyan akkor tettem, amikor Budapesten, rendszeres keddi összejöveteleink színhelyén búcsúztattuk, s ő elindult.

Isten Veled, Testvérem.

(Elhangzott 2011. február 18-án Miskolcon, a Mindszenti temető ravatalozójában.)

X. ÉNEK
(A Pokol Hatodik Körében)
Az eretnekek

Az epikureusok

Egy szűk ösvényen haladunk tovább a városfal s a kín-gödrök között, elől a Mester, én meg a nyomában.	1
„Ó, pompás elme, aki körbehordasz e bűn-körökön — mondtam —, ha lehet, szólj hozzám és elégítsd ki a vágyam!	4
Akik itt bent a sírokban fekszenek, meg lehet őket nézni? A földél mindenütt nyitva van, és őr sehol.”	7
Ő erre: „Lecsukódik majd az összes, mikor a Jozafátból visszajönnek az odafönt hagyott testükkel együtt!...	10
Erre van eltemetve Epikuros és számos követője: őszerintük a test halálakor meghal a lélek.	13
Ami a kérdésedet illeti, igen, a vágyad teljesülni fog, sőt még az is, amit titkolsz előlem.”	16
Mire én: „Jó vezérem, teelőttem nincs titkom, csak igyekszem nem fecsegni; ezügyben már intettél többször is.”	19

Farinata

„Ó, toszkánai, ki e tűz-hazában élőként jársz s a szavad ily derék, tedd meg a kedvemért, hogy itt megállsz!	22
A beszédmódomból nyilvánvaló, hogy ama nemes föld szülötte vagy, melynek én talán túl sok bajt okoztam.”	25
Váratlanul ilyen hang jött elő az egyik koporsóból, s én ijedten közelebb húzódtam a vezetőmhöz.	28
De ő rám szólt: „Menj oda! Mit csinálsz?! Nézd, ott van Farinata, föl is állt: deréktől fölfelé jól látható!”	31
A szeme közé néztem az alaknak; délcegen állt, homlokát fölemelve; látszott: a Poklot mélyen megveti.	34
Kalauzom bátorító kezével tolt arrafelé a kripták között, s azt súgta: „Szépen, okosan beszélj!”	37
A sír lábánál megálltam; a lélek szemlélt kicsit, majd szinte megvetően azt kérdezte: „Kik a te őseid?”	40

→ *Dante Alighieri*

Isteni színjáték

Pokol X–XV. ének

7. Körbehordasz: mert a pokoltölcséren lefelé jövet spirálszerű utat járnak be.
11. Jozafát (Jósáfát): völgy Jeruzsálem mellett. A Bibliában Joel próféta (4,12)
szerint itt kerül sor az Utolsó Ítéletre, amikor minden lélek újraegyesül elte-
metett testével (azaz föltámad).

16. Epikuros (Kr. e. 341–270): görög filozófus, aki szerint lelkünk nem hal-
hatatlan s ezért csak azzal kell törődnünk, hogy jelen életünket szépen éljük
le. (Később ezt úgy értelmezték, hogy csak az anyagiaknak, az élvezeteknek
éljünk, bár Epikuros ezt nem mondta.) Mivel Epikuros a keresztény kor előtt
élt, elvileg nem minősíthető eretneknek, de Dante szerint az ő káros hatására
volt Firenzében sok szabadgondolkodó, akik kételkedtek a lélek halhatatlan-
ságában s minden energiájukkal — jól vagy rosszul — földi életüket próbálták
kiteljesíteni (ezt ma materializmusnak vagy ateizmusnak neveznénk).

18. Amit titkolsz: föltehetően azt, hogy vajon firenzeiek vannak-e itt?
22. Toszkána (ol. Toscana) a neve Firenze környékének s az ottani olasz nyelv-
járásnak. Dante olaszága is ilyen. (Érdekes, hogy ezek szerint Vergiliusszal is
így beszél, nem latinul!)

32. Farinata degli Uberti (1205 k.–1264) firenzei politikus és hadvezér, a
ghibellinek (császárpártiak) vezetője, többször a város ura. Dante születése
előtt egy évvel halt meg. Alighanem ateista volt (vagyis epikureus); az is lehet,
hogy az ún. katar eretnekséghez csatlakozott. 1283-ban utólag eretnekségért
elítélték. A 18 éves Dante végignézhette az eljárást.

Én engedelmeskedtem örömet,
s fölfedtem mindent kendőzetlenül;
erre fölvolta a szemöldökét
és így szólt: „Esküdt ellenségeim
voltak nekem, pártomnak s őseimnek,
úgyhogy két ízben is elűztem őket.”
„Elűzte őket; csakhogy visszajöttek
— feleltem — mindenfelől, mind a kétszer.
De önök nem voltak ily ügyesek!”

Cavalcante közbeszól

Ekkor a sír-nyílásban megjelent
mellette még egy árny: csak állig látszott,
valószínűleg föltérdelhetett.
Úgy nézett jobbra-balra, mintha várná,
hogyan lát-e mellettem még valakit;
de aztán, hogy e reménye kihunyt,
sírva így szólt: „Ha téged a tehetség
tesz képessé, hogy bejárd ezt a börtönt,
hol a fiam? Ő miért nincs veled?”
„Nem saját erőmből jövök — feleltem —;
ez, aki itt vár, talán elvisz ahhoz,
akit a maga Guidója lenézett.”
A szavai s a büntetése módja
már fölfedték nekem, hogy kicsoda:
ezért volt válaszom ilyen kerek.
Erre fölállt s azt kiáltotta: „Hogy?
Így mondtad: *lenézett?* Hát már nem él?
Az édes fény már nem hatol szemébe?”
S amikor észlelte, hogy habozok
a válaszással, visszazuhant
a sírba s többé nem mutatkozott.

Farinata folytatja

De a másik nagy lélek, aki megkért,
hogyan álljak meg, ő szenttelen maradt,
feje se moccan, a dereka se.
„És ha — folytatta, ahol abba hagyta —
hiányzik az az ügyesség belőlük,
az jobban fáj nekem, mint ez az ágy.
De ötvenszer sem ragyog föl az arca
a hölgynek, aki itt uralkodik,
és megtudod: nem minden az ügyesség.
Úgy juss te vissza az édes világba,
hogyan most felelj: a nép miért kegyetlen
az enyéimmel, törvény-szinten is?”
S szóltam: „A szörnyű mézszárlás miatt,
mely vörössé tette az Arbiát!
Azért szól ilyen ima templomunkban.”
Ő sóhajtott és fejcsóválva mondta:
„Én nem egyedül voltam ott; s okom volt,
másként nem álltam volna be közéjük!

46. Dante és felmenői guelfek, azaz pápa-pártiak voltak. Firenze hol az egyik, hol a másik párt kezében volt, s az ellenfeleket száműzték a városból, vagyontukat elkobozták stb. Farinata császárbarát pártja kétszer is száműzte a guelfeket (1248, 1260), ám azok mindkétszer visszajöttek (1251, 1266) s a második alkalommal mindörökre száműzték a császárpártiakat.

60. A beszélő: Cavalcante dei Cavalcanti, firenzei értelmiségi. A fia: Guido Cavalcanti (1255 k.–1300) firenzei költő, Dante jóbarátja, Farinata veje. Kettőjüket egyformán tehetségesnek tartották. A beszélgetés elképzelt időpontjában (1300 húsvét) Guido még élt, elvileg tehát útítársa lehetett volna Danténak.

62. Aki itt vár: Vergilius.

62–63. Akit lenézett: Beatricéről van szó. Guido, aki apjához hasonlóan ateista szabadgondolkodó volt, nyilván nem a valós Beatricét nézte le, hanem az (általában most megszemélyesített) Hittudományt, sőt magát a hitet. — A szöveg úgy is értelmezhető, hogy Guido Vergiliust nézte le, aki konzervatív, császárhű udvari költő volt (így minden magyar fordító).

70. A habozás okát a 112–115. sorban mondja meg.

77. Ügyesség: a hazatérés fortélyja (l. 51. sor). A ghibellinek 1266 után többé nem térhettek vissza Firenzébe, a császárpárt végleg összeomlott. Farinata ezt már nem érte meg.

80. Hölgy: az Alvilág királynője, Proserpina (gör. Persephoné), akit a Holddal azonosítottak. Arcának felragyogása a holdtölté.

81. Értsd: ötven hónap (kb. 4 év) sem fog eltelni, s megtudod, milyen nehéz a száműzetésből visszatérni. (És valóban: 1304-re Dante már száműzött volt, s hiába ügyeskedett, nem tudott hazatérni.)

84. Az Uberti családot nemcsak száműzték 1266-ban, mint a többi császárpártiakat, hanem jogfosztásukat törvényekben is kimondták, házaikat lerombolták. (Farinata ekkor már nem élt.)

85. Mézszárlás: a montaperti csata (1260), ahol a firenzei császárpártiak pusztító győzelmet arattak a firenzei pápa-pártiak fölött. A firenzei emlékezet Farinatát tette felelőssé ezért.

86. Arbia: folyó Toszkánában, a csatatér mellett.

87. Ez a sor alighanem ironikus, hiszen templomban nem szokás a gyűlölt ellenség vesztéért imádkozni. — Úgy is érthető, hogy az akkori jogszokást írja le, minthogy a törvényeket templomokban hirdették ki az összegyűlt tömeg előtt. Ez esetben az *orazion* (tkp. „ima”) a törvények hangos felolvasását jelentené.

De egyedül én tiltakoztam akkor,
mikor mindenki némán elfogadta,
hogyan romboljuk le Firenzét — csak én!”

Mit tudnak a túlvilágiak?

„Nos, utódainak békét kívánok
— mondtam —, de bogozzon ki egy csomót,
mely gondolkodásomat megköti!
Ha jól értettem, önök ugye látják
jőelőre, hogy mit hoz az idő;
de a jelennel valahogy nem így van.”
„Csak azt látjuk, mint némely rossz-szemű
— felelte —, ami távolra esik.
Ennyi látást még enged a Vezér.
Ami közel vagy itt van, arról elménk
semmit se tud; s ha nincs, aki beszámol,
világokról nem értesülünk.
De ez a képességünk, ugye érted,
onnantól fogva megbénul örökre,
mikor a jövő kapuját bezárják.”
Ekkor belém hasított, hogy hibáztam.
„Mondja meg annak, aki elzuhant
— kértem —, hogy életben van a fia,
s tudassa vele: ha válasz helyett
hallgattam, azért tettem, mert lefoglalt
a kétely, melyet ön eloszlattott.”
Mivel már szólított a Mesterem,
kértem a szellemet, hogy mondja gyorsan,
kik fekszenek még odalent vele.
Mire ő: „Több mint ezer itt a társam,
itt van közöttünk Második Frigyes,
itt van a Bíboros — nem folytatom.”

Aggasztó jóslat

Azzal eltűnt. Én lassan odamentem
a régi költőhöz, s közben tűnődtem:
rosszat ígértek ezek a szavak.
Ő elindult, és aztán menet közben
megkérdezte: „Téged valami bánt?”
S én elmondtam a kérésére mindent.
„Eszedben tartsd azt, ami ellened
itt elhangzott” — parancsolta a Bölcs.
„És most figyelj — az ujját fölemelte —:
ha ott leszel majd, édes sugarában
annak, kinek mindent lát szép szeme,
tőle meghallod életutadat.”
Azután balra vette lépteit,
s a várfaltól közép felé haladtunk;
az út kiért egy völgy fölé, amely
bűzével már itt fönns is undorított.

102. Vezér: Isten.
108. Bezárják: az Utolsó Ítéletkor — hiszen azután már nem történik semmi, így jövő sem lesz.

110. Aki elzuhant: Cavalcante, az apa.

119. II. (Hohenstaufen) Frigyes német–római császár (uralk. 1212–1250), művész- és tudománykedvelő, világias ember volt. A szicíliai Palermóban tartotta udvarát, mely az olasz költészet egyik bölcsője lett.

120. Bíboros: Ottaviano Ubaldini (†1273), művelt, császárpárti politikus-főpap. Állítólag nem hitt a lélek létezésében.

122. Régi költő: Vergilius.

130–132. Értsd: ha majd ott állsz Beatrice előtt, aki — mint üdvözült — látja és elmondja a jövőt. (A szerző írás közben módosíthatta elképzelését, mert később nem Beatrice, hanem Dante egyik őse, Cacciaguída fogja elmondani Dante jövőjét.)

134. Lévén a Pokol tölcser alakú, közép felé haladva mindig újabb lejtő vagy szakadékok következnek.

XI. ÉNEK
(A Pokol Hatodik Körében)
A pokol beosztásáról

Anasztáz pápa sírja

Egy magas partra értünk ki, melyet 1
nagy, törött sziklák köre alkotott,
s ádázabb társaság várt odalent.
De most az orrfacsaró bűz elől, 4
amit a szakadék mélye okádott,
behúzódtunk egy nagy méretű kősr
födele mögé, amelyen fölírva 7
*ez állt: »Anasztáz pápát örzöm itt,
kit Photinos rossz útra térített.«*
„A lemenéssel inkább késlekedjünk,
amíg a szaglásunk hozzászokik
a büdöshöz; aztán már nem zavar”
— így Mesterem. „Találj ki valamit 13
— így én —, hogy hasznosítsuk az időt!”
S felelt: „Igen! Pont erre gondolok!

Az alsó pokol (Dis város) beosztása

Nos, fiacskám — kezdte —, e szikla-övben 16
három kisebb kör helyezkedik el,
lépcsősen, úgy, mint az eddigiek.
Mind tele elkárhozott szellemekkel; 19
de hogy majd értsed is, ha látod őket,
halld most, hogyan s mért vannak idezárva.
Minden gonoszság célja: ártani, 22
akár hamissággal, akár erővel;
ezért gyűlöletes az ég szemében.
S mert a hamisság tisztán emberi, 25
Isten jobban utálja; büntetésük
ezért legsúlyosabb a hamisaknak.

Erőszak

Az **erőszakosak** jönnek először, 28
de mert három személy lehet a sértett,
három gyűrűre oszlik ez a kör.
Istent, a másik embert s magadat 31
sértheted erővel; úgy a személyt,
mint birtokát — meglátod, ha kifejtem.
Erőszakos halált vagy sebeket 34
okozhatsz *másnak*, míg a javait
tűzzel, fosztogatással sértheted;
ezért a gyilkosok, sebeket osztók, 37
garázdák, betörők bűnhődnek itt,
az első gyűrűben, más-más csapatban.

3. Odalent: a Hetedik Körben.
8. II. Anastáz pápa (uralk. 496–498) állítólag — az egyházszakadást elke-
rülendő, békítő szándékkal — szentáldozáshoz engedte Photinos papot, aki
eretnek tanokat hirdetett (miszerint Jézus valódi ember volt s apja, Szt. József
nemzette). Anastázt ezért eretneknek minősítették. — Dante téves hagyomá-
nyt követ, mert nem az ilyen nevű pápa, hanem I. Anastáz bizánci császár
fogadta be Photinost.
17. Három kisebb kör: a Pokol Hetedik, Nyolcadik és Kilencedik Köre. Azért
kisebnek, mert a pokoltölcser lefelé szűkülő aljában vannak.
22. Gonoszság: az olasz *malizia* (itt és a 82. sorban) pontos jelentése „rossz-
akarát, ártó szándék, szándékos károkozás”. (Angyal: *gonoszság, rosszság*;
Szász, Zigány, Radó: *gonosz, -ság*; Babits: *bűn; örvendés a káron*; Szabadi: *rossz-
akarát*).
25. Értsd: hamisságra nem képes más, mint az ember, míg erőszakra az állatok
is képesek.
30. Kör: a Pokol Hetedik Köre. Beosztása:

erőszakosak	embertársuk	személye ellen	gyilkosok	XII. ének
		birtoka ellen	rablók	– ” –
	önmaguk	személye ellen	öngyilkosok	XIII. ének
		birtoka ellen	önjajaik pusztítói	– ” –
	Isten	személye ellen	istenkáromlók	XIV. ének
		birtoka ellen	a természet ellen	homoszexuálisok
a munka ellen			kamatszédők	XVII. ének

Az ember pusztíthatja *önmagát* 40
és javait: ezt, immár mindhiába,
a második gyűrűben bánja meg,
ki életét magától elrabolta, 43
vagy aki eljátszotta vagyónát,
s most sír, holott lehetett volna boldog.
Az *Istenséget* is megsértheted, 46
ha szívből tagadod, káromlod őt,
s a természet jóságát meggyalázod:
ezért a legszűkebb gyűrű pecsétje 49
van Szodoma és Cahors bűnein,
s azon, ki Istent szívéből gyalázza.

Hamisság

A **hamisság**, mely szétrágja a lelket, 52
fordítható az ellen, aki bízik,
vagy az ellen, ki bizalmat nem érez.
Ez *utóbbi* az emberszeretet 55
természetes kötését vágja szét;
ebben a körben fészkelnek tehát
a képmutatók, tolvajok, varázslók, 58
szentség-kiárusítók, hamisítók,
kerítők, sikkasztók s más szemetek.
A *másik* fajta a természetes 61
szereteten túl azt is félredobja,
amely konkrét bizalmon alapul;
ezért a legkisebb körben, ahol 64
a mindenség egy pontján Dis tanyázik,
jár örök szenvedés az árulóknak.”

Kik vannak a Felső Pokolban?

Én erre: „Mester, teljesen világos 67
az érvelésed, pontosan leírtad
e gödröt itt s akiket fogva tart.
De mondd: azok, a ragacsos mocsárban, 70
meg a nagy szélben, meg a jégesőben,
meg akik éles szóval csapnak össze,
mért nem az izzó városon belül 73
bűnhődnek, ha haragszik rájuk Isten?
S ha nem haragszik, mért bűnhődnek így?”
Ő erre így szólt: „Hogyhogya így letéved 76
gondolkodásod a szokásos útról?
Vagy megint másfelé jár az eszed?
Nem emlékszel a világos szavakra, 79
melyekkel tárgyalja az *Etikád*
az égtől gyűlölt három hajlamot:
mértéktelenség, gonoszság, kegyetlen 82
állatiasság? A mértéktelenség
kevésbé sérti Istent, bűne enyhébb!
Ha e tanítást jól értelmezod, 85
s földízed, hogy kik azok, akik
kívül, fönt töltik büntetésüket,

41. A saját javak pusztítása a könnyelmű tékozlást jelenti (pl. szerencsejáték-
kon); nem azonos a *Pok.* VII,42-ben leírt költekezéssel, melynek célja a fölös-
leges felhalmozás, gyűjtés.
45. Értsd: az eltékozolt javait siraítja, melyekben — ha rendszeren él — örömet
lelhetne volna.
49. Legsűkebb: mert a Hetedik Körön belül ez a legelső gyűrű.
50. Szodoma: ókori város (1Móz. 18–19.), melynek lakói szexuális bűnő-
ket követtek el. Innen a „szodómia” megjelölés a természetellenesnek tar-
tott nemi viselkedésre (főleg a férfi–férfi közösülésre). — Az, hogy Dante a
homoszexualitást és a kamatszédést „erőszaknak” nevezi, nem jelenti azt, hogy
az itt bűnhődők valóban erőszakot követtek el bárkivel szemben: az „erőszak”
elvontan, a világrend megsértéseként értendő.
50. Cahors (ejtsd [kaór]): város Dél-Franciaországban, mely híres volt pénz-
kölcsonzóiról.
52. Hamisak: a Pokol Nyolcadik és Kilencedik Köre. Beosztásuk:

hamisak	a semleges jóhiszeműekkel szemben — csalók (Nyolcadik Kör)	(10 „szennyrovat”, XVIII–XXX. ének)
		a bennük személyesen bízókkal szemben — árulók (Kilencedik Kör)
		(4 övezet, XXXI–XXXIV. ének)

55–56. Az „emberszeretet természetes kötésén” Dante azt a naiv, személytelen
jóindulatot érti, amit általában embertársaink iránt érzünk (ma inkább jóhi-
szeműségnek neveznénk). Az itt leírt csalók csak ezt az általános jóhiszeműsé-
günket használják ki.
57. Ebben a körben: a Nyolcadik Kör.
61–63. A hamisság súlyosabb esete az árulás, mert a konkrét, személyes bi-
zalmat, azaz a szövetségesi, rokoni vagy baráti szeretetet használja ki („dobja
félre”).
64. Legkisebb: a Kilencedik Kör.
65. Pont: a Föld középpontja, s így — Dante világában — a világmindenség
közepe (*Pok.* IX,29).
65. Dis: Lucifer egyik neve (lásd *Pok.* VIII,68).
70. Mocsár: a haragosak, Ötödik Kör.
71. Szél: a gátlástalan szeretők, Második Kör. — Jégeső: a falánkak, Harmadik
Kör.
72. Akik összezsapnak: a pénzimádók, Negyedik Kör.
73. Izzó város: Dis városa, az alsó pokol.
80. *Etika*: Aristotelés erkölcsstani műve (*Nikomakhosi Etika*), illetve ennek
Aquinoi Szt. Tamás-féle keresztény magyarázata, melyet Dante jól ismert.
82. A három káros hajlam vagy viselkedésmód (latinul *dispositio*), latin ne-
vével:
— mértéktelenség (*incontinentia*),
— gonoszság (*malitia*, itt a hamissággal azonosítható),
— állatiasság (*bestialitas*, itt az erőszakkal azonosítható).
87. Kívül, fönt: Dis városán kívül, azaz a Felső Pokolban.

látni fogod, hogy mért vannak külön 88
e gonosztevőktől, s Isten dühe
mért veri őket enyhébb kalapáccsal.”

Miért bűn a kamatszedés?

„Ó, fényes nap, vakságnak orvosa, 91
élvezem, ha egy gondomat megoldod:
így nemcsak tudni jó, kétkedni is!
Menj vissza — mondtam — odáig, ahol 94
azt mondtad: sérti a kamatszedés
az Isten jóságát. Bogozd ki ezt!”
„A tudomány — így ő — annak, aki 97
jól olvassa, elmondja több helyütt is,
hogy a Természet mindig követi
Isten gondolatát és alkotását; 100
nézd csak meg a *Fizika*-könyvedet,
azt találod (nem kell sokat lapozni),
hogy munka s művészet csak követi 103
tanítvány módján a Természetet;
az alkotás így Isten unokája!
A Természetből s a munkálkodásból 106
(idézd föl a Genézis elejét!):
e kettőből kell élnünk s gyarapodnunk;
ám a kamatszedő más útra lép, 109
a Természetet s annak követőjét,
a Munkát lenézi, s más hasznot áhít.
De most kövess, mert indulni szeretnék; 112
az ég alján csillognak a Halak,
a Göncöl ott áll a Caurus fölött,
s e parton csak messzebb tudunk lemenni.” 115

88. A Pokolban a bűnök fő beosztása tehát a következő.
bűn — mértéktelenségből, ártó szándék nélkül (Felső Pokol, 2–5. kör)
gonoszságból, ártó szándékkal (Alsó Pokol) — erőszak/állatiasság (7. kör)
— hamisság/gonoszság (8–9. kör)

Vergilius nem említi az Előteret (ahol a közönyösek vannak), az Első Kört, ahol büntelnek vannak (mint ő maga is), illetve a Hatodik Kört, ahol az eretnekek vannak; utóbbiak bűne csak a makacsság (és talán a góg?), amellyel tévedésük mellett kitaranak.

91. Fényes nap: Vergilius.

93. A „kétkedés” a középkorban a mainál többet jelentett: kritikus szemlélet, tudásszomj.

95. Kamatszedés: üzletszerű pénzkölcsönzés, banki tevékenység (az elítélő szavakat l. az 50. sorban). Dante az olasz *usura* szót használja, melynek eredeti jelentése „kihasználás, kiaknázás” s amelyből a magyar *uzsora* jött. Ám e szavak értelme mára leszűkült a tisztességtelen pénzkölcsönzésre, amikor a szorult helyzetű ügyféltől gyalázatosan magas kamatot csikarnak ki. Dante — a kor egyházi álláspontjának megfelelően — mindenestül elítéli a kamatszedést (az ő szavával: uszorát), azt is, amit ma rendes banki tevékenységnek tekintünk.

97. Tudomány (az eredetiben *filosofia*): Dante számára ez Aristotelés világ-szemléletét, műveinek összességét jelenti.

101. *Fizika*: Aristotelés természettudományos műve.

105. Unokája: mert Isten létrehozta a Természetet, amely viszont létrehozta az emberi munkát, alkotást, művészetet, hiszen az ember a természetet tudja csak utánozni.

107. Genézis: a bibliai Teremtés könyve. Ennek elején (3,17–19) mondja az Úr Ádámnak, az első embernek: „Fáradsággal szerzed meg a földön táplálékodat éteted minden napján. Arcod verítékével eszed kenyeredet.”

113. Halak: csillagkép, melynek megjelenése a hajnal közeledtét jelzi.

114. Caurus: az északnyugati szél ókori neve. A Göncöl tehát északnyugaton áll, ez is a hajnal közeledtét jelzi. (Nem tudjuk, Vergilius hogyan látja mind-
ezt.)

XII. ÉNEK
(A Pokol Hetedik Körében)

A gyilkosok és a rablók

A Minotaurus

A hely, ahol megpróbáltunk lemenni, 1
meredek volt; s még volt ott valami,
amitől nézésünk is visszahökölt.
Mint a hegyomlás, mely az Adigét 4
Trentótól innen oldalba találta
(földrengés vagy csuszamlás lehetett),
s a hegy csúcáról, ahonnan elindult, 7
követ terített le a völgyfenéig,
lemászáshoz nehéz utat kínálva;
olyan volt ez a lejtős szakadék. 10
És fönt, ahol csorbult a partszegély,
hevert a sziklán Kréta Szégyene,
aki a hamis tehénben fogant. 13
Ahogy meglátott, önmagát harapta,
mint akit belülről kínoz a düh.
A Bölcs így kiáltott neki: „Talán 16
azt képzeled: itt az athéni herceg,
aki ott fönt halált hozott neked?
Takarodj félre, te vadállat! Őt 19
nem húgod oktatta, hogy idejőjjön;
megnézni jön, hogyan bűnhődtek itt.”
Mint a bika, mely béklyóit letépi, 22
mikor épp halálos döfést kapott,
járnai már nem bír, csak ugrándozik,
úgy viselkedett most a Minotaurus. 25
Szemfüles társam rám rivallt: „Futás!
Míg dühében vonaglik, leszaladhatsz!”
Lementünk hát a köveken, melyek 28
a lábam alatt gyakorta mozogtak
a számukra szokatlan súly miatt.

Miért vannak romok a Pokolban?

Tűnődve mentem, s ő így szólt: „Ugye 31
e kőomlásra gondolsz meg az örre,
akibe belefojtottam dühét?
Nos, tudj róla, hogy a múlt alkalommal, 34
mikor az Alsó Pokolba lejtöttem,
ez a szikla még nem volt összetörve.
De úgy emlékszem: éppen mielőtt 37
itt lenn járt Az, ki Distól elragadta
a fenti körből a dús hadizsákmányt,
e bűzös mély völgy minden kődarabja 40
úgy rengett, hogy azt hittem: a világ
szerelmet érez (melytől — így tanítják —

4. Adige (németül Ättsch): folyó Észak-Olaszországban. Kanyon-szerű szűk völgyben fut le az Alpokból.

5. Trento (lat. Trident, ném. Trient): város az Adige partján. „Trentótól innen” (azaz délre) van egy hegyomlás, mely csaknem elzárta az Adige útját. Ezen a kőgörgetegen — ha nehezen is — le lehet ereszkedni, másutt a sziklafal túl meredek.

12. Kréta Szégyene: a Minotaurus, félig bika, félig ember szörnyszülött a görög mitológiában. Anyja, Pasiphaé krétoi királyné vágyra lobbant egy bika iránt, s hogy közösülhessen vele, tehén alakú ládát ácsoltatott, s ebbe belebújva adta oda magát a bikának. Pasiphaé és férje, Minos király (lásd *Pok.* V,4) a Minotaurust szégyenükben elzárva tartották.

17. Athéni herceg: Thészeus, aki Ariadné királylány (a Minotaurus féltestvére) segítségével megölte a szörnyszülöttet.

19. Húgod: Ariadné.

30. Szokatlan: mert élő ember lépett rájuk.

34. Múlt alkalommal: utalás Vergilius állítólagos pokoljárására, melyet a *Pok.* IX,22-ben már említett.

38. Az, ki elragadta: Krisztus. Célzás Krisztus pokoljárására, lásd *Pok.* IV,53. — Distól: Lucifertől, tehát a Pokol hatalmából. Azaz: kivitt egyeseket a Pokolból.

39. Fenti kör: a Pokol Első Köre (a Tornác vagy Limbus), a keresztleetlen, de nem bűnös lelkek helye. — Hadizsákmány: a sok kiváló lélek, akiket onnan elvitt a Paradicsomba (lásd *Pok.* IV,55–61).

40. Völgy: a Pokol.

41. Rengett: Vergilius (mivel nem keresztény) nem tudja a földrengés igazi okát: Jézus Krisztus halála pillanatában földrengés rázta meg a világot. (Mt. 27,50–51: „Most Jézus [...] kilehelte lelkét. Erre [...] a föld megrendült, sziklák repedtek meg.”) Ez tehát röviddel Krisztus pokoljárása előtt történt.

42–43. Empedoklés görög filozófus (Kr.e. V.sz.) tanítása, miszerint a világ-mindenség négy elemből tevődik össze: tűz, víz, levegő, föld. A világ szerelmi ősállapotában (a káoszban) ezek szabadon kavargtak. Ám a gyűlölet szétválasztotta őket, így jöttek létre az egyes anyagok. Amikor a mindenség újból szerelmet érez, az anyagok ismét felismerhetetlenül összevegyülnek s visszatér a káosz; ez újra és újra megismétlődik. Dante nem osztja ezt az elméletet.

a mindenség többször káoszba fordult);
 ekkor történt, hogy ez az ősi szikla
 itt is, meg másutt is végigrepedt.

43

Hetedik Kör, első gyűrű: a forró vérfolyó

De nézz lefelé, mert itt van közel
 a véres folyó: ebben forralódik
 az, aki másnak erőszakkal ártott.”

46

(Ó, vak mohóság s esztelen harag,
 mely így sarkantyúz rövid életünkben,
 s aztán az öröklétben így bemárt!...)

49

Egy széles árkot láttam, mely nagy ívben
 az egész síkságot körülölelte,
 ahogy kísérom mondta az imént,

52

s a sziklafal és eközt egyesével
 futott sok kentaur, nyíllal kezében,
 ahogy az életben jártak vadászni.

55

Mikor megláttak minket, mind megálltak,
 aztán kiváltak hárman a csapatból
 s lövésre kész nyilukat ránk szegeztek.

58

Messziről szólt egy: „Milyen büntetésre
 jöttök ide, a sziklákon leszállva?
 Felelj, ne mozdulj, különben lövök!”

61

Erre a Mesterem: „Majd felelünk
 Khirónnak, aki ott melletted áll.
 Most is heveskedsz, az a te bajod.”

64

Megbökött s odasúgta: „Nessus ez,
 szép Dejaniráért veszett oda,
 de önmaga állt bosszút önmagáért.

67

Középen áll, fejét mellére hajtva,
 a nagy Khirón, Achilles nevelője;
 mellette Pholos, aki úgy dühöngött.

70

Ezrével futnak az árok körül,
 s lőnek, ha jobban kiemelkedik
 bárki a vérből, mint bűnéhez illik.”

73

Khiron segít

Közel mentünk e fűrge állatokhoz.
 Khirón kivett fordítva egy nyilat,
 s az aljával széttolta a szakállát.

76

Mikor szabaddá vált jókora szája,
 így szólt társaihoz: „A hátul állót
 láttátok? Amit megrug, elgurul!”

79

A holtak lába ilyet nem csinál!”
 Jó vezetőm, ki már ott állt előtte,
 ahol a két természet egybenő,

82

felelt: „Ő él bizony, és oly magányos,
 hogy nekem kell a sötétben vezetnem.
 Kényszerből jöttünk, nem szórakozásból!”

85

Valaki otthagya az *Alleluját*
 s ezt az új feladatot bízta rám.
 Ez nem gyilkolt, és én sohase loptam.

88

47. A vérfolyó nevét (Phlegethon) majd a *Pok.* XIV,130-ban halljuk, magyarázattal.

53. Síkság: a Pokol Hetedik Köre, mely mint széles terasz fut körbe a tölcser belső oldalán. A vérfolyó ennek 1. gyűrűje.

56. Kentaur: mitológiai lény, fejtől derékig ember, a többi része ló.

65. Khirón (gör. *Kheirón*, lat. *Chiron*): a kentaurok legbölcsebbike, orvos és tanár. Achilles (Akhilleus) görög hős nevelője.

67–69. Nessus: kentaur. Szerelmes volt Héraklés kedvesébe, Dejanirába (gör. *Déianeira*), akit egy folyón kellett átvinnie. Mikor átértek, Nessus el akart vágatni a nővel, ám Héraklés nyila halálra sebezte. A kentaur úgy állt bosszút, hogy véres ingét odaadta a lánynak, mondván, csodatévő hatása van. Később Dejanira ráadta az inget Héraklésra, akit a Nessus-ing úgy összeégetett, hogy belehalt.

72. Pholos: részeges, kötözködő kentaur. Egy esküvőn meg akarta erőszakolni a menyasszonyt, ami véres verekedést robbantott ki.

80. Hátul álló: Dante, aki ijedten Vergilius mögé bújt.

81. Khirón is látta, amit Dante tapasztalt (28. sor): léptei alatt megmozdultak a kövek.

84. Két természet: az ember és a ló.

87. Kényszerből: mert Danténak nem volt más választása, hogy a bűn sötét erdejéből kikerüljön.

88. Valaki: Beatrice. — Otthagya az *Alleluját*: kijött a mennyei kórusból, ahol üdvözült társaival Isten dicsőségét zengi (*Alleluja* = „dicsérvétek az Urat!”). L. *Pok.* II,53.

Most hát az erő nevében, amely
 e vészes úton léptemet segíti,
 adj kísérot a tied közül:

91

mutassa meg a gázlót a folyón,
 s ezt vigye át a túlpartra a hátán,
 mert nem szellem, hogy a légben repüljön.”

94

Khiron így szólt a tőle jobbra álló
 Nessushoz: „Fordulj, s kísérd ezeket.
 Ha más csapat jön szembe, hajtsd el őket!”

97

Fővő erőszakosak

Mentünk a megbízható kalauzzal
 partján a fortyogó vörös folyónak,
 ahol a lelkek sikoltozva főttek.

100

Volt, akit szemöldökig ellepett:
 „Ők zsarnokok — mondta a kentaur —,
 kik vért s vagyont egyformán fosztogattak.

103

Siratják gonosz kártevésüket:
 az ott Sándor; az Dionysios,
 sok rossz évet hozott Szicíliára.

106

Ott, az a homlok, a fekete hajjal,
 az Azzolino; mellette a szőke
 Opizzo d’Este, akit — nem mese! —

109

a saját kölyke ölt meg odafönn.”
 Költőmre néztem, aki erre így szólt:
 „Most hallgasd őt, én majd később beszéllek!”

112

Kissé odébb a kentaur megállt
 olyanok mellett, akik csak nyakig
 álltak benne a forró folyadékban.

115

Egy oldalt álló árnyra mutatott:
 „Ő vágta szét, Isten ölen, a szívet,
 mely a Temzénél most is vért csöpög.”

118

Aztán volt egy csoport, kiknek feje
 és mellkasa is kinn volt a folyóból:
 közülük fölismertem jó sokat.

121

Így lett a vérfolyó egyre sekélyebb,
 míg végül a lábfejet főzte csak,
 s itt módunk volt már átkelni az árkon.

124

„Most láttad, ahogy fokozatosan
 a forró folyadék mélysége csökken
 — mondta a kentaur. — Jobb, ha tudod,

127

hogy innen megint lejt a feneke,
 míg vissza nem ér odáig, ahol
 a zsarnokoknak kell jajgatniuk.

130

A mennyei ítélet ott fenyíti
 Attilát, ezt a földnek ostorát;
 Pyrrhus és Sextust; s ahogy égeti,

133

könnyeket sajtol ki Rinier Pazzo
 és Rinier da Corneto szeméből,
 kik csatatérré tették útjainkat.”

136

Fordult, s már gázolt vissza a folyón.

139

91. Erő: Isten segítsége, kegyelme.
 107. Sándor: föltehetőleg Nagy Sándor (gör. Alexandros, Kr. e. 356–323): macedón-görög világhódító.

107. Dionysios (†Kr.e. 367): Szicília kegyetlen uralkodója.

110. Azzolino (†1259): az észak-olaszországi Treviso császárpárti, véreskezű ögrófia.

111. Opizzo d’Este (†1293): Ferrara ura, pápa-párti, híresen kegyetlen kényúr. Azt beszélték, hogy a törvénytelen fia ölte meg, hogy követhesse az uralkodásban.

119. Utalás egy Európa-szerte nagy port felvert bűnügyre. Az angol Guy de Montfort gróf, hogy apja halálát megbosszulja, 1271. március 13-án az olaszországi Viterbo egyik templomában (= „Isten ölen”) szentmise közben megölte unokatestvérét, Henrik herceget, aki I. Edward angol királynak is unokatestvére volt. A jelenlévő III. Fülöp francia és Anjou I. Károly nápolyi király a gyilkost futni hagyták. (A főrangú csapat Tuniszból hazafelé állt meg Viterbóban.)

120. A Temzénél: Londonban. A meggyilkolt herceg szobrát a Westminster apátságban állították fel: kinyújtott kezében egy ereklyetartóban a saját szét-hasított szívét tartotta. Szívéből azért csöpög még mindig a vér, mivel halála bosszulatlan maradt.— A sor másképp is érthető: a szívet a Temze hídján egy oszlopra tették fel, s emléket ma is tisztelet és szeretet övezi (így minden magyar fordító).

126. Nessus (akinek lábát nem égeti a folyó) viszi át Dantét.

131. Értsd: a gyűrűként körbefutó folyó a túloldalon a legmélyebb, ahol utasaink a szemlélődést kezdték (103. sor).

134. Attila (Kr. u. 406–453): a hunok vezére („királya”), a nyugati kereszténység pusztítója. Szokásos mellékeve „Isten ostroma”, de Istent a Pokolban nem illik említeni.

135. Pyrrhus (Kr. e. 318–272): Epirusz görög királya, aki többször betört Itáliába, és nagy pusztítást végzett. — Lehet, hogy egy másik Pyrrhusról van szó, Achilles fiáról, aki Trója elestekor véres bosszút állt a trójaiakon.

135. Sextus (Kr.e. I.sz.): hírhedt római kalóz.

136–137. Rinier Pazzo és Rinier da Corneto: retteggett toszkáni rablólovagok, útonállók Dante fiatalkorában.

XIII. ÉNEK
(A Pokol Hetedik Körében)
Az önpusztítók

Hetedik kör, második gyűrű: a fájó erdő

Még át se ért a túlsó partra Nessus, 1
mikor mi már egy erdőbe hatoltunk,
ahol nem látszott semmiféle ösvény.
Nem zöld volt, inkább éjszínű a lomb; 4
ágai nem simák, de girbegurbák,
termése nem gyümölcs, de vad tövis;
nem sűrűbb ennél a bozót se, melyben 7
az emberkerülő vadak tanyáznak
a Cècina és Corneto között.
Az ocsmány Hárpiák fészkelnek itt, 10
ők zavarták el Trója csapatát,
vészt jósolva, a Strophád-szigetekről.
A szárnyuk széles, arcuk emberi, 13
karmaik vannak s nagy, tollas hasuk;
óbégnak a furcsa fákon ülve.
„Mielőtt beljebb mész — szólt most a Mester —, 16
tudd, hogy a második gyűrűbe értél.
És itt is leszel addig — tette hozzá —,
míg ki nem jutsz a borzalmas homokra. 19
Jól nézz körül, és láss olyasmiket,
amit, ha csak mesélném, el se hinnél.”

A vérvő futörzs

Mindenfelől jajszó volt hallható, 22
de jajgatók nem látszottak sehol;
ez olyan meglepő volt, hogy megálltam.
Azt hiszem, azt hitte, hogy azt hiszem, 25
hogy olyan emberektől jön a hang,
akik a fák közt elbújtak előlünk,
ezért így szólt a Mester: „Ha letörzs 28
egy ágacskát valamelyik növényről,
a tévedéseid is széthasadnak.”
Kissé kinyújtottam a kezemet 31
s egy gallyat letörtem egy nagy bokorról.
A törzs feljajdult: „Miért hasogatsz?!”
Aztán mikor a sötét vér belepte, 34
így beszélt újra: „Miért tépdesel?
Nincs benned egy fikarcnyi szánalom?!”
Emberek voltunk, most bozót vagyunk; 37
de a kezekben több részvét lehetne,
ha kigyó-lelkek lettünk volna is!”
Ahogy egy zöld faágból, ha a tűz 40
az egyik végét égeti, sziszegve
s csöpögve jön a gőz a másikon,

7–9. Bozót: a Maremma nevű erdős, vad mocsárvidék Közép-Olaszországban. Északi határa a Cècina folyó, déli határa Corneto városka. Itt bujkált Rinier da Corneto, az útonálló is (*Pok.* XII,137).

10. Hárpiák (gör. harpyia): nőarcú, madártestű mitológiai lények. Piszkosak, falánkak és rosszindulatúak.

11–12. Utalás az *Aeneis* egy epizódjára (III,209), amikor a Trójából menekülő Aeneas és csapata a kicsiny Strophád-szigeteken köt ki, ám az ott lakó hárpiák elüldözik őket, s kegyetlen sorsot jósolnak nekik.

17. A Hetedik Kör 2. gyűrűje: az önmaguk (élete és javai) ellen erőszakosak, tehát az öngyilkosok és esztelen tékozlók (önvagyon-pusztítók, herdálók) helye.

19. Borzalmas homok: az izzó homoksáv, a Hetedik Kör 3. gyűrűje.

úgy jött a letört gally helyéről együtt 43
vér és beszéd. Én erre a kis ágat
leejtettem s csak álltam ott ijedten.
„Ha ő elhitte volna hamarabb, 46
ó, sebzett lélek — felelte a Bölcs —,
amit csak versem révén láthatott,
nem emelt volna rád kezet soha. 49
De épp mert hihetetlen, buzdítottam,
hogy megtegye — amit már bánok én is.
Mondd el neki: ki voltál, ő pedig 52
majd kárpótlásul föléleszti híred
ott fönt, hová még visszamehet.”

Pier della Vigna, a császár bizalmasa

Mire a törzs: „Oly édesen beszélsz, 55
hogy nem hallgathatok; túrjétek el,
ha elcsábulok s hosszan fecsegek.
Én vagyok az, aki Frigyes szívének 58
mind a két kulcsát forgattam kezemben,
zártam és nyitottam, oly ügyesen,
hogy bizalmába más nem juthatott. 61
Hű voltam nagyszerű hivatalomhoz,
fömládoztam alvást és szívnyugalmat.
A Szajha, aki kéjvagyó szemét 64
Cézárak házáról le nem veszi,
(emberhalál! udvarok rákfenéje!)
föltüzelt minden lelket ellenem, 67
s a föltüzeltek Augustust tüzelték,
míg becses tisztet borús gyászba fordult.
Lelkem, mely ezért bosszút állni vágyott, 70
halálba futott a bosszú elől:
így ártottam ártatlan önmagamnak.
Ennek a fának friss gyökérzetére 73
megesküszöm, hogy hűtlen sose voltam
uramhoz, aki nemes és kiváló;
s ha egyiktek visszatér a világra, 76
állítsa helyre a jóhíremet,
melyet az irigység porba tiport.”

Mi lesz az öngyilkosokkal?

Kis szünet után hozzám szólt a költőm: 79
„Elhallgatott: használd ki az időt,
most kérdezd, ha még akarsz valamit!”
„Inkább te kérdezd — mondtam — bármiről, 82
ami szerinted engem érdekelhet.
Én nem tudok, mert fojtogat a részvét.”
Folytatta hát: „Ha elvárod, hogy ő 85
készséggel megtegye, amit kívántál,
ó, bebörtönzött szellem, légy szíves
és mondd el: hogy kerül bele a lélek 88
e göcsörtökbe, s van-e (ha tudod),
olyan, ki ágaitól szabadul?”

47. Bölcs: Vergilius.
48. Versem révén: Vergilius az *Aeneis*-ben egy hasonló jelenetet ír le (III,22). Dante olvasta ezt, de nyilván mesének gondolta; most maga győződhet meg a dolog valóságáról.

51. Értsd: már bánom, hogy Dante révén neked fájdalmat okoztam.
58. A beszélő Pier della Vigna (1190 k.–1249) jogász, költő, II. Frigyes császár kancellárja és legfőbb bizalmasa. Pályája csúcán megvádolták, hogy árulást sző a császár ellen. Frigyes hitt a vádaknak (máig nem tudjuk, igazak voltak-e), s Piert börtönbe vetette és megvakíttatta. Pier, hogy megelőzze a kivégzés székelyét, a börtönben öngyilkos lett. Mindez Dante születése előtt 16 évvel történt, de még ifjúkorában is szóbeszéd tárgya volt.

58. II. (Hohenstaufen) Frigyes német–római császár (uralk. 1212–1250), német származása ellenére olasz neveltetésű volt, a szicíliai Palermóban élt.

59. Két kulcs: az „igen” (elfogadás, szeretet) és a „nem” (elutasítás, gyűlölet) kulcsai.

63. Értsd: ráment az egészségem.

64. Szajha: az Irigység allegorikus alakja.

65. Cézárak: a császárok, uralkodók általában.

68. Augustus (latin jelentése „fenséges”): minden császár címe, esetünkben ez II. Frigyes.

70. Értsd: az őt igaztalanul vádolókon (s főleg Frigyesen, addigi jóbarátján) öngyilkosságával akart bosszút állni.

72. Ártottam: mert megöltem magamat, s így én, aki addig büntelen voltam, ezzel az önpusztítás bűnébe estem. (Állítólag — már vakon — fejfel a falnak rohant s szétloccsantotta az agyát.)

73. Értsd: a saját lelkekre. Friss: mert nem olyan régen, 51 éve vertem itt gyökeret.

75. II. Frigyes valóban rendkívüli személyiség volt. Olasz nyelvű versei máig fennmaradtak.

86. Amit kívántál: hogy visszaállítsa a jóhíret.

87. Bebörtönzött: mert be van zárva a fába.

Erre a csonka törzs fújt egy nagyot, s e szél ilyen beszéddé alakult: „Rövid választ kaptok kérdéseitekre.	91
Mikor az erőszakos lélek elszáll a testből, melytől eltépte magát, Minos a hetes körbe utasítja, s ide lehull. Nincs rendelt helye: ahova épp a véletlen veti, ott kicsírázik, mint az árpaszem.	94
Palánta lesz és végül vad növény: a Hárpiák a lombjait legelve kínt hoznak, s egyben ablakot a kinnak.	97
Mint mindenki, testünkért fölme gyünk majd, de nem öltjük magunkra; nem jogos visszakapni az egyszer eldobottat!	100
Levonszoljuk ide, s a szomorú erdőn a testek sorban lógni fognak, kegyetlen lelkük ágán, fölakasztva.”	103

Hajtóvadászat: a tékozlók

Ott álltunk és a fatörzset figyeltük, azt vártuk, hogy még szól-e valamit, mikor lármát hallottunk hirtelen, ahogy a vadász hallja leshelyéről a disznót jönni, hajtókkal nyomában, vadak futását, ágak recsegését.	109
És íme: bal felől két meztelen, összekaristolt ember jött rohanva; futás közben letörtek minden ágat.	112
„Jöjj gyorsan, jöjj, halál!” — bömbölt az első; a másik lemaradt és így kiáltott: „Nem volt ilyen fürge, Lano, a lábad a toppói harci játékokon!”	115
És talán mert a szuszából kifogyott, egy bokorral eggyé fonta magát.	118
Az erdő tele volt mögöttük éhes fekete szukákkal, és mind rohant, mint láncáról eleresztett agár: a rejtőzködőbe beleharaptak s a testrészeit egyenként letépték, majd elvitték e fájó tagokat.	121

Mars haragszik Firenzére

A vezetőm ekkor kézen fogott s a bokorhoz vitt, mely hiába sírt friss, vérző sérülésein keresztül: „Ó, Jacopo da Sant’Andrea — sírta —, mire volt jó, hogy velem takarózz? Tehetek arról, hogy hitványan éltél?”	124
A Mesterem föléhajolva így szólt: „Ki voltál te, aki most ennyi sebből lehelsz ki vért és fájdalmas beszédet?”	127

94–95. Értsd: mikor az öngyilkos megöli magát.
96. Minos: l. *Pok.* V,4.
101. Hárpiák: l. 10. sor.
102: Értsd: ahogy legelnek, megsértik a növényt: ezzel kínt hoznak rá, de a seben át — mint ablakon — kijuthat, megnyilvánulhat a fájdalom (pl. a 43. sorban). Ezért hallatszik mindenünnen jajgatás (22. sor).
103: Majd: az Utolsó Ítéletkor, amikor minden más lélek újraegyesül egykori testével (l. *Pok.* VI,97)
108. Kegyetlen lelkük: mert a lelkük — az öngyilkossággal — megölte a saját testüket.
118. Az első: Lano Maconi (†1287) gazdag sienai aranyifjú, a Tékozlók Klubjának (*Brigata Spendereccia*) tagja, aki tudatosan herdálta el a vagyonát. Miután koldusbotra jutott, a Pieve del Toppo-i csatában (a „harc játékokon”, l. 121. sor) nem futott el a támadók elől, hanem szándékosan megölette magát. Dante szerint tehát mindkét értelemben önpusztító: javait is, életét is eldobta.
119. A másik (mint alább megtudjuk): Jacopo da Sant’Andrea (†1239) gazdag padovai, aki esztelenül és szándékosan tékozta el a vagyonát, pl. felgyújtatta egy villáját a vendégei szórakoztatására; pénzzel etette a halakat, mert unatkozott hajókirándulás közben stb. Ő nem lett öngyilkos; csak mint önvagyonpusztító van itt.
123. Értsd: el akart rejtőzni, ezért az ágak közé bújt. Ne feledjük: itt a bokor is ember!

S az így felelt: „Ti lelkek, az imént láthattátok, csúnyán megtéptek engem, s a leveleimet a földre szórták: szedjétek össze bús bokrom körül! Szülővárosom a Keresztelőt tiszteli régi védője helyett; s az gyötri őt ezért művészetével. Ha nem volna még ma is látható egy rész belőle az Arno fölött, akkor azok, kik újjáépítették a hamuból, mit Attila hagyott, hiába törték volna magukat!... A házamból akasztófát csináltam.”	139
	142
	145
	148
	151

XIV. ÉNEK
(A Pokol Hetedik Körében)
Az istenkáromlók

Hetedik Kör, harmadik gyűrű: a forró homok

Szülőföldem iránti szeretetből fölszedtem a széthullott lombokat, s visszaadtam neki; már néma volt.	1
Aztán kiértünk oda, hol határos a második gyűrű a harmadikkal: itt látni az Igazság szigorát.	4
Hogy jól leírjam az új dolgokat: egy olyan pusztá lapály volt előttünk, mely minden növényt száműz az öléből;	7
a keserves erdő övezi ezt, az erdőt meg a vigasztalan árok. A lapály legeslegszélén megálltunk: vastag, forró homokból állt a síkság, egészen olyan volt, mint az, amit valaha Cato lába taposott.	10
Ó, Isten bosszúja! Féljen tetőled mindenki, aki olvassa s megéri, hogy mi tárult föl szemeim előtt!	13
	16

A tüzeső

Csupasz lelkeknek láttam több raját, kik mindannyian sírtak nyomorultul; és úgy látszott: más-más rajtuk a törvény. Némelyek hanyatt feküdtek a földön, mások csak ültek összekuporodva, megint mások járkáltak szüntelen.	19
	22

139. Lelkek: azért mondja így, mert nem veszi észre, hogy Dante még élő ember.
143–144. Szülővárosom: Firenzéről van szó, ugyanis a város a kereszténység felvételekor védőszentjéül Keresztelő Szt. Jánost választotta az addigi városvédő, Mars pogány hadisten helyett.
145. Mars a mellőztetést úgy bosszulja meg a városon, hogy saját „művészetét”, a háborút gyakorolja rajta állandóan; ezért nem lesz soha béke Firenzében.
146–147. Az Arno (Firenze folyója) fölött a hídfőn Dante idejében még látható volt egy régi, töredékes Mars-szobor. (Később, 1333-ban elvitte az árvíz.)
149. Dante úgy tudta, hogy Attila hun király 450-ben fölégette Firenzét. (Valójában a várost Totila gót király rombolta le 542-ben, s a 800-as években épült újjá.)
150. Az újjáépítők azért járhattak sikerrel, mert Marsot — bár már nem tisztelték — mégis meghagyták a hídnál mint régi szobortöredéket, s így nem pusztította el az újjáépült várost.
151. Értsd: otthon fölakasztottam magam. A beszélő személye bizonytalan: lehet, hogy általában az öngyilkosok figuráját jeleníti meg; mások szerint magát Firenzét jelképezi, mely a vesztebe rohan.

5. A Hetedik Kör 3. gyűrűje: az Isten ellen erőszakosak helye.
7. Igazság: Isten igazságos, könyörtelen ítélete.
10–11. Három koncentrikus gyűrű alkotja a Hetedik Kört: legkívül a vérfolyó („árok”, 1. gyűrű), beljebb az erdő sávja (2. gyűrű), s legbelül a homoksáv (3. gyűrű).
15. A Líbiai-sivatagra utal, melyen keresztül Cato Uticensis (az Utica-i Cato) vezette csapatát a római polgárháborúban Kr.e. 46-ban.
22–24. A három csapat (a beosztást lásd *Pok.* XI,30): istenkáromlók, pénzkölcsonzók, homoszexuálisok. A jelen ének témája, az istenkáromlás mindig az istenség tudatos, megfontolt, szívből jövő megvetése, lekicsinylése, elutasítása. (Az nem bűnös istenkáromlás, ha valaki meggondolatlanul olyat mond, ami-ben Isten negatívan szerepel.)

Legnépesebb a járkáló csapat volt; a fekvők voltak a legkevesebben, panaszra bezzeg oldottabb a nyelvük.	25
A homok fölött szállingózva lassan, széles pelyhekben hullt a tüzeső, mint hegyek közt a hó, csendes időben:	28
ahogy Nagy Sándor látta India forró táján a seregére hullni a tüzesőt és égve földet érni	31
(úgyhogy ő és az egész csapata a földet rúgta, hogy a lángokat külön-külön könnyebben eltapossák),	34
úgy szállt le itt a szakadatlan égés. A homok tüzet fogott, mint a tapló a tűzszerszámtól: kettős volt a kínzás.	37
Percig sem pihent nyomorult kezük csapkodó tánca, mely hol itt, hol ott söpörte le az újabb tüzeket.	40

Capaneus, a gőgös

Így szóltam: „Mester, te mindent legyőzől (kivéve a kemény démonokat, akik Dis kapujában álltak ellen): ki az az óriás, aki nem törődik az égéssel, csak fekszik dacosan, s nem látja meg ez az eső?”	43
Az óriás ember, mivel észrevette, hogy róla érdeklődöm, így kiáltott: „Holtan se vagyok más, mint életemben!	46
Ha Jupiter meghajszolná kovácsát, akitől egykor átvette dühödten a villámot, mely végnapom okozta; ha meghajszolná sorban mind a többit az Etna mélyén a kormos kohónál (kiáltva: »Segíts, Vulcanus! Segíts!«, ahogy tette a phlegrai csatában), s rám záporozná összes nyilait, akkor se örülhetne bosszújának...!”	49
Vezérem éles hangon válaszolt (sosem beszélt még ilyen hevesen): „Capaneus! Mivel semmit sem enyhül a gőgöd, kínod csak súlyosbodik; neked a fő gyötrés: saját dühöd, ez büntet féktelen haragodért!”	52
Majd hozzám fordult, az arca megenyhült: „Ő egyike volt ama hét királynak, kik Thébát ostromolták. Megvetette, és íme, most is megveti az Istent, de hetykesége, mint mondtam neki, ott díszleg sok rendjelként a mellén.	55

31. Nagy Sándor (gör. Alexandros): ókori hadvezér. Tetteiről és kalandjairól számos történet keringett, ezek egyikére utal Dante.
38. Tapló: igen száraz anyag (tkp. egy gombafajta), melyet tűzgyújtó szerszámokban használtak, mert minden szikrától lángra kap.
39. Kettős: mert fölülről is, alulról is égeti őket.
45. Dis kapuja: az ördögök megpróbálták megakadályozni utasaink belépését (*Pok.* VIII,82). Őket nem Vergilius győzte le, hanem egy mennyei küldött.
49. Az óriás ember: Capaneus, nagy termetű görög katona-király. Részt vett Théba városának mondabeli ostromában („Hetén Théba ellen”). Az ostrom során gúnyosan azt kiáltotta Jupiternek (= Zeusnak), hogy védje meg a várost, ha tudja. Jupiter erre egy villámmal agyonsújtotta. — Dante korában ezt széles körben tudták Statius latin költő *Thebais* (*Théba története*) című eposzából, mely iskolai tananyag volt.
52. Jupiter (gör. Zeus): az ókori mitológia főistene. Ha haragszik, villámokat lödöz le a földiekre. — Kovács: Vulcanus isten, aki „kovácsolja” a villámokat Jupiter számára.
55. Többi: a Cyclopsok (gör. Kyklóps), egyszemű óriások, Vulcanus segédei.
56. Etna: tűzhányó Szicíliában (Dante a hegy népies nevét használja: *Mongibello*). Az ókoriak hite szerint ennek belsejében volt Vulcanus kovácsműhelye, kohója. (Ezért hívjuk a tűzhányókat „vulkánnak”.)
58. Phlegrai csata: mitikus történet, melyben az óriások (titánok) megpróbálták megdönteni az istenek hatalmát. Az istenek győztek; a küzdelmet Jupiter villámai döntötték el (melyeket Vulcanustól kellett kérnie).
70. Ez látszólag következetlenség, hiszen Capaneus pogány volt, s így a keresztény Istent nem vethette meg, nem káromolhatta. Ám Dante szerint az istenkáromlás bűne ugyanaz volt az akkori főistennel, mint a mai Istennel szemben.
72. Értsd: a tüzeső foltokat éget a mellére.

Most gyere a nyomomban, és vigyázz: ne tedd a lábad az izzó homokra, mindig az erdős oldalon maradj!”	73
---	----

A jól kikövezett vérpatak

Hallgatva mentünk odáig, ahol az erdőből kibukkan egy patak, vörösségétől most is borzadok.	76
Ahogy a <i>Bulicamé</i> ből kijön a víz, amin megosztoznak a rossz nők, úgy folyt ez is a homokon keresztül.	79
A mederfenék és az oldalak kőből voltak, s a partszegélyek is; rájöttem, hogy ott végigmehetünk.	82
„Mindabból, amit neked megmutattam azóta, hogy beléptünk a kapun, mely mindenki számára nyitva áll, semmi sem volt oly figyelemre méltó, mint ez a patak, mely maga fölött minden lehulló lángocskát kiolt.”	85
Így beszélt hozzám az én vezetőm, én pedig kértem, hogy jól is lakasson, ha már felszította étvágyamat.	88

A krétai hegy Nagy Öregje

„A tengerben egy pusztasziget áll — mondta —, a neve Kréta. A világ még büntelen volt királya alatt. Van ott egy hegy, mely valaha vizeknek s lomboknak örvendett, Ida nevű; ma kihalt lett, öreg, haszontalan.	94
Mint biztos bölcsőbe, dugta ide Rhea a kisleányát; ha sírt, a szolgák nagy zajt csaptak, hogy elfedjék a hangját.	97
Ebben a hegyben áll egy Nagy Öreg, hátát fordítja Damiat felé, s mint saját tükrébe, Rómára néz.	100
Feje a legfinomabb színarany; karja és mellkasa nemes ezüst; majd réz addig, hol elválnak a lábak, onnan az aljáig szintiszta vas, kivéve, hogy jobb lábfeje cserép; ám súlyát mégis erre helyezi.	103
Minden részén, az aranyat kivéve, egy repedés van, melyből könny csöpög, s ez összegyűlve átfúrja a sziklát, majd kőről-kőre e völgybe folyik, s lesz Acheron és Styx és Phlegethon; aztán e keskeny csatornán lefut oda, ahonnan nincs már lefelé: ott képezi a Cocytus-tavat.	106
Meglátod úgyis, úgyhogy nem mesélem.”	109

79. Bulicame: kénés hőforrás Viterbo mellett, Róma közelében.
80. Rossz nők (ol. *peccatrici* „bűnözőnők”): prostituáltak, akik tisztasági és kényelmi fürdőt is üzemeltettek (régies szóval „fürdőskurvák”). A hőforrás egyik kiépített kivezető árka telepedtek fürdőházaikkal s a vízmennyiséget egymás között megosztották. — Némelyek a *peccatrici* helyett *pettatrici* „fésülönők” szót olvasnak, mely a kenderfeldolgozó munkásnőkre vonatkozna, akik a forró vízben végezték munkájukat.
86. Kapu: a Pokol kapuja (*Pok.* III,1).
87. Értsd: a Pokol kapuján mindenkinek szabad a belépés.
90. Lángocskák: a tüzeső „pelyhei”.
95. Kréta: sziget a Földközi-tengerben. Dante idejében az emberi kultúra bölcsőjének tartották. Valóban ősi kultúra létezett Krétán, mely az Óvilág három kontinensének (Európa, Ázsia, Afrika) mintegy a metszéspontjában van. Azért mondja Krétát (tévesen) pusztának, mert a középkorban úgy hitték: valaha száz város volt a szigeten, de elnéptelenedtek.
96. Kréta első, mitikus királya Saturnus (gör. Kronos) isten volt. A római mitológia szerint ez volt az emberiség aranykora, amikor még ismeretlen volt a bűn. Ezt az aranykor-mítoszt a középkorban a bibliai Édenkert-történettel azonosították.
98. Ida: a legmagasabb krétai hegycsúcs, teteje havas.
100–102. Rhea: Saturnus felesége; kisleány: Jupiter (Zeus). Azért kellett a gyermeket rejtgetni, mert Saturnusnak megjósolták, hogy egyik fia fogja letaszítani a trónról, s ezért minden újszülött fiát megette. Rhea ezzel a csellel mentette meg a kis Jupitert az apja elől.
103. Nagy Öreg: Dante által elképzelt szobor, mely a hegy gyomrában áll. Felépítése megegyezik az agyaglábu óriással, melyet Nabukodonozor babiloni király látott álmában (Dán. 2,31). Danténál az emberiséget, annak történelmét jelképezi.
104. Damiat (Damiatta, Dumyat): egyiptomi kikötő a Nílus torkolatában. Dante itt az egész keleti civilizáció jelképeként használja. Az Öreg elfordult a Kelettől s már nyugatra, Róma felé néz, mert az idők során Róma vette át a keletiekétől a vezető szerepet mind politikai, mind vallási értelemben.
106–109. Az egyre olcsóbb fémekből készült szobor-részek az emberiség hanyatlását, fokozatos romlását jelképezik. A szobor azt a felfogást tükrözi, hogy a történelem az aranykorral (paradicsomi állapottal) kezdődött, s azóta minden romlik.
110. A cserép- ill. vasláb az egyházi ill. világi (császári) hatalom jelképe.
111. Értsd: bár az egyházi a gyengébb láb (cserép), hiszen nincs fegyveres hatalma, mégis ez hordja a több terhet, mert a császári trón 50 éve üres, a császárság zűrzavarba sülyedt.
113. A repedést az emberiség bűnbeesése (az „eredendő bűn”, Ádám és Éva engedetlensége) okozta. A könnyek az emberiség egyre romló erkölcsét, lezüllő állapotát siratják.
115. Völgy: a Pokol.
116. Acheron, Styx, Phlegethon: a Pokol három folyója. Mind egy helyről erednek (a krétai Nagy Öreg könnyeiből) s végül egy helyen egyesülnek (a Cocytusban, lásd alább).
117. Csatorna: l. 82. sor.
119. Cocytus (gör. Kókytos): az ókori alvilág egyik folyója. Danténál a Pokol legalsó (Kilencedik) köre, befagyott tó (*Pok.* XXXII).

Hol a többi folyó?

Megkérdeztem: „Ha ez a vízfolyás tényleg a mi világunkból ered, miért csak itt, e körben látható?”	121
S ő felelt: „Tudod, ez a hely kerek: s bár hosszú utat tettél meg idáig mindig balra fordulva s lefelé, az egész kört még nem jártad körül: így, ha most újnak tűnik valami, attól még nagyon elképedni nem kell.”	124
S én újra: „Mester, hol a Phlegethon, s a Léthé? Erről nem beszélsz; amarról meg azt mondod: a könny-eső csinálja.”	127
„Én minden kérdésednek örülök, — felelt —, de az, hogy forr a víz s vörös, az egyiket már meg is válaszolta!	130
A Léthét nem láthatod idelent, csak ott, ahol megmosdanak a lelkek, ha megbánt bűnűktől megszabadultak.”	133
Majd hozzátette: „Ideje az erdő szélét elhagynunk. Mögöttem gyere: az árokpartok járhatók, nem égnék, s a lángok fölöttük kialszanak.”	136
	139
	142

124. Kerek: a Pokol kerek, mert tölcser alakú.
131. Léthé: az ókoriaknál ez is az Alvilág egyik folyója; Dante viszont a Purgatóriumba helyezi.
135. Az egyiket: a Phlegethonra vonatkozó kérdést. A fortyogó vérfolyót Dante látta már (*Pok.* XII,47), de nem gondolt rá, hogy a nevét kitalálhatná — pedig Vergilius említi az izzó folyót az *Aeneis*ben (VI,550), ahol meg is magyarázza, hogy a neve, Phlegethon görögül „éget” jelent. Az eminens Danténak ezt illetet volna tudnia.
137. Ahol megmosdanak: a Purgatóriumban (= a Tisztulás Hegyén).

XV. ÉNEK
(A Pokol Hetedik Körében)
Találkozás Brunetto mesterrel

Új csapat bukkan fel

Az egyik gáton visz tovább utunk, s a patak gőze ernyőként borul rá, védve a tüztől partot és vizet.	1
Ahogy Wissant-tól Bruges-ig a flamandok, nehogy rájuk zúduljon a dagály, hatalmas gáttal űzik el a tengert;	4
s a padovaiak, a Brenta mentén védik a falvakat, városokat, ha Karintia melegedni kezd;	7
úgy épült ez a két kő-partszegély, bár ezeket a mérnök — bárki volt — nem csinálta oly szélesre-magasra.	10
Jó messzire elhagytuk már az erdőt: ha megfordultam volna s hátranézek, akkor se láttam volna már sehol.	13

1. A Phlegeton folyó két mesterséges kőgát között folyik (*Pok.* XIII,82).
3. Tűz: a tűzeső (*Pok.* XIII,29).
4. Wissant, Bruges [brúzs]: két tenger melléki kereskedőváros az akkori Flandriában, melyekkel Firenze is kereskedett. (Wissant ma francia, Bruges/Brügge belga területen fekszik.)
7. A Brenta folyó az olasz Alpokban ered, s lent, Padova mellett nagyon meg tud áradni, amikor fönt megindul az olvadás.
9. Karintia (ol. Chiarentana, német Kärnten) akkoriban az olasz Alpokat is magában foglalta.
12. A gát a jelenet alapján kb. másfél méter magas.

Ekkor új lélek-csapat tűnt elő: a gát mellett jöttek, s néztek erősen, mint újholdkor, sötét éjjel szokás fürkészve nézni a szembejövőt;	16
úgy méregettek, összehúzott szemmel, mint öreg szabó, mikor tübe fűz.	19

Brunetto Latini

S ahogy így nézett minket ez a népség, az egyik megismert, s ruhám szegélyét megfogva így kiáltott: „Kész csoda!”	22
Én meg, mikor felém nyújtotta karját, jól megnéztem a tűztől kormos arcot, s az összeégett vonások mögött nem lehetett nem fölismerni őt.	25
Lehajoltam s az arca felé nyúltam: „Brunetto mester! — mondtam. — Maga itt?!”	28
„Fiam — szólt —, kérlek, rossz néven ne vedd, ha Brunetto Latini egy kicsit veled megy s futni hagyja csapatát!”	31
„Boldoggá tenne, mester — válaszoltam —, sőt le is ülnék szívesen magával, ha ő, az útítársam, engedi.”	34
„Jaj, fiacskám — felelt —, ebből a nyájból aki megáll, száz évet kell feküdjön a tűzeső alatt védtelenül!	37
Menj tovább, én a sarkadban leszek, s majd később utolérem azt a falkát, mely örök fájdalmát siratva jár.”	40
Én nem mertem a töltésről leszállni ómellette, csak mentem, fejemet a tiszteletem jeléül lehajtva.	43
„Miféle végzet — kezdte — vagy szerencse hoz ide le, végső órád előtt? És ki ez, aki utadon vezet?”	46
„Ott fönt, a vidámabb, élő világban egy völgyben tévelyegtem — válaszoltam —, még életem delelője előtt.	49
Tegnap akartam otthagyni a völgyet, de visszaestem; ám ő megjelent és most ezen az úton visz haza.”	52

Brunetto megjósolja Dante jövőjét

Erre így szólt: „Kövesd csillagodat, és dicső kikötőbe érkezel, ha jól ítéltelek meg odafönn.	55
Kár, hogy meghaltam, míg te ifjú voltál, mert — látván, mily kegyes hozzád az ég — biztattalak volna az alkotásra.	58
Ám az a nép, hálátlan és gonosz, mely egykor Fiesoléból leszállt, s még most is kemény szikla-lelke van,	61

16. Csapat: a homoszexuálisok. A homoszexualitást bűnnek tartották, akkor is, ha egyetértő személyek közt, szeretetteljes kapcsolatban nyilvánult meg. Dante itt végig kerüli a dolog megnevezését; egyedül a *Pok.* XI,50-ben mondta ki Vergilius, hogy e gyűrűben „Szodoma” bűnhődik. (Akkoriban a „homoszexuális” vagy „pederaszta” szó még nem létezett, csak „szodomita”, de Dante ezt sem írja le). — Egyesek szerint a testtel kapcsolatos többi visszaélés is itt bűnhődik: alkoholizmus, kábítószerelés, szadizmus, perverzió stb., hiszen ezek is „a természet rendje elleni erőszaktelemek”.
29. Brunetto Latini (kb. 1220–1294): firenzei értelmiségi és közéleti ember, a város jegyzője. A guelf (pápa-barát) párthoz tartozott. Jól ismerte a fiatal Dantét, bár nem tanárként tanította, hanem beszélgetésekben, vitákban. Arra máshonnan nincs adat, hogy Brunetto homoszexuális lett volna; sohasem vádolták vagy becsmérelték emiatt. Tisztelettől övezve halt meg, sírja egy firenzei templomban van.
36. Ő: Vergilius.
43. Dante tehát fönt megy a gáton, s mellette lent a homokon megy Brunetto.
51. Értsd: 35. születésnapom előtt. Dante 1265-ben az Ikrek jegyében született, így élete delelőpontja (a 35. születésnap) 1300. május-júniusában lesz; ám most még csak március van, hiszen a történet húsvétkor játszódik.
52–53. L. *Pok.* I,61.
59. Értsd: milyen tehetséges vagy.
62. Fiesole: etruszk eredetű, ősi városka Firenze fölött egy sziklás dombon. A római időkben lerombolták s lakói (az etruszkok) kénytelenek voltak Firenzébe (a rómaiak közé) költözni. Dante korában úgy tartották, hogy a finom, művelt firenzeiek a rómaiaktól származnak, míg a durva, erőszakos firenzeiek az etruszoktól.

jótetted miatt gyűlölni fog, 64
 de igazuk van: savanyú bogyók közt
 nem tud teremni az édes füge.
 Régóta tudni róluk, hogy vakok, 67
 fősvények, gőgösek és irigyek;
 ne szennyezd be magad szokásaikkal!
 Oly dicsőséget tartogat a sorsod, 70
 hogy mindkét párt beléd akar harapni;
 de távol lesz a kecskétől a fű!
 Egyék egymást a fiesolei 73
 vadállatok, s ne bántsák a növényt
 (ha trágájuk közül egy-egy kinő),
 amelyben áldott magva éled újjá 76
 a rómaiaknak, kik ott maradtak,
 mikor a gonoszság fészke fölépült.”

Dante bálája

„Ha nekem minden vágyam teljesülne 79
 — feleltem erre —, maga most se volna
 az élők világából kítaszítva;
 mert elmémben ott van (s fájdtíja szívem!) 82
 a kedves, jóságos, atyai arca,
 ahogy tanítgatott: hogyan tegye
 az ember örök-hírűvé magát. 85
 Hálás vagyok ezért, és amíg élek,
 illik, hogy beszédem hirdesse is.
 Amit jövőmről mond, följegyezi elmém, 88
 s mások szavát is: egy hölgyhöz viszem,
 hogy megfejtse — ha hozzá eljutok.
 De meg kell mondanom világosan: 91
 amit nem tilt a lelkiismeret,
 azt megteszem, ha sorsom úgy akarja.
 Az ilyen jóslat nem újság fülemnek; 94
 forgassa csak a Sors a kerekét,
 a paraszt meg az ásóval a földet.”
 A vezetőm a jobb válla fölött 97
 most hátrafordult s a szemembe nézett,
 majd így beszélt: „Jól hallgat, aki ért!”

Más homoszexuális hírességek

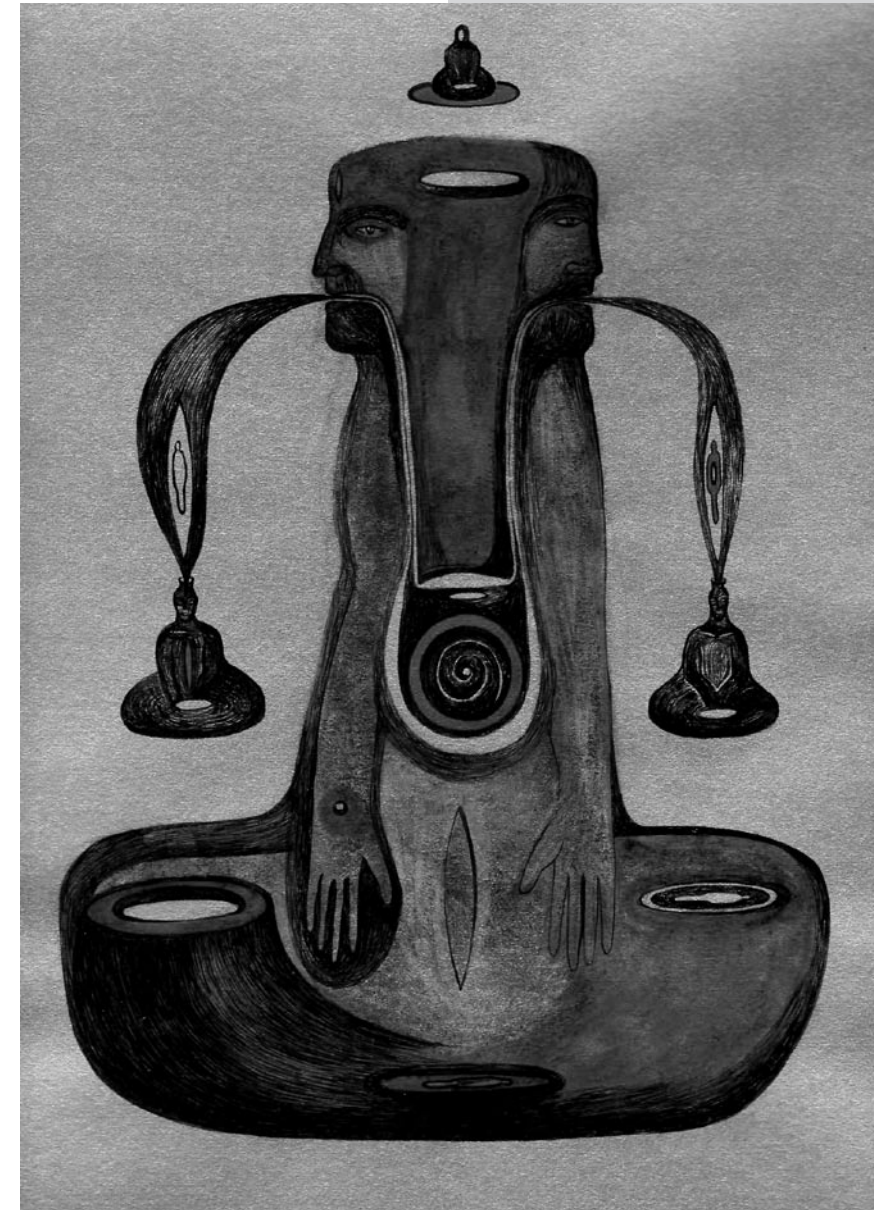
De én csak megyek tovább és beszélek 100
 Brunetto mesterral s megkérdezem:
 kik a kiváló, híres társai?
 „Van — mondja —, aki említésre méltó, 103
 másokról viszont jobb, ha hallgatunk,
 idő se volna elég elsorolni.
 Tudd hát, hogy ők mind művelt emberek, 106
 nagyszerű szerzők, nagyhírű tudósok:
 egyazon bűn mocskát hordták a földön.
 E nyomorult kört járja Priscianus, 109
 meg Francesco d'Accorso; és az is,
 — ha látni kívánnád a hulladékot —

71. Két párt: a Fehér Guelfek (mérsékelt pápa-pártiak) és a Fekete Guelfek (radikális pápa-pártiak), végül mindketten Dante ellen fognak fordulni. L. *Pok.* VI.65.
 73. Fiesolei: etruszk származású, tehát primitív, erőszakos. L. a 62. sort.
 78. Gonoszság fészke: Firenze.
 89. Mások szavát: a jóslatokat, amiket Ciaccio (*Pok.* VI,64) és Farinata (*Pok.* X,79) adott. — Hölgy: Beatrice.
 95–96. Értsd: tegye ki-ki a maga dolgát, engem ez nem befolyásol.
 99. Vitatott értelmű mondás: talán úgy értendő, hogy ha jól odafigyeltél, meg is értemted mindazt, amit Brunetto jóslott (azaz hogy nehéz jövő vár rád).
 109. Priscianus (Kr. u. 500 k.): a legnagyobb latin nyelvtanító. Magánéletéről semmit sem tudunk; Dante láthatólag úgy véli, hogy aki pedagógus, az egyben pederaszt is (azaz fiúkat szeret — akkoriban leánytanulók még nem voltak).
 110. Francesco d'Accorso (1225–1293): híres jogász Bolognában. Angliában is működött mint I. Edward király jogi tanácsadója. Arra nincs adatunk, hogy homoszexuális lett volna.
 110–113. A kérdéses személy Andrea de' Mozzi (†1296), a botrányos életű (s talán csakugyan homoszexuális) firenzei püspök, akit a pápa 1295-ben kénytelen volt áthelyezni Firenzéből (az Arno mellől) a csendesebb Vicenzába (a Bacchiglione folyó mellé).

akit a „Szolgák Szolgája” kitett 112
 az Arnótól a Bacchiglione mellé,
 s ott elhagyta túlhasznált inait.
 Van még sok más — de sétám és beszédem 115
 itt véget kell, hogy érjen. Arra, látszik:
 új porfelhőt kavar egy új csapat,
 s én azokkal együtt nem járhatok. 118
 Ajánlom neked *Kincses Könyvem*,
 abban élek tovább; mást nem kívánok.”
 Megfordult, s úgy rohant el, mint akik 121
 a veronai mezei futáson
 a zöld kendőért versengnek. Olyan volt,
 mint aki győz, s nem mint aki veszít. 124

(Nádasy Ádám fordítása és jegyzetei)

112. Szolgák Szolgája: a pápa egyik hivatalos címe. (A Dante által gyűlölt VIII. Bonifácról van szó.)
 114. Értsd: meghalt. A „túlhasznált inai” (ol. *mal protesi nervi*) alighanem gúnyos célzás a püspök nemi szervére.
 119. *Kincses Könyv*: Brunetto fő műve, a kor tudásanyagának enciklopédiája. Van benne történelem, földrajz, biológia stb. Széles körben elterjedt kézikönyv volt. Franciául írta, eredeti címe *Li livres dou Tresor* („a kincs könyvei”).
 122. Veronában minden tavasszal mezei futóversenyt rendeztek, a nyertes egy zöld kendőt kapott. A versenyzők meztelenül futottak.

→ Nagy Szilvia

Keserédes mambó

„A fehér függönyökön túl, ott terül az éjszaka, s az éjszakában, még most is, mert van elég ideje, egy magányos férfi néz hol a tengerre, hol a parkra. Aztán megint a tengerre, a parkra, a kezeire. Nem eszik. Ő sem táplálhatná más éhségtől gyötört testét. A magnóliák tömjénje egyre árad föléje, a szél szeszélyei szerint, s úgy meglepi és kínozza, akárcsak egyetlen virágé. [...] Ez a férfi otthagya a Tengeri Körutat, körüljárta a ház parkját, megnézte a homokmezők felől, amelyek északról határolják, aztán megint visszajött, lesiklott a homokos lejtőn, lesiklott a tengerpartig. S megint elnyúlt ott hosszában, a helyén. Nyújtózkodik, mozdulatlan marad egy percre, a tengerrel szemben, hátrafordul, s megint nézi a kivilágított ablakokat, s mögöttük a fehér függönyt. Majd fölkel, fog egy kavicsot, megcélozza az egyik ablakot, visszatér a helyére, eldobja a kavicsot, lefekszik, kinyújtózkodik, s hangosan kimond egy nevet.”¹

Regina, Julie, Nazareth, Julie Anne, Helena, Aida, Anne Desbaresdes. Mindannyian ott állnak a kivilágított ablakokban, a fehér függönyök mögött. A függönyön túl, az éjszakában pedig Andrey, Daphnis, Michael, Chauvin.

A fehér függönyök által határolt éjszakában Marguerite Duras *Moderato cantabile* című kisregényének szereplői összeolvadnak Pina Bausch koreográfus *Sweet Mambo*² című előadásának karaktereivel. Az újra és újra elhangzó felkérés ellenére – „emlékezz a nevemre” – végül mégiscsak egyetlen szó, egyetlen kép marad. Mindannyian a függöny egyik vagy másik oldalán találjuk magunkat, névtelenül azonosulva az ott lévőkkel.

Regina a kétfelvonásos darab első szereplője a színen, egy tibeti hangtállal teremti meg a Pina Bausch koreográfiáira jellemző sajátos atmoszférát, elindítva a rezgést és körköröséget, ami mindvégig a darab sajátossága marad.

Újabb és újabb nők jelennek meg a színpadon, az előírás szerinti nőiesség teljes eszköztárát felsorakoztatva: magas sarkú cipőkben, ami Bausch *Kontakthof* című előadásában központi szerepet játszik, amint kényszerpályára szorítja viselőit, és szatén estélyi ruhákban, melyek hűvös, könnyű érintését szinte érezzük a bőrünkön és ó, jaj, de könnyen lehullanak. Önmaguk díszleteiként tündökölnék.

Bausch darabjaiban a férfiak gyakran különös szerepekben tűnnek fel, mint az *Eine Kleine Nachtmusik*ban, ahol furcsa játékbabákká, fétisekké alakítják a nőket, formálva, idomítva a saját ideális nőképhez.³ A *Sweet Mambóban* a nők a női sztereotípiák paródiájaként jelennek meg, de az írónia mellett van ebben valami szívszorítóan szomorú is: a beletörődés, ahogy felöltik és

elfogadják ezt a mások által kialakított képet, szerepet. Így hát kézenfekvő, ha elmosódnak, feloldódnak a határok. A viselet válik a testté, önálló életet él, simogat, lehull. Egy fekete ruha emelkedik ki az éjszakából: lélegzik, levegőtől telve viselője is feléled, elénekel egy dalt, ami szinte a bőrünk alá férkőzik, majd újra elhalványul.

A mozdulat a lélek rezdülése, sikolya, ami kényszeresen lerúgva a cipőt szabadulni próbál, vagy megtörtén forog a báli tömegben. A kényszerpályán a férfiak tolnak, húznak előre, hajunknál és ruhánknál megragadva, mint Julie Anne-t. A körök azonosak, csak a férfiak váltják egymást. Körülöttünk tombol a vihar.

A *Sweet Mambo* központi kérdése – mint a legtöbb Tanztheater Wuppertal-darabnál – a destruktív párkapcsolat. A magány archívuma tárul elénk színes *tableau*okban, a kapcsolatok, harmonikus helyzetek hiányából építkezve.

Mintha egy színes képeskönyv lapjai elevenednének meg szemünk előtt. Valahogy így képzelném Sophie Calle *Exquisite pain* című művészkiönyvét színpadon.⁴ Calle egy nagy szerelmi csalódás konceptuális feldolgozásaként arra kérte ismerőseit, meséljék el életük legfájdalmasabb élményét. Ezzel párhuzamosan a művésznő is újramesélte csalódását, míg a szavak elfogytak, az emlékek kifakult, egy tompa, távoli képbe sűrűsödött.

A *Sweet Mambo* jelenetei is ilyen szerelmi történetekből indulnak ki, talán részben pont azokból a gyermekkorban ellesett jelenetekből, melyeket Bausch a családi kávézóban töltött napok alatt figyelte meg.

A testek a magány jegyeit hordozzák magukon: befejezetlenség és zavart kitarukozás, támaszkeresés, vágakozás, bezárkózás, egyensúlyvesztés és repetitív ismétlésekbe, rutinba való menekülés vezeti a mozdulatokat. Ciklikusan visszatérnek a csábítás, boldogság, boldogtalanság, fizikai és mentális sérülékenység motívumai. Kapcsolatok emlékképei villannak fel: három pár tűnik

¹ Marguerite Duras: *Moderato cantabile* = *Naphosszat a fákon*, Kriteron, Bukarest, 1973.

² Tanztheater Wuppertal *Sweet Mambo* című előadása 2011. június 13–14-én volt megtekinthető a Nemzeti Színházban. Rendező, koreográfus: Pina Bausch; díszlet: Peter Pabst; jelmez: Marion Cito. Szereplők: Regina Advento, Andrey Berezin, Daphnis Kokkinos, Nazareth Panadero, Helena Pikon, Julie Shanahan, Julie Anne Stanzak, Michael Strecker, Aida Vainieri

³ *The physiognomy of solitude* = Vitor Moura: *Two Texts on Dance*, 2006; <http://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/8972/1/Two%20Texts%20on%20Dance.pdf>

⁴ Sophie Calle: *Exquisite pain*, Thames & Hudson, 2005.

fel a színen, a nők csábítóan lehúzzák ruháikat a vállukról, de ez minden, amit felajánlanak, ami elérhető. Lemeztelenített háta. Elfogadják a férfiak simogatásait, majd felöltöznek, elsétálnak. Rituálisan felkínálták magukat a bőrükhöz tapadó szeretőknek.

A repetitív, mechanikus mozdulatsorok eltávolítanak a cselekvések igazi mozgatórugóitól – ellentétes érzélemmel töltik fel azokat. Mint Julie menekülési kísérleteiben, ahol pont a menekülés módszere tartja fogva a szabadulni vágyót. Szinte már Sylvia Plath üvegburájához hasonló zártágban, átlós mozgásban a színpadon, nekirugaszkodva próbál kitörni a szituációból, mindig egy adott módon, egy adott irányba. Már-már szabadul, de fogvatartói bevárják (előtte járnak, számítanak érkezésére), és karjainál felemelve visszaviszik kiindulópontjához. A jelenet még dramatikusabban visszatér egy későbbi színben: a két férfi egy asztallal szinte felőrlí. Már nem is próbál elfutni, csak újra és újra felállni, talpon maradni. Egyre közelebbi fordulókkal, egyre gyorsuló ritmusban gyűri az asztal maga alá a kényszeresen ismétlődő mozgást végző nőt. Feláll, újakezdi, leterítik. Feláll, újakezdi, leterítik. Hányszor lehet ugyanonnan kezdeni?

A magány jellege tisztán kirajzolódik az előadásokból: nem azért kényszerülünk ezekbe a körökbe, mert magányosak vagyunk. Ezekről az ismétlődő szituációktól válunk magányossá. És a kettő folyamatosan továbbmélyíti a szakadékot, egyre nehezebbé téve a kitörést. A cselekvés rutinválasszá válik, a kilépés lehetősége egyre távolabb kerül.

Az előadás tere leginkább a találkozások helyszínékként jelenik meg, ahol az interakciók, vagy azok hiánya a fő rendezőelv. Nők és férfiak váltakozó és együttes jelenléte vegyül szófoszlányokkal és zenével.

A kétfelvonásos darabban a szólótáncokat és csoportos jeleneteket látunk váltakozva, de a csoportoknál is hiányzik a közösségi együttlét szociális jellege: magányos személyeket követünk egy magányos személyekből álló zsúfolt térben. Ilyen a visszatérő báljelenet is, ahol a kölcsönhatások teljes hiányával, üveges tekintettel bálozó magányos bábok vándorolnak a színpadon.

Shu-Lan Miranda Ni disszertációjában a Bausch-darabok brechti értelmezésével foglalkozik, tézise szerint Bausch táncszínháza feminista nézőpontból közelíti meg a társadalmi nemek kérdését, melyhez a tradicionális balett és táncgyományok eszközkészlete már nem bizonyult elegendőnek. Ehelyett a mindennapok mozgáskészletének repertoárjához nyúl, s egyfajta brechti társadalmi gesztussal (aktualizálással) reflektál a kérdésre.⁵

Így jön létre tehát az a teljesen sajátos, önálló színházi nyelvezet, ahol gesztus, fény, díszlet, mozgás elegyedik költészettel, zenével és társművészetekkel, megalkotva a személyes kifejezésrendszert. Egy-egy darab mint teljes művészeti élmény, *Gesamtkunstwerk* jelenik meg a színen.

A mindennapi rutincselekvések beemelése az előadásba – sétálás, alvás, beszéd, szeretkezés – egyben visszatérés is a tánc kiin-

⁵ Shu-Lan Miranda Ni: *The development of a genre: Pina Bausch and late twentieth-century dance theatre*, 2002; <http://etd.lib.ttu.edu/theses/available/etd-06272008-31295017085449/unrestricted/31295017085449.pdf>

dulópontjához. Nemcsak a korábbi táncos hagyományokat veszi alapul, hanem a kortárs, mindennapi élet mozgáskultúráját is.

A zene is a táncos hagyományoktól eltérő módon jelenik meg, nem a darabra komponált dallamok hallhatóak, hanem a kortárs populáris zenekultúra felismerhető dallamai: Barry Adamson, Mina Agossi, Rene Aubry, Mari Boine, Lisa Ekdahl, Brian Eno, Mecca Bodega, Jun Miyake, Hazmat Modine, Lucky Pierre, Portishead, Ryuichi Sakamoto, Hope Sandoval, Gustavo Santaolalla, Trygve Seim, Nina Simone, Ian Simmonds, Tom Waits.

A darabban elhangzó szöveg gyakran csak mondatok töredéke, egy-egy szó vagy kiáltás, ismétlődő kérések váltakoznak családi történetekkel, monológokkal. Mégis, a fragmentált szövegrészek is értelmezhetőek a brechti gesztusként, miszerint a társadalmi interakció részeként a kapcsolatok egyes elemeit emeli ki.

Bár ez talán egy véletlen egybeesés is lehet, de az aktualizálás mindenképp nagyon fontos Pina Bausch darabjaiban. A *Sweet Mambóban* a szereplők gyakran magyarul szólalnak meg, mutatkoznak be, személyes és egyben humoros formában a közönséget is bevonva.

A háttérben bizonyos jeleneteket egy karakteres filmrészlet kíséri: Zarah Leandert láthatjuk a *Der Blaufuchs* (1938) című filmben. A film hősnője, Ilona förtőlő, frivol asszony, aki elhagyni készül unalmassá vált házasságát. A vetített képek kötődése a helyszínhez kivételessé és aktuálissá is teszik egyben a darabot: a német film magyar szereplők életéről mesél, Ilona és Tibor találkozásáról egy dunai hajón. A film ugyan kevésbé ismert (részben betudható ez a színész nő náci vezetőkhöz fűződő kapcsolatainak), de a dalbetétek klasszikusakká váltak. Az egyik jelenetben Zarah az általa alakított díva szerepében a következő kérdést teszi fel egy dalban újra és újra: „Bűn vajon szeretni?”

Fotó: Ursula Kaufmann

Philippine „Pina” Bausch 1940-ben született Solingenben. 14 évesen kezdett táncolni, az esseni Folkwangschulében, Kurt Jooss tanítványaként. Később New Yorkban a Julliard Schoolon folytatta tanulmányait, ahol olyan mesterektől tanulhatott, mint Anthony Tudor, José Limón és Paul Taylor. 1962-ben tért vissza Essenbe, ahol Jooss újraalapított Folkwang Ballet Companyjénél dolgozott szólótáncosként. Első saját darabja a *Fragmente* koreográfiája volt Bartók Béla zenéjére. 1969-től a Folkwang Dance Studio, majd 1972-től a Wuppertal Opera Ballet művészeti vezetője, amit később átneveztek Tanztheater Wuppertal Pina Bauschra. 1978-tól jelentősen megváltozott a munkamódszere. Koreográfiáira (Café Müller, 1978, Kontakthof, 1978, Nelken, 1982) kezdetektől fogva jellemző a női-férfi kapcsolat középpontba állítása, szorongás, magány, elidegenedés, mint központi témák, humorral és reménnyel fűszerezve. Viszont 1978-ban meghívott koreográfusként Shakespeare *Macbethjén* dolgozva a klasszikus munkamódszerekhez szokott táncosok ellenállásába ütközött, így a táncosokat színészekkel és énekesekkel egészítette ki. Itt az előadás alapját már nem a koreografikus elemek adták, sokkal inkább egyfajta asszociációs játék a témáról. Ebből nőtt ki az a sajátos, álomszerű, költői stílus, ami az alapvető emberi vágyakból, félelmekből, reményekből táplálkozik. Az előadások a valóságot használják alapul, mégis álomszerű képekben fogalmazzák újra mindennapjainkat. 2007-ben megkapta a Kyoto-díjat, 2008-ban pedig a Goethe-díjat. 2009-ben, 68 évesen hunyt el.

↳ Kardos
Tünde

Bátran a gyávaságról

(Koltai
Tamás:
Színház-
paradoxon.
Corvina
Kiadó,
2010)

„A paradoxon az ellentmondás ellentéte. Az ellentmondás mindig zsákutca, de a paradoxon nem az, ugyanis valahányszor elismerjük az egyik oldal igazát, azon kapjuk magunkat, hogy a másik oldalnak is igazat kell adnunk.” (Stewart Brand)

„A színház mindig tele volt, s tele is van paradoxonokkal.” (Kárpáti Aurél)

„Az író szerepe meglehetősen nagyralátó szerep: azé az emberé, ki hivatottnak érzi magát a közönség kioktatására. Hát a kritikusé? Az ennél is jóval nagyralátóbb szerep: azé az emberé, aki hivatottnak érzi magát azt kioktatni, aki hivatottnak érzi magát a közönséget kioktatni.” (Denis Diderot: *A drámaköltészeről*)

Mint amikor a közvetítés szünetében harmadosztályú magyar futballcsapatok elfuserált edzői „szakértik meg” a BL-döntőt, olyannak érzem most magam.

Koltai Tamás legújabb könyvéről írni ugyanis azon túl, hogy megtiszteltetés, komoly lelkiismereti dilemma is. Hogy jövök én ahhoz, hogy recenziót írjak róla? A könyv esetleges hibáit, nekem kevésbé tetsző részleteit is „recenzeáljam”? Vagy hallgassam el a nem-tetszésem, és csak dicsérjem a dicséretre méltó szerzőt, szövegét és a kiadót? A könyvismertetés kényelmes pozícióját felvéve feledkezek meg a bírálatról? Legyek én is gyáva? Mint ahogyan úgy

általában gyáva a magyar színház Koltai Tamás szerint?

Félműveltnek és műkedvelőnek érzem ugyanis magam, ha a (nagy a-val) Koltaival beszélgetek. Neki, aki negyven éve a magyar színikritika egyik legmeghatározóbb alakja, aki majd minden este színházi előadást néz, és nem csak Magyarországon, ráadásul még véleménye is van a látottakról, mely véleményét utolérhetetlenül élvezetes stílusban tudja megfogalmazni, ezért

aztán közel harminc kötet és megszámlálhatatlanul sok kritika szerzője, és igen, akivel szemben rendkívül elfogult vagyok, szóval neki nincs szüksége rá, hogy bármit is hozzáfűzzek legfrissebb könyvéhez. Nem is várja el. Akad neki jobb dolga.

Most például biztos valamelyik hazai vagy külföldi színházi fesztiválon „gyűjti be” legfrissebb előadásélményeit, és olvas, és ír, mert mondjuk hirtelen eszébe jutott egy gondolat, ne adj’ isten egy egész könyvnyi, mint a *Színházparadoxon* esetében, amit úszás közben írt meg fejben. Legalábbis ezt állítja, és csak nevetve legyintene most a görcsömrre, hogy még mindig nem írtam egy sort sem a könyvről.

Na jó. Akkor legfeljebb mint gyakorló olvasó nyilatkozom. Legfeljebb mint színházakban kétbalkezeskedő mindenes. Mint kezdő dramaturg. Mint aki éppen befejezte ezt a Denis Diderotól ihletett, fiktív beszélgetéseket tartalmazó könyvet, gondol róla valamit, és most megírja. Jó, legyen.

Diderot *Színészparadoxon*ából vétetett a cím és a dialógus-technika, a „Mestert” idézi a könnyedség és a szabad gondolkodás, az unalmas konvenciók és lusta sablonok elleni lázadás.

A magyar színház közelmúltjával foglalkozó ötven beszélgetés, mely nem más, mint – ahogy Koltai legtöbb kötete – előzőleg már különböző lapokban publikált írások gyűjteménye. Négy színházi évad kronologikus elemzése és kritikája.

Két figura, akik színházról beszélgetnek.

Kétség nem fér hozzá, ketten egyek: Koltai Tamás. Aki visszabeszél, ellentmond vagy éppen helyesel saját magának, bizonyos Első és Második vitázó bőrébe bújva.

És hogy a párbeszédből vita váljék, hol szkeptikus, hol naiv, hol cinikus, hol provokatív beszélővé kell válnia. Ha úgy tetszik: színészkednie kell. Átlényegülnie. Koltai Tamás tehát szerepeket játszva esztétizál.

Színész-kritikus. Ami látszólagos ellentmondás. Paradoxon. Ahogy minden, ami a színházzal kapcsolatos. Paradoxon nélkül képtelenség színházról gondolkodni. Ezért beszélgetni sem lehet nélküle. Színházról beszélgetni különben is annyit tesz, mint előbb vagy utóbb (inkább előbb) vitába bocsátkozni. Mert polémiába ágyazódnak a szavak, valahányszor egy színházi jelenségről, előadásról, vagy színésről nyilatkozunk. A szavak, melyek önmaguk paradoxonjai. Egyszerre jelentenek jót és rosszat, igent és nemet, tetsziket és nem tetsziket. Ellentmondások oldódnak fel és egyértelműségek kérdőjeleződnek meg, igazságokról derül ki pillanatok alatt, hogy csupán szépen megfogalmazott hazugságok.

Koltai Tamás beszélget.

Akkor, amikor már nem sokan állnak szóba vele. Akkor, amikor sokan már egymással se nagyon állnak szóba. Akkor, amikor a színházi döntnökök dühöngenek, kirekesztenek, acsarkodnak, követelőznek, jön egy művelt kritikus, aki közérthetően, elegáns modorban társalog. Üriemberként (régivágású úriemberként) vitatkozik, meghallgatva a másikat, esetleg urambocsá’ elfogadva a másik véleményét. (Fehér holló. Paradoxon?)

A *Színházparadoxon*ban rendezések és darabok, színházpolitikai melléfogások, igazgatói kinevezések és leváltá-

sok, művészszínház kontra szórakoztató színház buta szétválasztása, előadó-művészeti törvény, színházi fesztiválok, a színikritika helyzete, egy színészgyénység pályafutása, a művészi cenzúra léte vagy nemléte, hagyomány és újítás mind-mind létkérdésként fogalmazódik meg Koltai fiktív vitái során. És egy országban, ahol évente négymillió színházjegyet adnak el, joggal hihetjük, hogy nemcsak az ő személyes és szakmai létkérdéseiről van szó.

A kötet borítójára James Deitz *Dream, Dream* című festménye került. Fehér maszk tükröződik egy áttetsző kockában.

„Első vitázó: Nem hiába mondják, hogy a színház tükör. Látszik benne Magyarország.”

Amilyen az ország, olyan a színház. Amilyen a színház, olyan az ország. Koltai Tamás a színházon keresztül életbevágó, valós társadalmi-politikai problémákról értekezik. Következésképpen ugyanezt várja el a mai magyar színházról is. Még az úgynevezett szórakoztató színházról is, mely a legtöbb esetben egy rosszul értelmezett népszínházfogalomra hivatkozva ontja magából az értéktelent, a színvonalalant, a gagyit. A *Színházparadoxon* számonkéri a mai magyar színházról a *hic et nuncot*, a valóságra való reflektálást, vagy legalább egy épkézláb gondolatot. Kárhóztatja a mindenkori struktúrát, mely leginkább felelős a magyar színház benuhátságáért, a politikát, mely sorozatosan rossz kultúrpolitikai döntéseket hoz, és a szakmát, mely mindezt szóltanul és gyáván tűri, és ha érdekei úgy kívánják, még támogatja is.

„Első vitázó: Mintha nem ismerné a színházi szakmát. Nyíltan véleményt vállalni személyekről? Még esztétikáról sem.”

Koltai nevének nevezi a dolgokat és néven nevezi a botcsinálta színházcsinálókat, és nem érdekli, kit sértenek a szavai, vagy éppen kinek jöhet jól valamely kijelentése. Konkrét, lesújtó példákön keresztül mutatja be a magyar színház gyávaságát, és hoz fel ellenpéldákat a nem is olyan távoli külföldről. Teszi mindezt nagy adag humorral és öniróniával. A *Színház* című havilapról – melynek főszerkesztője – például lazán megjegyzi, hogy senki nem olvassa. (Természetesen az egyik fiktív vitázó szájába adva a mondatot.)

A *Színházparadoxont* se biztos, hogy sokan fogják kézbe venni. Pedig élvezetes olvasmány. És nemcsak annak, aki képben van a könyvben tárgyalt négy évad előadástermését illetően, és nemcsak annak, aki otthon van a színházelméletek útvesztőjében, és nemcsak a szakmának. Lám, még én is értettem.

Mégis egy helyenként bújtatva, de jobbára mégiscsak esztétikai kérdésekkel foglalkozó könyv miért nem szép?

A *Színházparadoxon* – a borítót leszámítva – csúnya. Keskenyebbél is keskenyebb margók, sűrűn szedett sorok, következképpen áttekinthetetlen oldalak teszik nehézkessé az olvasást. Ha vitába szállna most velem egy fiktív vitapartner, biztosan felemlengetné az igényes könyvkiadás anyagi vonatát, de bocsánat: nem lehet pénzkérdés, hogy egy lebilincselő olvasmány során az ember (lányának) szemét vezessék a sorok.

És bizonyára nem anyagi okok miatt töri meg az egyébként

élvezetes polémiát a viszonylag sok és hosszú szó szerinti szövegismétlődés sem. Az eredetileg különálló, hosszabb-rövidebb időközönként publikált cikkek természetéből adódóan gyakoriak a visszautalások előző beszélgetésekre, amik viszont így, közvetlenül egymás után feleslegesen akasztják meg a folyamatos olvasást.

Valójában persze kukacoskodás részemről ezen szerkesztői vagy tördelői hibák (biztosan ők is, mint mi a színházban, egymásra mutogatnak) felemlengetése, hiszen a *Színházparadoxon* lényegén nem változtatnak a formai hiányosságok. Még az sem, hogy bizony jó pár mondat végéről lemaradt a pont. Sőt szimbolikusnak érzem ezt a bizonyára nyomdai hibát. (a nyomdászok vajon kire mutogatnak?) Mert nincs még minden kibeszélve. Mert vannak itt még lejátszatlan meccsek (hogy ezt a recenziófélet indító futballpéldát lekerekítve lássam).

Nem teheti még ki a pontot Koltai. Jó pár színházi (ál)botrány, igazgatói kinevezés vagy épp igazgatói kinevezés visszavonása, sikerült és kevésbé sikerült színházi előadás és darab, abnormális színházi jelenség várja Koltai Tamástól a reflektálást.

Ahogy csak ő tudja megtenni. Higgadt hévvel, laza komolysággal, és zárkózott bátorsággal (ez utóbbi, Koltaira nézve talán nem is paradoxon). Mert ő megteheti.

Mert belőle nem csinált gyávát az öntudat.

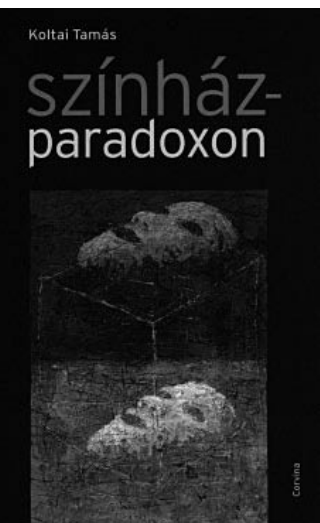
↳ Fandl
Ferenc

Hamlet visszanéz

(Sándor
Iván –
Féner
Tamás:
Hamlet
visszanéz –
Gábor
Miklós
arcai,
szerepei.
Tiszatáj,
2010)

„Nem vált meg téged, amit mások írtak, akikhez rettegésedben fohászkodsz, ők nem te vagy, mély labirintusához láncolva saját bolyongásaidnak.[...] Anyagod az idő, a szakadatlan. Az vagy, ami ő, minden pillanatban.” (J. L. Borges)

Hamlet visszanéz. Beszédes cím, nem is tudom, illő- e elpazarolni egy életrajzi írás kedvéért. Nem is szeretek életrajzot olvasni. Nehéz műfaj. Ha objektív a szerző, akkor unalmas, ha szub-

jektív, akkor meg nem igaz. Mégis: ha Hamlet szemével Gábor Miklós néz vissza, feltétlenül megér egy próbát. Mérheterlenül tisztelem őt. A nagyapám halálhírén nem sírtam. Az övén igen. Soha nem láttam élőben, még csak az utcán sem, mégis megváltoztatta a színházról való gondolkodásomat. Nézzük csak, Sándor Iván. Számtalan színházi kritika szerzője, ismert publicista. Jó tollú szerző. Még egy érv az olvasás mellett. Kinyitóm, nem is életrajz, „színházi regény” mondja a bevezetőben. Újabb jó pont. A színház még érdek. Eldölt. Olvasok. Illetve nem. Később. Nem tudok szabadulni a címlaptól. Gábor Miklós mint Hamlet. Természetesen. Úgy értem, nem egy Hamletet játszó színészt látok. Hanem Hamletet magát. *Természetesen.*

Elidőzők a képen kicsit, egyszer csak elöptan egy emlék. Mintegy 20 esztendővel ezelőtt, amikor első tétova lépéseimet tettem színészi pályám eleje előtt, Zalaegerszegen, a színházban. Mit tudtam én akkor, hogy ott született Gábor Miklós. Mit tudtam én, hogy játszott is ott, mit tudtam én, ki az a Ruszt József. Fialat voltam, tájékozatlan, csak azt tudtam, hogy ehhez az egészhez nekem valami közöm van. Illetve csak lesz, de nagyon, nagyon tehetséges vagyok – gondolom én –, kíváncsi lennék, mit lehet még „megtanulni” a színészettről. Barangolok a színházban, pár napja lettem tanodás, szívok magamba minden illatot, érzést, impulzust.

Megyek folyosóról folyosóra, egyszer csak valami megállít. Hosszú másodpercekig nem értem, miért álltam meg, aztán a szemem megtalál egy képet a falon. Gábor Miklós mint Lucifer. Rendezte Ruszt. Robert Frost azt írja a *Nem választott út* című versében: „Kettévált az út az erdőben és én – / én arra mentem, ahol ritkábban jár utazó, / És ez mindent megváltoztattott.” Nekem az a pillanat, az a kép volt a válaszut. Lucifer kalapban van, sálja hanyagul keresztbevágva a nyakán. Néz

egy fiatal srácot, talán annyi lehet a képen, mint én vagyok most. Illetve akkor. Szalma Tamás mint Ádám, ahogy később kiderült. Lucifer szeme hideg, mégis kedves... és valahogy azt érzem, hogy nekem szól az a kisfiús félmosoly, ami a szája sarkán lehetfinoman átsuhan. Igen, átsuhan, mert biztos vagyok benne, hogy csak *azóta* mosolyog, amióta nézem. Kikacsint rám – esküszöm, hogy láttam –, és azt mondja: „Állj csak meg fiam, nézd ezt a hülyét, mi fogalma van ennek a világról... Beszél hozzám a fényképről, látom, mit gondol, tudom, mit akar ez elhiteni velem... és el is hiszem, annak rendje-módja szerint.” Megbűvölten állok, nézem, nem is tudom, mióta. Barátságos hangra rezzenek össze: Jimmy, a színházi titkár, becsületes nevén

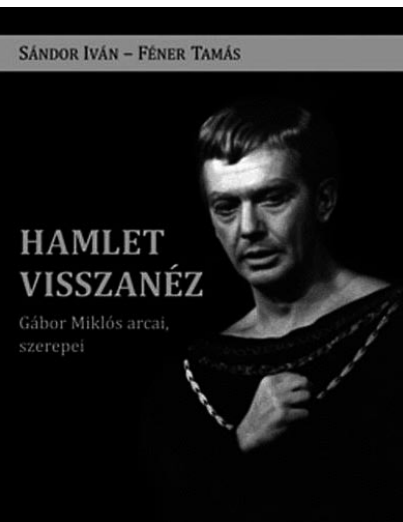
Boncz Barnabás (úristen, most ment el pár hete) mosolyogva szólítja meg az újdonsült stúdióst: „Híres kép! Állítólag mindenki megáll előtte, aki először látja. Képzeld, milyen lehetett élőben! Öregem, nem semmi!”, majd vidáman viharzik tovább. Rám szakadt az ég. Akkor, ott, abban a pillanatban rájöttem, hogy semmit nem tudok a színészettről.

Eltelt azóta húsz év, de máig nem tudok szabadulni ettől az érzéstől. Tudom, egyre kevesebb időm van arra, hogy rátaláljak a lényegre: arra, amit azon a képen láttam. Sokat beszélnek mostanában modern színjátszásról. De könyörgöm, van-e ennél modernebb? Egy fakuló fénykép róla a falon elég volt ahhoz, hogy egy pillanatra része legyek a 10 évvel ezelőtti előadásnak. Csak rá kellett nézmem, és máig úgy érzem, igazi emlékeim vannak róla. Ehhez – csodálatos módon – nem kellett semmi az égvilágon, csak egy kalap. Meg egy sál. Meg nyilván Ruszt. Meg egy színész. Mert ez mind nem ér semmit Gábor Miklós nélkül. Húsz év alatt sokszor elképzelttem magam Hamletnek, Jágónak, Lucifernek, aztán megrettentem, mert mi van, ha nem lesz olyan? Aztán megnyugodtam: nyugi, hát az Gábor Miklós, ez meg te vagy. Aztán vitakoztam: igen, de érdemes-e másként? Persze, hogy nem, mondom, és küzdök tovább. Meghatározó élmény, azt hiszem, erre mondják. Eszembe jutnak a cigarettafüstös éjszakák, ahol kollégákkal órákat beszélgetünk, tépelődünk a színészettről, a színházról, tudni véljük, mi a baj, már-már megfejtünk mindent és megtaláljuk a megoldást, amikor bevilan újra ez a kép, Gábor Miklós, mint kisördög ráül a vállamra, odacsippenti azt a kisfiús mosolyt: „No, hogy állsz, öreg?”, én meg mindig rájövök, hol az igazi hiba. Ekkor elmegy a kedvem az egész vitától, felhajtom az utolsó fél pohár sört, és hazamegyek. Kedvetlenül lefekszem, forgolódom, feleségem félálomban konstatálja, hogy megint „szakmáztunk”, aztán elalszom. Csak reménykedem, hogy reggel új erővel ébredek. Néha eszembe jut egy idézet: „Ha békét akarsz, magadban kutass előbb. Könnyebb a lábadat védeni egy szandállal, mint szőnyeggel borítani az egész világot.” Sosem hagyott nyugodni a kérdés: mi volt Gábor Miklós szandálja?! A tehetsége? Az elhivatottsága? A hite? Olvasom Sándor Iván könyvét. Az mondja: neki sem volt. Nem volt szandálja, csak okosabb volt nálunk: rögtön tudta, hol nézelődjön, ha megnyugvást akar. Minden idők legjobb magyar Hamletje, akinek alakítását Lawrence Olivier-hez hasonlítják, a számtalan egekbe emelő kritika dacára mégis azt írja: „Van a Hamletben valami, amit nem értem el...” Nem mások tették lehetetlenné, nem rosszul rendezték, nem a kollégák rosszak, vagy a nézők nem értik. Egyszerűen úgy érzi: hibázik. De mer hibázni. Bátor. Dolgozik még rajta. Az egész színházi szakma a lába előtt hever, ő még finomítana. Elismerést akar. Játsszik. Ír. Vágyik a jó szóra. Tépelődik. Barátságokat köt. Ellenségeket szerez. Csodál. Csodálják. Szeret. Szeretik. Ember. Olvasok tovább. Róla és tőle. Akarom a titkot. A „nagyágyú” titkát, a „zseniét”. Sok mindent eddig is tudtam róla, nincs sok új, mégis valahogy ez egy másik Gábor. Nem a „mosolygós”. Kezdek rájönni, mennyi küzdelem, munka, csalódás és hit van amögött a bizonyos

kisfiús mosoly mögött. Végiggondolva, mit tett ő a magyar színházért, színjátszásért, hirtelen nem is tudok mit mondani. Nem tett ő semmi különöset, egyszerűen csak *volt*. Ez minden. De ez MINDEN. Amikor becsukom a könyvet, rájövök: nincs is titok. Ember volt ő is. Csak éppen különleges ember. Művész. Igazi.

Sándor Iván segít. Kinyitja az ajtókat, leporolja a gondolatokat. Segít elvonatkoztatni a *Valahol Európában* bandavezétől, keveset enged ugyan látni IV. Henrikből, vagy épp III. Richárdból, de szerencsére mindenén átlátszik Gábor Miklós. Falom a betűket – a képekről nem is beszélve. Féner Tamás hihetetlen érzékenységgel örökíti meg Gábor Miklós legfinomabb rezdüléseit, színház történeti pillanatok dokumentálva ezzel. Gábor minden képen él. Sándor Iván és Féner Tamás kitűnően

en vezet végig a „gábori” világon. A *Hamlet visszanéz* annyira szubjektív, amennyire kell. Sokáig nem értem, mi az, ami picit zavar. Aztán rájövök: igazából nem Gábor Miklós emlékezik, sokkal inkább a szerző „néz vissza”. Hamar túteszem magam a problémán, lendületes stílusa igazán élvezetessé teszi a könyvet. Sándor Iván is tiszteli Gábor Miklóst. Diszkrét távolságtartással tárja elénk a vívódó művészt, nem játssza a „hű, de nagy barátok voltunk” című játékot, amit annyi más életrajzíró eljátszott már. Az önmagával örökké elégedetlen, igazi színészt mutatja be, aki élni tudja ugyan a szerep életét, de nem röstelli leírni, ha nem ért vele egyet. Aki kíméletlen racionalitással, mégis szinte utolérhetetlen szenvedéllyel él, játszik és ír. Sándor Iván meg mindezt elmeséli nekünk. Szépen, tisztán, egyszerűen.

SÁNDOR IVÁN – FÉNER TAMÁS

HAMLET VISSZANÉZ

Gábor Miklós arcai, szerepei

R

– Hannes Böhringer

Resten

Szokás szerint éjjelente fekszem az ágyban és alszom, ha bírok. Szokás szerint reggelente fölébredek és nem kelek föl rögtön. Fekve maradok és révedezek, az éjszaka álmain csüggve, megpróbálok eloldódni tőlük, magamat a napra egybegyűjteni, de mindegyre visszacsúszok az álmodozásokba, élvezem a heverészt és mégis kellemtlenül érzem magam, mert tudom, hogy ennek az időnek hamarosan vége lesz. Mért nem kelek föl? Miért nyújtom az átmenetet az álomból a valóságba, az alvás melegéből és magányából a nappalba, a hétköznapba és társaságába? Az átmenet csak halasztás. Ami hirtelen ér véget. Átcsúszni nem lehet. Egyszer meg kell szakítani a heverést és föl kell állni. Gyakran az utolsó pillanatig vár ezzel az ember. És aztán minden nagyon gyorsan megy.

Az ágy az én a maga megszokásaival. Ezért nem jutok ki az ágyból, hacsak nem történik valami. Megszólal a vekker. Azért csenget, mert kötelességek vannak, terminusok, események arra készítetnek, hogy kilépjek magamból. Dolgom van, dolgoznom, cselekednem kell. A vekker haladékat ad, hogy felkészülhessek arra, ami vár rám. Csak az ér felkészületlenül, ami közbejön. Így fekszem az ágyban és várom, hogy a vekker csörögjön. Felkelhetnék rögtön. De haladékokban és előkészületekben, megszokásokban élek. Bennük fektettem le rendre magamat és a világot. Ezért soha nem fekszem egészen kényelmesen és helyénvalóan. De a megszokások teszik lehetővé, hogy felkészült legyek nagyjából mindenre, szinte mindent el tudjak halasztani, hogy a közbelső időben magamat rendbe tegyem és felkészítsem. Mindenhez idő kell.

A megszokások sosem pontosan arra reagálnak, ami történik, hanem csak sémaszerűen. Valójában mindig történik valami. De a megszokás bűvöletében csak mint szokásos vagy szokatlan jelenik meg. A megszokott, magától értetődő elkerül bennünket, és a szokatlan jó ürügy arra, hogy akadályoztatva legyünk nem csinálni azt, ami szükséges volna: felkelni, még ha ez ki is szakít a szokásainkból.

Felkelek, reggelizem, elolvasom az újságot, telefonokat veszek fel, rendet rakok az íróasztalon; felfedezem, hogy még egy s

mást el kell intézmem. A megszokott élet a halasztás, előkészülés, megszakítás és eltérítés összevisszasága. Az előkészítés sosem ér célhoz, egyre messzebbre térül el. Új célok, új bizonytalanságok merülnek föl. Az előkészület előkészítést kíván. Az idő szorossá válik, a vekker zörög. Meg kell szakítani az előkészületet. Most ugyanis kezdetét veszi.

A halogatás ambivalens: várakozás a kedvező időpontra, hogy leküzdhessek a nehézségeket, és várakozás, hogy esetleg kitérhessünk előlük, hogy legalább egyelőre meg tudjunk feledkezni róluk. A megszokások jók-rosszak, a világaik fény-árnyékosok: szennyes víz, amelyben koszos edényeket mos az ember.¹ A jó és rossz szokások átláthatatlan módon állnak összefüggésben, mintha az egyik nem lehetne meg a másik nélkül.

Itt fekszem és elkalandozok, míg legfőbb ideje nem lesz, és nem marad más számomra, mint szokásosan: arra reagálni, ami elém kerül, anélkül, hogy az elgondolkodás idejét a szükséges megismerésre és megcsinálására használtam volna. Ettől azonban mindegyre eltérülök és nem jutok a végére, mert mindegyre felhangzik egy vekker és megszakit.

Szükséges lenne határozottá és mozgékonyvá válni. Szükséges lenne azt tenni, ami jó és helyénvaló.² Mi a jó és helyénvaló? Szükséges a szükségtelen, a fölösleges, a felelőtlen, könnyelmű, az eltérés a tétlenségbe, a semmittevésbe, a fekvé maradás is. Ekkor kerül kigondolásra az, ami jó lehetne. A művészet (*ars*) nem ritkán ellentétébe (*inertia*), tétlenségbe bábozódik.

Egy ideig lehetett azt mondani: felkelni és nekifogni munkálkodni! Az ember a történelem folyamán munkássá vált. Régebben csak rabszolgák, szolgák, parasztok és kézművesek dolgoztak. A nemesek csak a háborúzás mesterségét művelték. Máskülönb csak az számított nemesnek, ami könnyűnek és szárnyalónak tűnt. A munka azonban fáradság, nyomorúság és szegény volt. Ekkor a kereszténység a munkát mint mindenki számára tevékeny vezeklést felértékelte, és így szabadá tette az utat a munkának mint produktív tevékenységnek a polgári-ipari

¹ Werner Heisenberg: *Der Teil und das Ganze*, München, 1971, 190.

² Sören Kierkegaard: *Vagy-vagy*, Budapest, 1995.

felfogása számára.³ Teológusok és filozófusok dicsérték a munka értékét és nem vették észre, hogy csak kísérezőenét játszanak az emberiség meneteléséhez a munkafegyelemben.

A munka többet ígért, mint amit tartósan biztosítani tudott: szabadságot, jólétet, tekintélyt, képzést. Ritkává vált az a tevékenység, ami mindezt előállítja. A munka ma pénzkeresetet jelent. A munka szegyenfoltja a munkanélküliségre ment át. A munkával ellentéte, a tétlen, múzsai időtöltés szabadidővé torzult és „iparrá” vált. A filozófia a tétlen, múzsai időtöltés arisztokratikus kiváltságát feltételévé tette. A filozófia csak akkor jöhet létre, írja Arisztotelész, amikor már nem kell gondoskodni az élet szükségleteiről.⁴ A filozófia szokásává teszi, hogy a világban legyen, az egész rendjében lakozzon és semmit ne tegyen, csak ennek szemlélését és megalapozását: teória, kontempláció. De nem arról van szó, hogy a világot különféleképpen szemléljük. Arról van szó, hogy megváltoztassuk,⁵ azt tegyük, ami szükséges. De a filozófia semmittevő. Fekvemaradás, az álom és a felkelés közti halasztás.

A keresztény szerzetesek folytatták a filozófusok kontemplatív életét. Ám ők észrevették szokásaik félhomályosságát, felfedezték semmittevésük restségét és szomorúságát, figyelmük eltérülését, az akarás és érzés gyengeségeit, az angyalokhoz hasonlatos életükön érzett örömmük búskomorságba térülését, a saját gyengeségeik fölött érzett jogos szomorúság eltűnését a „szív szárazságába”, az akédia bűnét.⁶ Akik a legnagyobb erőfeszítést tették, hogy felálljanak és azt tegyék, ami szükséges, azok érezték a leginkább a meghasonlást, a gondolatok, érzések, a vágyak, az akarat csillamlását. Ezért nem érezték már világpolgárnak magukat, hanem egy köztes világ polgárainak, amelyben Menny és Pokol megy keresztül és keresztetődik; egy félhomályban álló világ polgárainak. Minden romlott, amíg Menny és Pokol nincs elválasztva. Ebben a félhomályban kell imádkozni a megkülönböztetés képességért, a *discretio*ért.⁷

A semmittevés romlott, de tevékenység, a munka is, de az ünnep is, dolgozni és játszani, a maradás, de a menés is, a család éppúgy, mint a csalódás. Minden hívság. Minden mechanikus mozgásban a tehetelenség hatékony, mindegyikben a termikus entrópia hat. Tehetelenség és entrópia az akédia kozmikus allegóriái.⁸

Az ünnep magasra hangoltsága alábbhagy és nem képes a köznapot, a munkát hordozni. Az ember magának és övének dolgozik, de nem a mások számára, csillapítja saját hívságát, de nem a közös nyomorúságot, és végül nem képes felhagyni a munkával, hacsak nem jön közbe valami. De a játék szabadsága és önfeledtsége is kényszerre, függőséggé és melankolikus időtöltéssé válik. Felkelés és menés éppoly romlott, mint a maradás. Ugyanis az ember magával viszi szokásait, magánál marad és nem lép ki önmagából, csak megkerüli azt, ami közbejött volna a maradásban. Az ember önmagát és másokat téveszt meg azzal, ha kiugrik az ágyból. Nem képes kikelni belőle. Mindennüvé magával viszi. De a csalódás is romlott, beképzelt, öntelt rezignáció.

Itt fekszem félig kényelmesen a megszokásaimban. A szerencsés körülmények megengedik, hogy valamivel tovább maradjak fekvé. Ámde eltékozlom az ajándék időt borús gondolatokkal és nem jutok a végére. Egy talán jó gondolat hirtelen kisiklik a meghatározatlanba és vegyes érzelmekben ér véget, amelyek felszállnak a ködbe, ami a kérdés fölött honol: mit tegyek, amikor felkelek?

Szerencsére legalább a szokásokat követhetem. Nem azt teszem, ami szükséges, ami jót tesz, hanem azt, amit szokásosan csinálok és szokásosan szükségesnek és jónak tartok. A fekvésben és maradásban nem jutok túl a megszokotton, hacsak nem történik valami, és szakít ki belőle. Pótcselekvésként beállítom a vekkert. Magamtól fekvé maradok. Fel akarok kelni és nem teszem meg. Az egyszerűség kedvéért azt csinálom, amit mindig is szoktam. Néha tudni vélem, mit kellene tennem és mégsem teszem, hanem elbújok a kedvezőtlen körülmények mögé és hálás vagyok, amiért közbejött valami.

Magamtól fekvé maradok az érzések és gondolatok zűrzavarában, a tisztázatlanságban és eldöntetlenségben. Hála Istennek, mindig közbe jön valami! A szokások csak mértékkel állnak ellen az eseményeknek. Ami megcsik, az nem tördök azzal, hogy megszoktuk-e. Megcsik és keresztetzi a szándékokat. Az események döntenek. Egycsapásra elmulasztják a terveket, kívánságokat, reményeket és félelmeket, és kivetnek az ágyból. Ezért is válik kényelmetlenné hosszasan az ágy. Ezért állítom be a vekkert. Haladékra és előkészületre van szükségem.

Számomra úgy tűnik, mintha az egész élet más se volna, mint a halasztása és előkészítése. A halasztás az előkészítést szolgálja és az előkészítés a halasztást. A felkelés a vége. Megpróbálok időt nyerni. De az idő lejár. Közben szinte semmit sem kellene tennem, semmi többet, mint hagyni lecsengeni a szokásokat, túljutni rajtuk és az eseményeket nem akadálynak tekinteni, hanem az előkészítés és halasztás beteljesítését. Semmi egyebet nem kellene tennem, mint az elkerülhetetlenül terhes szokásokkal, „akár egy lélekvesztőn”,⁹ az eseményekben úszni; nem velük és nem ellenük.

(J. A. Tillmann fordítása)

³ Max Weber: *A protestáns etika*, Budapest, 1982.; Bernhard Groethuysen: *Die Entstehung der bürgerlichen Lebens- und Weltanschauung in Frankreich*, Bd. 2, Halle, 1930, 80.

⁴ Arisztotelész: *Metafizika* 981 b 22.

⁵ Karl Marx: *A német ideológia, Tézisek Feuerbachról*, 11.

⁶ Évrage le Pontique: *Traité pratique ou Le Moine*, Bd. 2, Paris, 1971, 406.; Jean Cassien: *Institutions Cénobitiques*, Paris, 1965, 384.

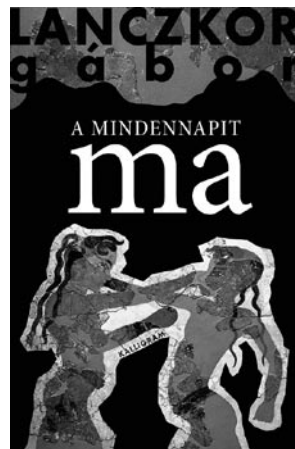
⁷ *Apothegmata Patrum*, hg. von Julius Tyciak und Wilhelm Nyssen, Trier, 1986, 370.

⁸ Ernst Mach: *Die Mechanik in ihrer Entwicklung*, Darmstadt, 1988, 310.; Rudolf Clausius: *Ueber verschiedene für die Anwendung bequeme Formen der Hauptgleichungen der mechanischen Wärmetheorie = Annalen der Physik und Chemie* 125 (1865) 353–400.; Michael Theunissen: *Vorentwürfe der Moderne. Antike Melancholie und die Acedia des Mittelalters*, Berlin–New York, 1996.

⁹ Platón: *Phaidón* 85 d. (Kerényi Gárcia fordítása)

„Sola caritas!”

A 2008 szeptemberében indult szegedi *Vitamin* irodalmi vitorsorozat célja a kritikai párbeszéd regionális erősítése, valamint a kortárs magyar irodalom népszerűsítése. A 2010. november 15-én a szegedi Grand Caféban lezajlott beszélgetés témája Lanczkor Gábor *A mindennapit ma* című kisregénye volt. Az alábbiakban a vita rövidített, szerkesztett változatát olvashatják. Résztvevők: Milián Orsolya (kritikus), Sinkovics László (irodalmár), Szilasi László (irodalomtörténész); moderátor: Gaborják Ádám (kritikus).

Gaborják Ádám: Ma este Lanczkor Gábor *A mindennapit ma* című kisregényéről lesz szó. Lanczkort eddig költőként ismertük, három verseskötet után ez az első prózakönyve. A kisregény fogadtatása eddig elég kedvező. A Magyar Narancs *Minimum 11-es* nevezetű tabelláján például az első helyen végzett olyan rutinosabb prózaírókat megelőzve, mint Háy János vagy Garaczi László. A szokásos körben röviden próbáljátok meg összefoglalni az élményeiteket! Befolyásolt-e például titeket, hogy Lanczkortól eddig inkább verseket olvashattunk?

Sinkovics László: Orsival már beszélgettünk róla, hogy vajon jó-e ez a kötet, vagy sem. Igazából mindketten arra jutottunk, legalábbis én biztosan, hogy azt nem tudom mondani, hogy rossz lenne, viszont azt se tudnám nagyon egyértelműen mondani, hogy jó. Hogyha mégis választanom kellene, akkor inkább jobb, mint rosszabb. Tehát jó olvasmányélmény volt, csak nehezen találtam rajta fogást, és ez talán egy picit zavart. De ez nyilvánvalóan nem a kötet hibája, inkább az enyém.

Milián Orsolya: Igen, tényleg felemás a viszonyom ehhez a könyvhöz. Én sem tudom kijelenteni, hogy egyértelműen jó, sem azt, hogy egyértelműen rossz. Nyilván olyan könyvről beszélünk, melyet egy eddig három verseskötetet publikált szerző készített, de mégiscsak ez az első prózai munkája, és ebben az értelemben ez egy első kötet. Ha innen nézem, akkor azt tudom mondani, hogy jó. Ha viszont eltekintek attól, hogy ez egy induló kötet, akkor azt kell mondanom, hogy számos sebből vérzik. Ha tehetek egy erősebb állítást – amivel, azt hiszem, Szilasi majd vitatkozni fog (vagy nem, majd kiderül) –: szerintem fölösleges volt ilyen terjedelemben megírni. Ebből nagyon ütős, kidolgozott elbeszélés lehetett volna. Nem győzött meg a cselekményvezetés, nem győztek meg a történetbe épített epizódok sem arról, hogy ezt feltétlenül kisregényformában kellett megírni.

Szilasi László: Nekem egyáltalán nem vegyes az olvasmányélményem. Nagyon tetszett ez a könyv. Borzasztóan boldog vagyok

vele. Teljesen meglepett, mert olyan, mintha egy kései munka lenne, tehát mintha egy idős, sokat tapasztalt embernek és alkotónak a dolgozata lenne. Ezen kívül pedig nagyon szeretem a kisregényformát. Csodálatos, észre sem vett könyvek bújkálnak ebben a nehezen értelmezhető műfajban, és számos esetben a kisregények megszélesíthetnék a fennálló kánonokat. Egyszerűen ez nekem úgy tetszett, ahogy van. Voltak, persze, fenntartásaim, azokat majd, gondolom, lesz még alkalmam kifejteni, de a tetszési arány mindenféleképpen túlnyomónak mondható.

GÁ: Miközben készültem a beszélgetésre, az egyik blogon találtam egy jó megjegyzést, amit most idéznék: „nem nagy könyv, de fontos és szép, szeretem.” Ez jól összefoglalja az én véleményemet is. Részemről a kisregényforma, a szerkezet és a történet izgalmas volt. Ha valahol problémáim lehetnek, az esetleg a nyelvi megvalósítás. A *KönyvesBlog* egyébként azzal a címmel írta meg a maga kritikáját, hogy „Pontos történet, szent legenda, úri geci”. Ez három témát minimum érint: a narratívát, a középpontba állított Néri Szent Fülöp életét és legendás alakját, illetve egy nyelvi oldalt is láthatunk, amennyiben az „úri geci” idézet a könyvből. Hogy álltok a narratíva kérdésével? Mennyiben „pontos” és mennyiben sikeres a történet megvalósítása?

MO: Nekem nagyon tetszett a könyv szerkezete, nagyon érdekes megoldás a *coda* beillesztése. A regény kompozicionális szempontból úgy néz ki, hogy hallunk egy halk történetet, egy csendes, derűsen végigmondott történetet, egyszerű, tiszta mondatokkal – amelyek időnként egy kicsit problémásak –, és a történet vége után következik egy másfél oldalas vers, a *Függelék*. Elég cseles szöveg, ugyanannyira lehet panteista tájleírásnak, mint amennyire Isten-kereső himnusznak olvasni, legalábbis szerintem. A versből kimetszett részletek adják a kisregény négy fejezetének a címeit. Tehát a kisregény végére érve olyan kicsinyítő tükrökkel találkozunk, ami valahogyan magába foglalja az öt megelőző szövegsorozatot, vagy mindenképpen erős kapcsolatot épít azzal.

Szépen végigfalja lineárisan az ember ezt a könyvet, és a végén kap egy sokkot. Engem a *Függelék* kimozdított, áttemelte az addigi olvasatomat egy másik síkra. Addig ráhagykoztam a történetre: nagyon érdekelt, mi történik a figurákkal, mit csinál az atya, mi történik velem, mi történik Cassióval, mi lehet a rejtély, egyáltalán milyen korról, figurákról, közegről van itt szó? Teljesen naivan viszonyultam az egészhez – most az első olvasásról beszélek természetesen. Amikor a *Függelék*hez értem, akkor az egész átfordult egy mitikus, legendás vagy legendakereső olvasásba, tehát amit addig hihetetlenül profánul értettem, az átíródott egy szakrálisabb olvasatba. Ezt a szöveg nagyon jó trükkjének, nagyon jó szerkezeti megoldásnak tartom.

A történettel kapcsolatban arra térnék ki, miért gondolom azt, hogy ez a szöveg talán novellaként hatásosabb tudna lenni. Több olyan motívum van a cselekményen belül, ami föl-fölmerül, de megmarad ezen a szinten – persze lehet, hogy ez szándékosan van így, s akkor ez a könyv mellett tud szólni. Ott van például a pedofília vagy a gyermekprostitúció témája, ami motivikusan többször megjelenik. Utcagyerekeket vagy szegényebb sorból származó gyerekeket kényszerítenek prostitúcióra a nyilvánvalóan gazdagabb felnőttek, több gyerek így, traumatizálódva kerül az atya árvaházába, de mégsem lehet igazán érteni, hogy mi történik. Természetesen nem az a bajom, hogy a szexuális aktusok nincsenek expliciten megjelenítve, hanem mivel a szereplők reakcióiról nem értesülünk, nem tudjuk, pontosan mi történik. Nem tudjuk azt sem, hogyan szerveződnek és alakulnak ezek a bűntények, és így ez a motívum esetleges marad. Ezt a novellaszerkezet megbírja, mert ott egy sorsfordulat vagy az egyén életének egyetlen epizódja az érdekes, és meg lehet tenni, hogy csak fölillantok valamit, de igazából nem dolgozom ki. Szerintem ezt egy kisregényben nem feltétlenül lehet megtenni. Legalább kétszer vagy háromszor, és lehet, hogy még többször jelenik meg ez az elem – nem biztos, hogy fölöslegesen, mert nyilván meg lehet találni a helyét a könyvben, például, hogy ezeknek a kisfiúknak az elnyomorítására akarna esetleg figyelmeztetni –, de nem lesz igazi súlya. Amit még fölöslegesen hosszú kitérőnek tartok, az például a bűjócskázás epizódja. Azon kívül, hogy megmutatja, mit csinálnak a karakterek – a gyerekek játszadoznak, az atya alszik –, igazából szerintem nem tesz hozzá semmit a történethez, cselekményhez stb., a karakterek közötti viszonyokat sem különösebben mélyíti el. Ilyen hézagokat éreztem a könyvön, amiket egy novellából vagy kihagy az író, vagy ott nem tűnne hézagnak.

SL: Nekem talán pont ez tetszett, és lehet, hogy most vitatkoznék is veled. Végig úgy éreztem, mintha az egész regényt mondjuk egy nagyobb, meg nagyon sok kis rejtély szervezné. Mintha váltaltan is hézagos akarna maradni. Gondolok itt arra, hogy ugye azzal kezdődik, hogy elviszik a Cassio nevű kisfiút; tulajdonképpen utána, ahogy a regény halad előre, végül is azt generálja – mondjuk bennem –, hogy derüljön már ki, miért is vitték el azt a fiút, mi is ennek a dolognak a nyitja stb. És ehhez képest a

narráció közben folyamatosan más történeteket iktat be, amivel elhalasztja a rejtély kideríthetőségét vagy kiderülését, de közben ezek a dolgok maguk is újabb rejtélyeket generálnak. Például ott van a felemelkedett prostituált, Flória, aki feltűnik a regény egyik pontján, bekopog, eltűnik, majd a következő jelenetben, amikor megjelenik, felakasztja magát egy hídon, de semmit nem tudunk meg a motivációjáról. És nekem nagyon-nagyon tetszett, hogy folyamatosan hézagok maradnak, végig hiányok szervezik a regényt. A másik meg, amit említettél a *Függelék* kapcsán – ami szerintem is nagyon jó –, hogy mintha az egész regény pont e között a szakrális és a profán között feszülne. Ez a függelék rettenetesen szakrális, miközben az előtte lévő regény egy szent életének a profán oldalát mutatja be, például az ürítkezés, a test folyamatosan nagyon hangsúlyosan van jelen.

MO: Mármint említés szintjén.

SL: Nem, szerintem nem!

MO: Szerintem ezek csak meg-megemlítődnek, nyilvánvalóan Nádas Péternek köszönhetően.

SL: De szerintem rettenetesen fontos, mert talán ilyen formában folyamatosan a test és a lélek, illetve a szellem és a test ellentéte mutatkozik meg valahogyan, s mintha ezek között feszülne a regény. Tehát kapunk egy nagyon szakrális *Függelék*et, előtte pedig egy szent életét bemutató nagyon profán kisregényt. Szerintem ez nagyon jó, mert talán hajlamosak vagyunk arra, hogy térben és időben távoli dolgokat mitizáljuk vagy romantizáljuk. És mintha lerántaná erről az egészről a leplet, hogy persze-persze, van itt nekünk egy Néri Szent Fülöpünk, de neki ugyanúgy fent kell tartania magát, vagy ugyanúgy eljár vécére stb., tehát a profán élettel ugyanúgy meg kell küzdenie.

SZL: Szegeden működött egy Bálint Sándor nevű nagy néprajzkutató, aki – ha jól tudom – úgy halt meg, hogy elütötte Pesten a 4-6-os villamos. Nos, ennek az embernek Szegeden elég nagy kultusza van, odáig elmenően, hogy a szegedi katolikusok – ha jól tudom – szeretnék szentté avatni, és gyűjtik a történeteket Bálint Sándorról, hogy például egyszerre több helyen is képes volt lenni, föltámasztott embert stb. És mivel a szentté avatás egy elég komoly procedura, mindezt írásos anyagként kell benyújtani a Szentszéknek. Na mármint én a szegedi katolikusok helyében azonnal fölbérelném Lanczkort, hogy az összegyűjtött Bálint Sándor-anyagokat dolgozza át legendává. Mert ugyebár a legenda műfaja tulajdonképpen éppen ez. Az a szent, amit benyújtunk a Szentszékhez, hogy a szentté avatási procedúrát megkezdje. Én ezt a könyvet így olvastam. Ma szerintem körülbelül így nézne ki (mindenféle kortárs poétikai és elméleti megfontolások után) egy legenda. Ennek a szövegnek az egyik ereje az, hogy egy régi muki legendáját írja meg – jórészt olyan megfontolások után, melyek jelenleg forgalomban vannak.

Szerintem ez egy nagyon komoly kísérlet a legenda műfajával. És nem olyan természetű kísérlet, mint amikor a kitűnő Darvasi barátom megírja *A könnymutatók legendáját*. Ez a cím jól szól, van benne sok igazság is, de nincs meg benne az a konkrét szembenézés a műfajjal, ami ebben a könyvben (hogya nem értem teljesen félre) szerintem megvan. És szerintem a kísérlet, a műfajjal való kísérletezés ahhoz a kérdéshez lyukad ki, hogy hát akkor végeredményben mi is volna az itt, amit a Pápa ösztönsége szentté avatási érvként elfogadhatna. Konkrét csodának maximum azt tudom itt látni, hogy a főhős, teljesen mocsárrészezen, föl tud támasztani egy gyereket – fél órára. (Nyugi! Nemsokára újra meghal.) Hát, nem tudom, a Pápa ösztönsége hogyan viszonyulna ehhez, de mindenesetre van egy ilyen problematika, hogy talán nem mutatódik föl, vagy valahol másutt mutatódik föl Fülöp szentsége. És ilyen szempontból szerintem is nagyon fontos a *Függelek* a könyv végén. Hogy az valóban megemeli-e, mert utólag kiderül, a fejezetcímek abból vannak. Esterházy valami olyasmit mondott egyszer, a regény mondandója hűvös viszonyban van a regény tárgyával. És a *Függelek* nagyon szépen fölmutatja ezt. Ott van a történet, és a történethez szorosan nem kötődő vers, ami tényleg valamennyire panteista, vagy nem, de én is úgy olvastam. A legenda az ilyen, és ez a szöveg, – mindaz, amit én látok belőle –, ilyesmi jelentéseket termel. Ez nekem nagyon tetszett. A problémákra, amik kisregényszerű olvasáskor fölmerülnek bennünk, a legenda azt mondja, hogy az engem nem érdekel. Tehát a narratív lyukak, a motiváció hiánya, meg a nem tudom micsoda nem érdeklő, hiszen nekünk az a célunk, hogy fölmutassuk a narratív természetű bizonyítékainkat, érveket hozzunk a szentség mellett, azt’ annyi. És az a nagyon érdekes ebben a könyvben, hogy tulajdonképpen elég nehezen lehet ezeket az érveket felmutatni. Szóval, hogya én lennék a Pápa, akkor erősen zavarban lennék.

SL: De nem lehet, hogy alá is megy ennek a hagyományos értelemben vett legendának? Egyrészt felülírja azt a legendát, ami már megszületett Szent Fülöpről, hogy berepült egy tűzgolyó a száján és valamilyen úton-módon távozott a testéből, és ezzel magyarázzák a szívnagyobbodását meg a törött bordáit, de a sárban vánszorgó szenttel mintha kirántaná ezt a magasztos tűznyelő mutatót a szent alól.

MO: Bemutatja Szent Fülöp látomását a katakombákban, amikor tűzgolyó megy be a száján, és leszáll a szívébe, így tartja a legenda, de egyébként Néri Szent Fülöp mára áthagyományozódott sztorijaiból nem sokat vesz kölcsön. Nyilván alapoz rájuk, például áttemeli a tűzgolyós ügyet, a nagyon szép alázat-példázatot meg a karakter bizonyos aspektusait. Legendáügyben, a régi mukinak az újrafeldolgozása felől nézve számomra az volt a legizgalmasabb kérdés, hogy mit kezd a Néri Szent Fülöp-alakal? Nem vagyok különösebben járatos ebben a hagyományban, de úgy tudom, hogy Néri Szent Fülöpöt mosolygós szentként tartják számon. Két okból. Egyfelől, mert állítólag mindig vic-

celt, másfelől meg azért, mert nem nagyon szerette, hogy őt szentként tisztelték már életében is, többek közt folyamatosan csodát vártak tőle, mint a *Brian életében*. Módszeresen rombolta az imázsát, vagy legalábbis megkísérelte lerombolni a róla kialakított képet, például azzal, amit átvesz Lanczkor, a furcsán borotvált szakállal, a félig csupasz, félig szőrösen hagyott arccal. Azon gondolkodtam, hogy mit tesz hozzá a Néri Szent Fülöp-alakhoz ez a könyv. A legenda újraírásával kapcsolatban arra jutottam – bár persze nem vagyok a Fülöp-legendák szakértője –, hogy az alkohol-kedvelést teszi hozzá, meg azt, hogy végül is részegen tesz csodát a fickó. Én inkább ebben érzem a lerántást a hétköznapi sárba, a nagyon is profán emberibe. De ettől eltekintve Fülöp alakját tulajdonképpen megtartja olyannak, amilyenek áthagyományozódtak, nem?

SZL: Ez szerintem egy nagyon fontos javaslat! Nézzük meg a kortárs jókódokat, a jó srácokat. Hogy hogyan néz ki, mondjuk, egy szezonális jellegű, jó módú, civil hajléktalan-segítő, teszem azt. Hát, amikor ezeket én látom a tévében a nagy sátoros ünnepeken, akkor túlnyomórészt jó nagy, tök üresen kongó szentfazekakat látok. Akik annyira meg vannak hatódva attól, hogy ők most aztán jók, hogy attól olyan komolyak lesznek, mint egy perforált vakbélgyulladás. Vagy pedig nem, ők aztán nem komolyak, egyáltalán nem, hanem jó kedélyűek meg viccesek, de akkor meg a viccesség van rettenetesen túlhúzva. Tehát, én annyira nagyon vicces vagyok, hogy egyfolytában ilyen szörnyű jókedélyűen vagyok iszonyatosan jó, érted. És ehhez képest ez a figura, aki itt, ebben a könyvben megjelenik, az nekem tényleg tetszik, és ez egy súlyos és jó alternatíva. Mert itt van egy komoly ember, aki alkatilag hajlamos arra, hogy ne legyen rettenetesen szomorú, de azért nem kifejezetten egy celeb-gyanús jószág-bohóc. És azt ugyan nem mondanám, hogy alkoholista, de azért elég rendszeresen meg-megkóstolja azt a bort literszám. Tehát ez a jó ember elég összetetten van megcsinálva, és hogya ilyenek lennének ma a jó emberek, akkor szerintem többen adakoznánk, vagy nem is tudom. Ez egy komoly javaslat arra, hogyan nézne ki egy olyan jó ember, akit még ebből a valóságos világból nézve is el tudnánk fogadni. Szóval nekem ez tetszett, és ez szerintem megfontolandó abban a tekintetben is, hogy az ember milyen is lehet, mi mindent választhat, sok más út között, mit lehet még választani. A jócselekedeteket például. Mert aki jól tesz, az (minden egyéb megfontolást mellőzve) egyszerűen jó srác, nem? Ez ilyen egyszerű. Szóval engem nagyon megszólított ez a figura.

MO: Ezt nem is kétlem. Csak én azt nem látom, hogy ez a könyv mást hozna, mint az 1984-es *Legyetek jók, ha tudtok* című olasz film. Nem tudom, ismeritek-e, én gyerekkoromban láttam, tehát elég halványan van meg, de az is Néri Szent Fülöp életét dolgozza fel, és pontosan erre megy rá, hogy volna ez a szent alak, aki az árva gyerekeket neveli, terjeszti az ígét, de finoman, abban hisz, hogy akkor tényleg szeressük egymást gyerekek, legyünk jók, meg minden, és közben nagyon vicces jelenetekben küzd

meg az ördöggel. És ugyanígy megvannak az emberi gyengeségei is, azokat is szépen bemutatja a film. Nekem a kisregény nem adott hozzá többet a figurához, mint a film. Értem, hogy miről beszélsz, szerintem is megfontolandó javaslat etikai perspektívából megítélni a regényt, például, hogy mire tanít ma. Elég fura, hogy 2010-ben ilyen sztorit ír meg valaki, nem? Mi közünk van manapság a szentekhez? A szentekkel foglalkozás nem a mai irodalom szokványos témája, mínusz Darvasi *Stern úrja*. Ha morális szempontból nézem, akkor kijelenthetem, van társadalmi javaslata vagy haszna ennek a könyvnek, de ha irodalmi szempontból közelítem meg, tehát hogy mit kezd az alaplegendával, akkor megint csak oda jutok, számos fölös elem van benne, aminek konkrétan nincs köze Fülöp tetteihez. Tehát ismét kilógnak elemek, amiket – ha a Fülöp-legendát újraírásaként akarnám olvasni a könyvet, akkor – levágnék róla. Bocsánat.

GÁ: Talán akkor nem lógnak ki ezek a dolgok, ha megnézzük a szöveg alapvető struktúráját, ami nagyjából három nap eseményét mondja el. Ebbe próbálja beleszűrni mindazt, amit Fülöpről mint a gyerekekkel együtt élő és őket felügyelő emberről tudunk. Ehhez járul egy gyerek különös megjelenése, majd eltűnése, továbbá a legendából átvett történetek. Ennyiben szerintem kerek a kép. Nyilván a szentekről való beszéd egyik verziója, ha egy *hype*-szentet csinálunk belőle, ami csak a szentségről szól. A másik, ha hagyjuk ezt az egészet, és megmutatjuk, hogy egy hétköznapi valaki volt. Itt meg valahogy mind a kető megállja a helyét. Akár úgy is, ahogy Laci mondta, szent és profán megjelenítésével. De ha megnézed, a legendából ismert történetek sem úgy vannak bemutatva, mintha annyira különlegesek lettek volna.

MO: Félreértesz, én nem a különlegességet várom el, egyáltalán nem akciófilmet akarok olvasni prózában. Én azt mondom, hogy bizonyos elemei nem járulnak semmiben hozzá. Például, tök jó leírásokat ad a narrátor, de azokból nekem picit sok van. Vagy miért kell többször olvasnom, ahogyan ezek a gyerekek fociznak? Értem, hogy a Fülöp életével kapcsolatban miért kell többször olvasnom a borotválkozásának az epizódjait, nyilván ezekből értesülök arról, hogy az életének van mindennapi rendje. Lehet, hogy ez a gyerekeknél is fontos, számomra az egész egyszerűen redundánsnak hatott. A bújócskázás jelenete szintén. Oké, kimennek a fürdőhöz, és mennyire jól lehetne sakkozni abban az epizódban az összes jellemmel! De igazából csak a Fülöp és Cassio közti konfliktus vagy viszony enyhe elmélyítésére használja föl. Ezt pedig már megcsinálja korábban a piaci jelenetben, megcsinálja több más hasonló tekintet-összevillanásnál, tehát semmit nem tett hozzá az addigiakhoz.

SL: Ezekben az általad redundánsnak ítélt részekben én azt vélem felfedezni, hogy úgy ír meg egy legendát, hogy nem egyértelmű, ki áll a középpontban. Mintha azt mondaná ezekkel a részekkel: vannak ezek a szentek, de hát nézzétek meg, ezek a

szentek is egy bizonyos közösségben, egy bizonyos térben helyezkedtek el, és annak a térnek és annak a közösségnek is van önálló élete. Meg talán az egész történet úgy szerveződik, hogy nem egy fő szál van, hanem még rengeteg hurok van mellette, ami egy picit elvisz, és aztán visszatér.

MO: A kérdés nyilván az, sokat veszítenénk-e, ha azokat az oldalakat kivágnánk a szövegből. Feltűnne-e a hiányuk? Én nem volnék biztos benne (persze, csak viccelek).

SZL: Én rettenetesen utálok a Forma–1-közvetítéseket, nem szoktam nézni, mert untat veszettül. Viszont a férfitársaim traktálnak ezzel, és akkor egy kicsit persze megüvegesedik a szemem, de közben figyelem a diskurzust. És azt vettem észre, a Forma–1 annyiban fontos jelenség manapság, hogy ott látszik talán a legvilágosabban: a hiba az esemény. Nincsen más esemény, csak a hiba. Tulajdonítanék ennek egy metaforikus szerepet, tehát hogy a Forma–1-ben összegződik a világunknak egy bizonyos tulajdonsága. És szerintem ez sajnálatos módon beszívargott a kritikai nyelvbe is, mert valahogy úgy gondoljuk ott is, az a tökéletes, amiben nincsen hiba. Azon szerintem érdemes elgondolkodni, hogy ez tényleg így van-e? Főleg egy olyan könyv esetében, ami szerintem alapvetően arról szól, nem kellene így gondolkodni. Tehát, mikor a Fülöp mocsárrészezen odamegy és elkezd végezni a dolgát, hát nem feltámad a figura? De aztán azt mondja: „Ne aggódjon, egy fél óra múlva megint meghal. [...] Ne vicceljen, mondta Alexander [...], [h]iszen feltámadt. [...] Hiszen megölte” – válaszolja rá Fülöp. És akkor a vége: „Éppen olyan gyilkos, pederasztá vadállat maga, mint én, atyám” – mondja az apa. És akkor erre a Fülöp azt válaszolja: „Ennyire tellett ma.” Ez szerintem teljesen jó. Van végre egy ilyen figura, aki a tökéletességet nem abban látja, hogy ő nem hibázik, hanem igenis, ő bizony behúzatja a borokat sunyiban a konyhában. Van végre egy javaslat, hogy nem kell annyira ráfeszülni a tökéletességre, illetve, ne úgy feszüljünk rá a tökéletességre, hogy akkor próbáljunk meg hibátlanok lenni. És szerintem ez az egész tartás, ami a Fülöp kapcsán *expressis verbis* le van írva, az egész könyvből sugárzik.

MO: Nem gondolom, hogy az volna a tökéletes irodalmi mű, ami hibátlan. Azzal viszont nem értek egyet, hogy azért, mert a történet ezt példázná, akkor már nem is kell tökéletesnek lennünk, vagy nem kell törekednünk rá. Attól még az, ahogyan megformáljuk a történetet, lehetne jó. Nem? Miért kellene a formának a tartalomhoz igazodnia?

SZL: Én nem azt mondtam, hogy kellene. Én azt mondtam, hogy az, amilyen ez a Fülöp, az ennek a könyvnek a megírtságából is sugárzik. Nem kell! Én csak ezt vettem észre.

GÁ: Lassan áttérhetnénk a nyelvi megformálásra. A könyvnek sajátos az elbeszélői módja. Rövid, legtöbb esetben kijelentő

módban íródott mondatokat olvashatunk, ennek kapcsán emlegették már Nádas hatását. Ugyanakkor, ami szerintem meglepő lehet egy olvasó számára, hogy gyakran hangzanak el az ábrázolt világtól némileg idegen, inkább manapság használt kijelentések („úri gecí”, „úri kurva” stb.). Hogyan viszonyultatok a kisregény nyelvhasználatához, különböző regisztereihez?

MO: A 71. oldalon az „iszonyúan alkoholista férje” szintén furcsa, nem? Nagyon mainak, anakronisztikusnak hangzik, de persze ugyanúgy lehetne szándékos hibának is venni. Amikor azt mondtam, hogy időnként dőcögősek a mondatok, akkor én nem ezekre gondoltam, ezek engem nem zavartak. Amikor Giuseppe a „nyolc éves kis faszáról” beszél, én a gyerektudathoz, vagyis a szereplői szólamhoz kapcsoltam. Nem éreztem sem anakronizmusnak, sem poétikai törésnek, nekem teljesen belefért annak a karakternek a szólamába vagy a gondolkodásmódjába. Igazán problematikusnak a fordított mondat szerkezeteket találtam, ahogyan a szórendet megcseréli többször. Illetve azt, hogy amikor valamilyen cselekvést végrehajtanak a szereplők – miközben az igéből már tudjuk, hogy melyik testrészükkel hajtják végre –, az adott testrész nevét is gyakran olvassuk. Mindjárt mondok példákat. Rögtön az első oldalon: „Ahogy hozzáért kezével a fogason lógó ruhadarabhoz...” mondat következik az után, hogy „a köpenye után nyúlt”. Hát nyilván a kezével nyúlt a köpeny után, nem? Aztán a második oldalon, noha tudjuk az előző mondatból, hogy az atyáról van szó: „ez egy pillanatra különös fájdalommal nyilallt bele az atyába így kora hajnalban...” Ezek tulajdonképpen kicsi hibák, de megzökkentik, redundánssá teszik a mondatokat. Viszont volt olyan is, ahol durva szórendi csere fordult elő. Például: „Talán húsz percet, ha odabenn időzött.” Lehet, hogy ezt költőinek kellene elfogadni, de talán mégiscsak jobban hangzik az, hogy: talán húsz percet, ha időzött odabent. Tehát, miközben túlnyomórészt egyszerű szerkezetekben, lecsupaszított, szikár mondatokban beszél – bár időnként persze átcsúszik lírába, szép metaforákba –, sokszor túlszűfolja a mondatokat, egy-egy szóval többet hagy, mint kellene. Máskor meg – több helyütt észrevettem –, megcseréli a szórendet a mondat szerkezetben, és akkor vagy dőcögős lesz vagy minimum furcsa, de mindenképpen kimozdít ebből az egyszerűségből. Ezt megint csak a negatívumok közé sorolnám. Nem gondolom, hogy ezek adtak volna valami pluszt.

SzL: Ezzel kapcsolatos az én egyetlen kérdésem, ami fölmerült olvasás közben. Számomra az egész szöveg nagyon nádasian szól. Tehát itt – lehet, hogy ebben nincsen igazad, de én is úgy olvastam –, a mondatok olyanok, mint Nádas Péternél. Na most, aki végigolvasta a *Párhuzamos történeteket*, az tudja, hogy utána nagyon nehéz nem azt akarnia, hogy lehetőleg ő is pont ugyanolyan mondatokat írjon. Sőt, általános értelemben is mondhatnám azt, hogy Nádas Péter a *Párhuzamos történetekkel* – itt szerintem nem túlzás csúnya kifejezést használni: – jó alaposan megbaszta a magyar irodalom nyelvét. Mert egy jó ideig szá-

molni kell azzal, hogy ott a mondat hogyan van megcsinálva, *kak szgyélano*, hogy úgy mondjam. Szerintem ezek a mondatok Lanczkor könyvében teljesen olyanok, mint a Nádaséi! Minden tekintetben. Főolvasok egyet: „Most, amikor az örök mellkasán megint annyira lüktetett a dudor [jó, elismerem, Nádasnál „a dudor” előtt volna egy „az”], hogy azt hitte, rögtön kiszakad a szíve és mégis inkább csak egy egészen közömbös észlelésként jutott el az agyába mindez, semmint közvetlen módon érzékelt volna idegeivel [mert, ugye, mi mással érzékelt volna, nem?] a fájdalomközpont rettentő pulzálását, csak most jutott el a rettentő józan és tiszta tudatáig, hogy amúgy mennyire részeg.” Ez szerintem egy tökéletes Nádas-mondat. Ez az egyetlen igazi kérdésem: én úgy olvastam, hogy ezek döntően a Nádas mondatai, és engem nem zavart, mert én azt a fajta mondatot nagyon szeretem. De ezzel együtt kérdés, hogy akkor ez végül hogy is van? Lehet ilyet csinálni? Már nem tulajdonjogilag értem, hanem hogy jól van-e ez így?

Mert ugye az a kritikákban is fölmerül, meg talán amúgy is lehet valami olyasmit mondani, hogy nem volt ilyen fajta nyelvi reflexió, vagy egyszerűen a hagyomány teljesen maga alá gyűrte Nádas Péter mondatait, vagy ezen a téren nem is gondolkodott, nem volt neki fontos a mondat, vagy nem talált ki igazán saját mondatot. Illetve lehet azt mondani, a nádas mondat egy teljesítménye a magyar irodalomnak, és mint ilyet föl lehet használni sajátos céljaink elérésére. Engem ez a dolog azért nem zavart, mert szerintem itt a nádas mondatok teljesen másra vannak fölhasználva. Lanczkornál a tétek egyáltalán nem nádas természetűek, egyszerűen teljesen más felületen mozognak. Szóval ez így kérdésként maradt bennem. Nem hiszem, hogy valahogy ne a mondatból indulna ki egy világ megépítése, de nem gondolom, hogy minden könyvhöz új típusú mondatokat kell kitalálni. Megfelelően homályos a kérdésem. És kíváncsi is vagyok arra, hogy a kollégáim mit gondolnak erről. Mert szerintem ez egy fontos kérdés.

SL: Nekem nem olyan kiterjedt a Nádas-olvasatom, nem nagyon tudok ehhez hozzászólni. Talán csak annyit, mintha azt tükrözte volna, amit a Nádasnál is mindig éreztem: egyszerűen annyira meg vannak írva a mondatok, hogyha az ember egy szót kihagy, felcserél stb., akkor az összeomlik, rosszabb lesz. Ezeket a mondatokat is ezt éreztem, és talán vállaltan is használja ezeket a furcsa szórendeket. Azért mondom, hogy vállaltan, mert akkor tudnám esetleg hibának elkönyvelni, hogyha kevés lenne, de első prózai műves szerzőhöz képest dermesztően koherens a nyelv, amit használ. Tehát, ami az első oldalon elkezdődik, az 103 oldalon keresztül ugyanolyan, ami szerintem egy első kötetes szerzőtől nem feltétlenül lehetne elvárható, mégis megcsinálja, és szerintem ezért nagyon jó.

MO: De ezek nincsenek így mindenhol. Vannak olyan részek, ahol minden második-harmadik oldalon akad ilyen, aztán meg oldalakig semmi, direkt figyeltem végig ezekre, alá vannak

hullámosozva. Nekem egyébként szimpatikus lenne, és gondolkodtam is rajta, hogy tulajdonítsak-e nekik valami poétikai funkciót. Lehetne akkor, ha hangsúlyos vagy tézis-szerű kijelentésekben fordulnának elő. De nem! A leghétköznapibb mondatokban fordulnak elő, amiknek maximum a környezet bemutatásában vagy egy mozdulatnak a megmutatásában van szerepük. Próbálg meggyőzni arról, hogy mi ezeknek a megfordításoknak a funkciója.

SzL: Szerintem ez látványosan be van jelentve. Tehát az első mondat: „Tompá zuhogással ébredt kora hajnalban Fülöp.” Szerintem azt, hogy az alany, ha jól használom a nyelvtani kifejezést, a mondat utolsó szava, azt Nádas találta ki. Már úgy értem, aki elolvasta a *Párhuzamos történeteket*, annak nyilván az jut az eszébe – és ez az első mondat. De egyébként szerintem nem szoktuk az alanyt a végére tenni a közbeszédben, mert aggasztó megértési problémákat vehet föl. Az alany elől történő szerepeltetése a kommunikációban hasznos, a nádas produktum ehhez képest az, hogy van valami cselekvés, és ahhoz képest másodlagos, harmadlagos, sokadlagos, hogy azt ezúttal éppen ki követi el. És ez a probléma szerintem ki van téve az első mondatba: figyelj, erre készül föl. És ehhez képest vannak még ezen túli ütések. Mondjuk például, hogy egy stílusnak jót tesz, ha nem feltétlenül nagyon regiszterkeverő, ahogy a kolléga élesszeműen megfigyelte, nem? Lanczkor nem keveri a regisztereket, hanem egy hangot képes kitartani ebben a terjedelemben, és ebben időnként vannak még plusz csavarok.

Orcsik Roland, nézőként: Én is úgy érzem, hogy ott van a Nádas a háttérben, de ahogyan te már megpendítetted, különbség is van a kettő között. Nádas mondat-poétikája elválaszthatatlan a bekezdéstől is, illetve azoktól a körülményektől, amelyek között előbukkan. A *Párhuzamos történetekben* sokféleképpen lehet értelmezni egyetlenegy bekezdésnyi mondat helyét is. Már pusztán ebből ki lehetne indulni és levezetni egy prózavilágot. Lanczkornál ez a fajta mondatpoétika vagy mondatkezelés nem ennyire játszik rá a tudat-történetekre, inkább technikaként működik, ahogyan te is jelezted. A fiatal, vagy a most induló prózaírók számára, azt hiszem – most durván leegyszerűsítve –, háromfajta hagyomány van, amihez képest pozicionálniuk kell magukat. Az egyik mindenképpen az Esterházy-féle ironiára épülő, regiszterkeverő, artistikus mondat. A másik pedig éppen ellenkezőleg, az artistikum ellenében működő Garaczi- vagy Kukorely-féle minimalista mondat. Bár nyilván ott is vannak ellenpéldák. A Nádas-mondat pedig, noha artistikus, mégis teljesen más, mint az Esterházy-mondat, vagy a minimalista jellegű Garaczi-, illetve Kukorely-mondat. Lanczkor e három hagyomány közül a Nádas-mondat komolyságához, prózavilágának könyörtelenségéhez vonzódik. A fiatalok közül talán Lanczkor kötődik leglátványosabban Nádas mondatához. S paradox módon sokban el is tér tőle, mert Lanczkor nagyobb hangsúlyt fektet a történet követhetőségére, befogadhatóságára. Egyébként

nem értek egyet azzal, hogy ne volna szabad ennyire csak utalás-szerűen működtetni a prózát. Vegyük például Mészöly Miklós *Saulusát*: ott sem sok minden hangzik el, mégis működik. Ahogyan szerintem Lanczkornál is. Azzal, hogy paradox módon Lanczkornál a káosz apollóni természetű: a történet nagy vonalakban rekonstruálható. Az elhallgatások zavart kelhetnek az olvasóban. Nekem pedig bejön ez az előkelő provokáció.

SzL: Hadd mondjam nagyon egyszerűen: nekem azért tetszett ez a könyv, mert zsigerből nagyon bejött. Ugyanakkor a sorok közül hozzászóló Orcsik Roland kolléga irodalomtörténeti jellegű látomásával teljes mértékben egyetérték. Mert valóban valami olyasfajta élményem volt zsigerileg, mint amikor Krusovszky Dénes verseskötetét olvastam. Hogy akkor most már aztán elég volt a tréfából, de tényleg! Nem kell már bohóckodni meg ironizálni, meg nyelvkritikába belefulladni, reflektálni meg re-reflektálni, metázni, metalepszizálni stb., hanem próbáljuk meg elmondani azt, hogy milyen az, amikor halad, megy körbe a kifogott hal a fémhordóban. Roland nagyon pontosan mondta azt, hogy ezek a típusú mondatok vannak forgalomban. Tehát van ez a barokkos, nagyon szép, nagyon hosszú, nagyon vicces, hihetetlenül szellemes Esterházy-mondat, aztán ennek az ellenkezője, az alulfogalmazás, amilyen a Garaczi-, vagy Kukorely-mondat, meg van a Nádas-féle pontosság. Nagyon is lehet, hogy egy ilyen újfajta komolysáért nem nagy ár technikaként alkalmazni más dologra egy már létező mondattípust. Szerintem ez egy elképesztően fontos javaslat. Mondom: nekem eredendően nem ezért tetszett, de most a Roland megvilágította, hogy miféle irodalomtörténeti előfeltételezettségei is vannak a zsigereimnek.

MO: Ez nekem is eszembe jutott, illetve több kritikus is írta, hogy itt a nádas mondat szerkesztés jelentkezne. Nem tudom, hogy esetekbe jutott-e Bartis Attila, mint másik lehetséges előd. Magam is egyetérték ezzel a hármas hagyománnyal, Bartist azonban nehéz volna bármelyikhez sorolni, mintha ő kívül állna ezen a hármasságon. A Mészöly-kisregények elliptikus szerkezetének megemlékezésével abszolút egyetérték, kihagyásos logika mentén haladnak, és ez itt is érvényesül, ezt szerintem Sinkovics Laci fejtette fel most közülünk a legszebben. Bizonyos történetzálakhoz kellene a hiátusok a történetben. De szerintem vannak olyan motívumok, amiket érdemes lett volna hangsúlyosabbá tenni. Ha beszélhetek a személyes olvasói tapasztalatomról: engem zavart a könyv végén, hogy egyes elemek a levegőben maradtak, amik engem érdekeltek volna. De mondtam is korábban, hogy ez a kisregényformával kapcsolatos elvárásaim miatt alakulhatott így, meg bizonyos irodalomtörténeti hagyományok miatt tűnhettek mulasztásnak. Például a nádas világ miatt. Tudniillik Nádastól eléggé megszoktam azt a testpoétikát, a testi szenzációkra fordított hihetetlen figyelmet, amit Laci, te úgy éreztél, hogy ebben a könyvben is megvan. Arról beszéltem, hogy itt van egy profán történet, és folyamatosan hallunk a testi funkciók működéséről. Ezekről szerintem

alig hallunk, épp csak megemléődik a vizezés, ürítkezés, pisilés, kaksizás. A testi érzékek vagy a testnek a szerepe a könyv bizonyos pontjain el van maszatolva. Másutt meg egyáltalán nem. Amikor Cassio anyukájáról, a nőnek a vakságáról beszél, meg arról, ahogyan a vak él a világban, hogyan tölt bort például, akkor a testének a működésével jellemzi a karaktert, vagy írja körül a vakságot. Ez gyönyörűen meg van csinálva. Néhány mozdulattal, finoman jellemzi a nőt, de úgy, hogy a test nagyon érzéketesen jelenik meg.

GÁ: Bennem inkább az a kérdés fogalmazódott meg, lehet-e minden tétje nélkül úgy lecsupaszítani ezt a nádas koncepciót, hogy az teljes mértékben működőképes legyen? Egyébként én is a test felől akartam erre reagálni. Ez a része például abszolút nincs kidolgozva, illetve inkább finomkodások vannak benne. Mondjuk Fülöp „ürít”, a gyerekek meg „pisi-kakit” nyomnak. Ezt a narrátori különbségtételt nem éreztem túl motiválnak. De én egy másik jelenetet akartam felidézni, amikor Cassio bele-néz egy tócsába, és közben köpködi a nyálát. Ez teljesen érzékenyen van megjelenítve, szinte egy Narkisszosz-jelenet van leírva. Aztán vannak a kicsit konzervatívabb részek, és így együtt kissé egyenetlen lesz. Lehet, hogy ez inkább csak egy olvasói elvárás, de fölveti a lehetőséget a könyv, s ehhez képest pont nincsenek következetesen kidolgozva.

SzL: Engem egyszerűen elsodort az, hogy ennek a könyvnek van egy nagyon határozott kérdése – ami felől nézve a test például nem fontos igazán – és ez a kérdés az, hogy tulajdonképpen hogyan is kellene csinálni a jót. Tehát szerintem – hogy is mondjam – ez egy szociálisan érzékeny könyv. Mert hiszen mi is akkora pronyók lettünk, hogy elfelejtettük, hogy kell normálisan viselkedni, nem? Ha látsz az utcán egy nyomorultat, akkor nem tudod, mit kell vele csinálni. És főleg azt nem tudod, hogyan kellene csinálni azt a valamit. Ez a könyv csodálatosan beszél arról, hogyan kell a jót tenni. Ehhez képest nem hiányoltam én ebből semmit se. Elképzelsz egy mukit, aki árva gyerekekkel foglalkozik, hú, az milyen állati bonyolult lehet! – és akkor kiderül, hogy nem. Egy kicsit játszol velük, adsz nekik enni-inni, délután alszotok egy kicsit, és aztán elmentek játszani, azt csókolom. Ez szerintem borzasztóan fontos dolog, és engem nem érdekel, hogy más dolgokat kitakart egy kicsit ez a probléma. Úgy komolyság, hogy nem hasfájósan komoly, ugyanakkor nyit bizonyos alapvető kérdésekre. Mert akarjuk mi a jót csinálni, tudjuk is, miben állna az, csak akkora parasztozunk, hogy már nem tudjuk – mert elfelejtettük –, hogyan kell csinálni.

GÁ: Sziliasival teljesen egyetérték. Erre egyszerűen maga a figura alkalmas. Nem egy makulátlan valakivel állunk szemben, hanem olyannal, aki csinált ezt is, azt is. Nem is tudnék egyetlenegy olyan embert sem kiemelni, aki rossz. Ki egyáltalán a rossz? Az ő, aki bezörög Fülöphöz az éjjel, és el akarja vinni, s aki egy

kicsit bökdösi ugyan a lándzsával, de utána alázatosan és büntudattal vezeti elő Fülöpöt? Vagy Alexander, az apa? Hogy jutunk el egyáltalán odáig, hogy bevallja, ő fojtotta meg a saját gyereket? Egészen más nézőpontból jelenik meg előtte, például kedélyes poharazgatás közben.

SL: Az jutott eszembe, hogy talán ezek a rossz karakterek egyszerűen nincsenek annyira megdolgozva vagy árnyalva, hogy el lehessen róluk dönteni, ők most egyértelműen rosszak vagy jók. Illetve szerintem talán ennél fontosabb a Szent Fülöp oratóriumának a jelmondata, a „sola caritas!”. Azaz: „csak a szeretet számít!”. És mintha ez lenne a tétje, hogy itt tényleg mintha csak a szeretet számítana, meg hogy akkor a jó és a rossz közti különbség mit is jelent? A Fülöp-figura tulajdonképpen lehet akár rosszabb is, ha a hagyományos értelemben vett szenteket nézzük, de ez kit érdekel, amikor csak a szeretet számít. Két dolog jutott eszembe még. Lehet, hogy a test szerepeltetése Nádasnak köszönhető. De mi van akkor, ha a testet itt nem az érzékiség felől kell elgondolni? Mintha a test máshogy jelenne meg. Nekem inkább Spiró *Fogsága* jutott eszembe. Ott is folyamatosan az ürítkezéssel vannak elfoglalva. Ez lenne az egyik. A másik pedig a hézagokkal, illetve a redundanciával kapcsolatos, ami talán pont arra a paradoxonra hívná fel a figyelmet, hogy bár a történet megállíthatatlanul halad a vége felé – és talán én itt érzem a detektívtörténetek hagyományát –, a kis kitérőkkel folyamatosan lassítja, elhalasztgatja a kiteljesedést. Azzal viszont, hogy ezek a kitérők benne vannak, halad is előre a történet. Tehát hiába lassítják, mégis megállíthatatlanul taszigálják a vége felé. Szerintem ezért fontosak a redundáns részek, mert a rejtélynek valamiféle felderülését halasztják. De számomra a rejtélyeknél is fontosabb volt, hogy felvázol egy iszonyatosan nagy hiányt, egy lyukat, és utána fogja és agyoncsapja ezt az egészet, mintha nekimenne az elvárás horizontnak. Valahogy úgy vagyunk beidegződve – lehet, pont a detektívtörténetek miatt –, hogy egy nagy talányos megfajtást várunk a végén. Na, márpedig a Flória azért ugrott le arról a hídról, mert... De itt nincs semmi, leugrott, meghalt, elvitték, ennyi. Senkit nem érdekel, hogy miért, tehát ezzel a Sherlock Holmes-féle okoskodással nem jutunk semmire.

GÁ: Szerintem zseniális a Flória-történet. A nő bekopog, megjelenik először, egy mondat, megjelenik másodsor, leugrik, felkötö magát. S mi az utolsó mondata? „Első halál után nincsen második.” És utána meg jön a befejezés a gyerek feltámasztásával, amiről már beszéltünk. Ezt a motívumot szépen egymásba fonja a szöveg. Végezetül, nem tudom, volna-e valakinek még kérdése, hozzászólása?

SzL: Mindenki vásároljon magának egy példányt, meg a barátainak még ötöt, Karácsonyra! Nagyon szép karácsonyi ajándék.

GÁ: Ez olyan szép volt lezárásnak.

A szétbaszott Sághegy

Urfi Péter

(Lanczkor Gábor: *Hétsarkú-könyv*. Kalligram, 2011)

Tegyük fel, hogy a Műút júliusi száma megjelenésének másnapján Lanczkor Gábor megelégedi a világ zaját, és maga elé mormogva, szelíd káromkodásokkal bevonul egy buddhista kolostorba. Ott marad élete végéig, és többé egy sort sem ír. Tegyük fel, mert öregkori, letisztult, összegző

munkának érezzük a *Hétsarkúkönyvet*, és akkor már legyen valóban az. Ebben az esetben egy mindhárom műnemben jelentőset alkotó szerző utolsó művét tartjuk a kezünkben. Terjedelmes gyűjtemény, az átlagos kortárs verseskötetek duplája, és valóban: voltaképpen két önálló kötet, 83 verssel (ciklusok szerint: 27-15-15-26), amely játékba hozza és összefoglalja az életmű korábbi darabjait, ugyanakkor erőteljesen mutat rá a műalkotás lezárhatatlanságára, nyitottságára.

Lanczkor korábbi könyveinek is egyik legfontosabb, egyre erősödő törekvése volt a könyv mint tárgy és mint egység problematizálása, az „önálló műalkotás” eszméjének provokálása – az új mű ezt az irányt radikalizálja. Eddigi három verseskötetének önértelmezése szerint *a líra alapegysége nem a vers, hanem a kötet*. A versek továbbírják, kiegészítik, újraértelmezik vagy éppen megcáfolják egymást, vitatkoznak egymással, most még jobban, mint ezelőtt bármikor. Ezzel párhuzamosan azonban a könyvek látványosan lebontották, megnyitották saját hátaikat, így *az értelmezés legszűkebb kerete legalábbis az életmű lett*. (Lanczkor költészete társtalán a magyar lírában, egyetlen – viszont közeli – rokona Borbély Szilárd, aki másképpen, de ugyanerre tesz kísérletet.) Gondoljunk csak arra az egyszerű tényre, hogy a *Fehér Daloskönyv* először a szerző honlapján jelent meg, majd később könyv formában. Talán fölösleges részletezni, mennyire más olvasási módokat generál a két különböző médi-

um, mennyire más gesztus a publikáció két típusa, arról nem is beszélve, hogy a szerkezet is megváltozott. Gyakorlatilag két mű jelent meg, azonos címmel. A *Vissza Londonba* esetében pedig egy képtárként funkcionáló blog vált a képleíró költészetet provokáló versek elidegeníthetetlen részévé.

A *Hétsarkúkönyv* párját ritkítóan bonyolult, olykor idegesítően nyakatekert és összetett kötet, nem meglepő, hogy a fenti törekvés is különböző módokon érvényesül. Először is: önidézetek által. A teljesség igénye nélkül, most csak a szövegszerű kapcsolatokat említve: *A tiszta ész* egyik darabjának (*Már rég megölték bennünket*) Móricz-mottója torzított formában beépül az *Öt év Párizs után* szövegébe. A *Daloskönyvből* a *Meghasadt, hosszú lángnyelvek* visszaköszön *A kialudtnak hitt vulkán újra kitör 1–2.* darabjaiban. Fontos szereplő itt is Körösi Csoma Sándor, akinek utolsó napjairól Lanczkor drámát írt (*Malária* – van ilyen című vers is a kötetben, aminek viszont nincs köze Körösi Csomához). A *Vissza Londonba* Goya-ciklusának záró darabja teljes terjedelmében, pontos hivatkozással szerepel a 164. oldalon. Az *Ars poetica* pedig a szerző kisregényének (*A mindennapit ma*) borítóján szereplő thíriai freskórészlet leírása. Két utolsó példánk messzebbre vezet: utóbbi arra mutat rá, hogy Lanczkornál nemcsak a szövegek, hanem a könyvtárgy vizuális megjelenése, de akár a tördelés is jelentésteli, a mű integráns része. A Goya-vers pedig így hangzik: „Nincs itt. A Sághegy-kráter mély kiszögellésének végénél a nagy tufatómb. Elástam oda mögé az itt álló dalt.” Az új könyv *Tíz sorosában ez áll előtte*: „A London-könyvem egy példányát elástam Darjeelingben. / Hogy szakadjon át a Himalája zöldteraszos hegyoldala a Ság kráterébe. / Itt.” Mi történik itt? Nem kevesebb, mint hogy a kezünkben tartott könyv egyszerre válik egy performansz eszközévé és dokumentumává. És nem csak ebben a versben. A könyvben szerepel nyolc fotó (ez a sorozat látható a borítón is), amelyek egyrészt saját jogon műalkotások (ha nem is különösebben érdekesek), másrészt a hozzájuk kapcsolódó versek elmesélik a képek elkészítésének történetét, mint színházi aktust. Két vers értelmezi a képeket és az aktust, két különböző, egymást kizáró módon. Ez már három művészeti ág, két egymást kioltó interpretáció, elbizonytalanított szerzőiségű, egymásba fonódó műalkotások – és a *Hétsarkúkönyv* csak egy ezek közül, legalább ugyanannyira függ a másik kettőtől, mint azok tőle. Van továbbá két miniciklus, amelyeknek csak a címe szerepel, maguk a szövegek nem olvashatók (*I és II*). Tehát a kötet önmagában nem értelmezhető, egyszerre kevesebb, mint önmaga, ugyanakkor, akárminek tartasuk is – biztosan több, mint könyv.

Nos, igen, a helyzet nem egyszerű. És nem egyszerűbb a motivikus háló felfejtése sem. Ha egy képpel kellene illusztrálni a kötet egészét, az a fenti idézet lenne: a Himalája és a Ság egymásba szakadó hegyoldalai. Az *Első kötet* középpontjában a kibányászott gyomrú Sághegy áll. De természetesen ez is ezer dolgot jelent: a Ság egyszerre „tájseb”, műalkotás (*land art*), élő test, színházi díszlet, történelmi folyamat és mementó, geológiai objektum, ipari nyersanyagforrás, költészettörténeti motí-

vum és a családtörténet helyszíne. Az utóbbi kettő erőteljesen összekapcsolódik. Lanczkor első kötetének első verse, a *Horác* már felveti azt a szálát és azt az összefüggést, amely itt kibomlik (és amely a *Daloskönyv*ön is átvonul). Berzsenyi költészete és a Lanczkor-család fiktív (mert irodalmi) története gabalyodik egybe a Sághegy körül: „feminin az utolsó halovány / Berzsenyi, apai dédnagyanyám”, illetve itt: „Pupillájának fekete korongnyi fekete / felszínével súrolta / a pár éves kis Berzsenyi Sarolta / a lencse villanását a Napban a köcski udvarról a Ság fele // bambulva” (*Dédnagyanyám*). A hang, amelyet kissé tévesen a kötet énjeként azonosítunk (korántsem egyértelmű, hogy ugyanarról az alakról van szó mindenhol – az túl egyszerű lenne), ugyanúgy bejárja a Ságot, mint az előző kötetekből már ismerős Londont vagy Szlovéniát. És Indiát. A *Második kötet* szervező motívuma Amrita Sérgil (a kötetben angolos átírással: Sher-Gil), a huszadik század első felében élt indo-magyar festőnő élettörténete, különböző nézőpontokból elbeszélve, indiai, magyar és egyéb európai helyszínekkel. Nagyon kézenfekvő meglátás, ezért sajnálom is, hogy egyet kell vele értenem, de: a két kötet tényleg két kötet, és talán jobb lett volna két részben kiadni. Természetesen rengeteg szállal kapcsolódnak egymáshoz, de ez Lanczkor többi könyvére is igaz, így viszont a Hétsarkúkönyv amúgy is terhelte szerkezetét elnehezül. Szembetűnő továbbá a két rész közötti színvonalkülönbség: a számos szempontból invenciózus első anyag után a második ötlettelenné hat (miközben külön könyvben, kissé jobban kifejtve inkább megállná a helyét). Az a helyzet ugyanis, hogy Amrita élete lenyűgözően izgalmas, szimbolikus momentumokkal teli, fordulatos és torokszorító. Eképpen a versek is, amelyek jórészt ennek a történetnek az újramondásai, és amelyek színvonalasan és okosan sorjáznak – de a történelmi, mondjuk a Wikipédia szócikkéből megismerhető életrajzhoz (és Lanczkor egyéb írásainak vitalitásához) képest bántóan kevés pluszt nyújtanak.

Szintén az Amrita-verseknél jellemző egyfajta túlhajtottság. Míg a Sághegy-mitológia a gondolati és poétikai összetettség, illetve a túlbonyolított mesterkélttség határán egyensúlyoz jó arányérzékkel, addig a kötet második felében néha átesünk a ló túloldalára. A végén egyenesen oda lyukadunk ki, hogy Amrita hamvainak folyóba szórása párhuzamba kerül a derék hun, Attila temetésével, ő maga (néhány verssel odébb) pedig egyszerűen csak, a jó ég tudja, miért, Emese anyánk és Kronosz furcsa keverékévé magasztosul (madár ejti teherbe, illetve felfalja gyermekeit). Erőltetett, illetve olcsó az Ady–Móricz-szövegjáték a Gangeszről.

A versek egyenletesen magas színvonalúak, ugyanakkor – a korábbi könyvekkel ellentétben – itt kifejezetten sok az olyan vers, amely önmagában nem állja meg a helyét, vagyis inkább: önmagában nem elég erős szöveg. Ez persze a koncepcióból is adódik, ugyanakkor sokszor volt hiányérzetem: végigolvastam egy verset, láttam a helyét a kompozícióban, értettem a jelentőségét, később esetleg új tartalmat is kapott a visszautalások által, de azért: sokszor unatkoztam. És mégis: 160 oldalnyi versfo-

lyamról beszélünk. Néhány esetben ráadásul az a nagyon szép, körülményes nyelv, amely egyik jellemző stílusjegye a Lanczkor-lírának, átcsap bosszantó körülményeskedésbe, kellemkedésbe. A patak nem *alig csörgedezik*, hanem *alig-alig csörgedezget*. A pár darab rövid soros, ritmikus és rimes dalt az egész anyagból kilógónak és gyengébbnek éreztem. Az viszont valóban kár, hogy benne maradt a könyvben egy-két suta szójáték is, ami amúgy oly idegen Lanczkortól: „Két év. És nyolc, hogy érvet évre.” Vajda Lajosnak meg e szöveget küldi a néha a kelleténél lángolóbb lelkű beszélő: „Terád gondoltam, / akkor, hogy az egész világnak legnagyobb / festője vagy.” Ez sok. De nincs belőle sok.

Mert nagyon profi, nagyon fegyelmezett líra a Lanczkoré. Eszközei tovább finomodtak, és minden könyve más, de azért itt is megtaláljuk mindazt, amiért korábban szívesen olvastuk ezt a költészetet. Most nem célozom átfogó elemzést adni Lanczkor poétikájáról, csak a számomra legkedvesebb jelenséget emelem ki. Ez pedig a szélsőséges, egymástól radikálisan különböző esztétikai minőségek, hangulatok, képek, eszmerendszerek és nyelvi rétegek egy szövegtestben való szervesítése. Ennek emblematikus példája a nagyszerű *Folyamisten* a *Daloskönyvből*, vagy a *Vissza Londonba* egyik verszárlata: „Érts hát meg. Kérlek. / Így nem megy. A faszom kivan. / A lélek.” A *Hétsarkúkönyvből* ugyanilyen emblematikus mondat: „és az, hogy nemcsak létezel, de pinád is van, / olyan volt egy pillanatra, mint mikor Krisztus Máténak int.” Az *Ő* című hibátlan versben pedig magától értetődő természetességgel vegyül szerelmi vallomás, „magyar lélek”, isteni szféra, *animalsex*, kentaur és templomi szűz. Minden biztonnyal ezeknek a hatásvadászat határát súroló, gyönyörű szövegeknek köszönhető az írásom címébe emelt félreolvasás is – az eredetiben természetesen „szétbányászott” Sághegy szerepel.

A vers hallgat?

Lapis József

(Szentmártoni János: *Ballada hétköznapi díszletekkel – Válogatott és új versek* 1992–2010. Stádium, 2010)

Amikor Szentmártoni János költeményeire bukkanok különböző folyóiratokban, illetve rendre belelapozok aktuális kötetibe, emlékeim szerint sosem a csalódás érzésével teszem. Egy nem kifejezetten kísérletező kedvű, ám nyelvhasználatában elegáns és ízléses, témaválasztásában pedig személyes kockázatokat vállaló

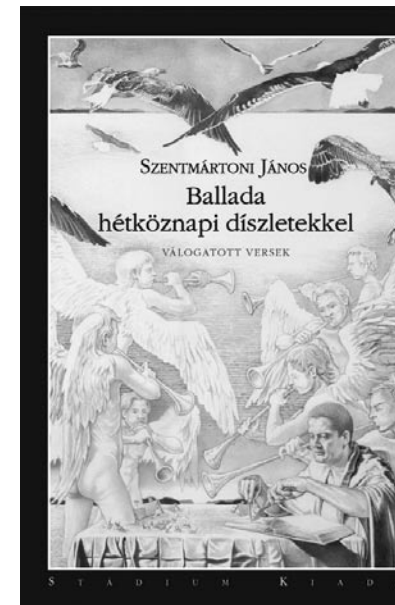
költő műveivel találkozom. Nem tudom, hogy az emlékezet ily csalóka-e, vagy más oka van, de gyűjteményes kötetének végigolvasása után egészen más, sokkal kevésbé pozitív benyomások dolgoznak bennem.

Meglehet, az elvárásokkal van gond. *A másik apa* (2005) vagy az *Ulysses helikoptere* (2008) című verseskötetvekhez egy – több kötetére ellenére is még – fiatal, hangjára egyre inkább rátaláló szerzőnek kijáró jóindulattal közeledtem, s kíváncsiságom nem kis részben annak szólt, mit tud kezdeni Szentmártoni a maga választotta hagyománnyal és poétikával, milyen költészeti eredményei vannak a személyesség közvetlen, már-már programszerű megszólaltatási törekvéseinek. Elégedett voltam és örültem, amikor egy-egy gyöngyszemre bukkantam, ám a kötetekkel történő ismerkedést alapvetően mégiscsak a bízó várakozás légköre övezte – e várakozás izgalmát tette semmissé a *Ballada hétköznapi díszletekkel* című terjedelmes válogatás. A vaskos, kb. 250 oldalas művel szemben egészen eltérő az elvárásrend: a beérkezés dokumentuma is ez, összegzése az eddigi pályának és teljesítménynek, a Szentmártoni-költészet reprezentatív opusa, s – elvileg – a legjobb darabok gyűjtőhelye. A legutóbbi szempont érvényesülése már eleve reménytelennek tűnik, hiszen nem véletlen, hogy a klasszikusok válogatáskötetei is hagyományosan kisebb terjedelemben jelennek meg – ha túl sok sikerületlen darab kerül ugyanis be, azok óhatatlanul visszafogják a legjobbak hatáspotenciálját. Nagyon bátornak és tehetségesnek kell lenni ahhoz, hogy valaki egy ekkora anyagot mozgósító gyűjteményes kötetrel lépjen föl.

Örömmel tartottam volna a szerzővel az *Utóhangban* jelzett (és az olvasó számára is fölkinált) „izgalmas és több meglepetéssel szolgáló kaland” során. Hogy mégsem sikerült, annak csak egyik oka az, hogy úgy érzem, Szentmártoni János a kelleténél jóval kevesebbet gondolt az Olvasóra, miközben életének művét rostálta. „Merényletemet, miszerint nem időben, kötetről kötetre követik egymást a versek, elsősorban magamnak szántam, hogy megízleljem, kipróbáljam a művek összetartó erejét. A négy fő ciklus [...] négy különböző szemszögből meséli el újra és újra az életem.” Egészen biztosan van olyan olvasó, aki számára izgalmat jelenthet Szentmártoni János életének *lírán keresztüli* megismerése – én sajnos nem tartozom közéjük (nem sokkal vonzóbb számomra az a lehetőség sem, hogy fiktív életsorsokat állítsak össze magamnak a ciklusokból). A versbéli személyesség, azt hiszem, nem ezt jelenti, s nem is emiatt érdeklődtem korábban a szerző munkássága iránt. A vers nyelvi világa mindig újra és újra megteremti azt a személyességet, mely *viszony* az olvasás során keletkezik, és amely személyesség azt is magában foglalja, hogy az olvasó esélyt kap arra, hogy saját világát újként ismerje föl. A versek hitelét elsősorban ez a felismerési effektus teremti meg – a személyesség a retorika eredménye, amelynek természetesen a lehetséges kontextusok is kapcsolóelemei. Bízom benne, hogy az életrajzi kontextus nem válik majd a kötet olvashatóságának kulcsává és vezérfonalává – nem vált teljes mértékben azzá, jöllehet a válogatás túlzottan ambiciózus voltáért mégiscsak ez tehető

felelőssé. Nem tudom másnak, mint ambiciózusnak tekinteni ugyanis azt a szempontot, mely szerint számtalan gyengébb mű is helyet kaphat egy ilyen könyvben azért, mert a költő szerint ezek is hozzájárulnak az élet(út) elmeséléséhez. Nem pusztán arról van tehát szó, amit el szoktunk mondani az egyenetlenebb verseskötetvek esetében, tudniillik hogy „erősebb kézzel lett volna érdemes szelektálni az anyagot”, „kevesebb több lett volna” stb. – a *Ballada hétköznapi díszletekkel* elnagyolt szabása a költészetnek e kötet által intencionált funkciójáról is mesél nekünk. És talán emiatt kedveltem *A másik apát* sokkal inkább, mint jelen művet: ami ott finom és tapintatos megvilágítás, az itt némiképp tolatkodó rivaldafény. A személyesség ott azt jelenti, hogy releváns, fontos mindennapi problémákkal szembesülünk egy olyan versnyelv által, mely nagyon is ismerős lehet számunkra korábbi irodalmi tapasztalatainkból, s emiatt valószínűleg több olvasó talál magának fogódzót hozzá s leli benne örömet. Jelen kötet mintha másképpen értelmezné a személyességet: egy élet felmutatásaként. S ha az amatőr költészetnek gyakorta jellemzője az, hogy az önkifejezés válik szinte kizárólagos igénnyé benne (az esztétikai szempontokról történő megfeledkezéssel), úgy érezhetjük, a kötet szerkesztés szintjén mintha e hiba kísértene.

Hasonló kérdések egy-egy versdarab esetében is fölmerülnek. Valószínűleg azok a költemények válnak mindig időtállóvá, melyek szövete dús azon elemektől, melyeket nyelvi sűrítettség (és emiatt) referenciális gazdagság jellemez. Azok lehetnek ugyanakkor a legkevésbé maradandóak, melyek terheltek a sejtetően írói magánéleti vonatkozásokkal bíró sorokkal. S ezek nem azért „sejthetőek”, mert feltétlen ismernénk a költő magánéletét: egyszerűen kevésbé van fölkinálva más (általánosabb értelmű, összetettebb) jelentés számunkra, s ezért utaljuk a privát, konkrét, pontszerű vonatkoztatási szférába (legyen szó akár a nagypapa alakját, akár a társhoz fűződő viszonyt, akár a gyermekkel kapcsolatos féltő gondokat élénk táró költeményekről). Izgalmasak ugyanakkor azok a versek, melyek a gyermeki és felnőtt perspektíva kereszttezését mutatják, megértetve valamit gyermeki és felnőtt világok, szorongások egyszerre idegenségéből és egymásra utaltságából (például *Az óvoda első napja*; *Szerda?*; *A másik apa*) – talán nem tévedünk, ha jellegükben Szabó Lőrinc Lóci-verseivel rokonítjuk őket. *Az óvoda első napja* ugyanakkor azért sajátos, mert a hétköznapi, már-már élőnyelvi dikciót („Először gondoltam, bármit kér, megveszem: / ha a legnagyobb elefántot

az állatkertből, / vagy magát az állatkertet / [te jó ég, még nem is volt az Állatkertben], / vagy egy teherautót, teli szánkókkal, / vagy a piramisokat Egyiptomból...”) a vers végén egy erőteljesen poetizált hasonlat zárja: „Hogy a fájdalom kitapintható, / mint kettészelt fában az erzet.” A stiláris regiszterváltás e helyen termékeny feszültségként is érzékelhető – nem vagyok biztos ugyanabban például *A padlásalakó* című vers esetében, ahol egyazon szövegtérben keverednek olyan sorok, mint „Míg apám antennát szerel, / anyám partvissal nézi a TV-t” vagy „»Most meglesz a cseh adó!« / – robban be apám” olyanokkal, mint „Mosolyának hulló szirmai / még ott fénylenek a lehalkított szobában”. Ugyanakkor ez kétségkívül tudatos megoldás, s sok Szentmártoni-versre jellemző az, hogy a végére igencsak megemelkedik a szöveg, afféle stiláris *crescendo* figyelhető meg bennük (ami gyakran a pátosz erősödésével is együtt jár) – olvasói attitűd kérdése is, hogy ezt képesek vagyunk-e katartikus hatásként fogadni, vagy inkább zavart eredményez.

Elmondható, hogy Szentmártoni igen gyakran él a merész képzettársításokkal, nagyívű hasonlatokkal, szövevényes metaforákkal (elődként ismerve föl Juhász Ferenc és Nagy László költészetét), nem mindig tartva kellő távolságot a képzavar (egyéb-ként igencsak képlékeny) terrénumától sem. Ezek hol jobb, hol kevésbé átgondolt arányérzéssel integrálódnak a versszövetbe. Nagyon pontosan ír eme (és a főntebb említett) problémákról érzékeny, sok példát soroló bírálatában Halmai Tamás: „A poétikai kontroll hiánya több esetben a formát nem leelő szépség gyanúját kelti föl bennünk. A családi tematika (a múlthatatlan tragikum és a sérülékeny idill képeivel) megható ugyan, de nem minden esetben tesz szert esztétikai érvényre. Csikorgó mondat, erőszakolt rímek, túlírt-túldíszített szöveghelyek, reflektálatlan hév (kérdések-felkiáltások s három ponttal kitartott mondatok sokasága), közhelyes s némelykor képzavaros trópusok, funkciótlanul fölnagyított szubjektivitás, aggálytalanul mítoszias önkép bizonytalanítja el a befogadót.” (*Ülőszesz szomja*, Bárka, 2011/1, 111–113, itt: 112.) A mottóként is szereplő *Verseim elé* című szöveg nyitányáról nehéz eldönteni, hogy igazán erős-e, vagy inkább csak túl erőset (nagyot) mondani kívánó: „A vers ma hallgat, mint akit összeverték, / szétrugdalt padok közt egy kietlen parkban.” Fölmerül a kérdés, hogy az első sor erőteljes felütésére még érdemes-e súlykoló jelleggel azonnal tromfolni a második sor kemény jelzőivel, s nem volna-e hatékonyabb engedni, hogy a szikárabb kezdés lassan égje bele magát az olvasó tudatába? Félő, hogy kiégnek az éržekeink, ha ennyire durván bombázzák őket képekkel – s mindegyik még jobban ráerősít a (meglátásom szerint már a produktív képzavar határát maga mögött hagyó) 3. és 4. sor: „Meggyötört szemébe csillagot tekintek. / Magamhoz öleltem, hogy ami(t) éget, halljam.” Sajátos módon a költői invenció túlradása az, ami szerintem már nem szolgálja a műalkotás javát. Csakúgy megfontolandó, hogy jót tesz-e a verseknek, ha „*ninivei* lángoknak” esik neki az apa „ker-ti slágijával” (*Már másodsor*), vagy ha a beszélő Andival („ve-terán nászutasok, esküvőnk után pár napra”) „*ninivei* gondok”

elől szökik meg (*Bozsoki ősz*). Olyannyira nem egyenletes a válogatás, hogy az szinte funkciótlaná teszi a példasorolást, így szemezgetésem merőben esetleges és önkényes lesz – van olyan vers, mely bántóan klapanciaszerű (*Egy másik ember élete*), a kitűnő ritmikájú *Itt, a papíron* pedig a 30Y zenekar (egyébként izgalmas) dalszövegeinek hatását juttatja eszembe (a *Fekete hold* kifejezetten kellemes sanzon). Egy profi, intézményes is elismert költő gyűjteményes kötetében bizonyos soroknak és alkotásoknak nem volna szabad előfordulniuk. *A spájz madarai* című prózavers mondatai egészen banálisak („Akkor még nem érthettem, ember vagyok, s nem nőnek szárnyaim, akármilyen erősen is képzelem; hogy lábak fognak átcipelni egy életen s a szív motorja. Hogy a csalódást idővel az álom sem enyhíti majd. Nemrég átrepültem az Atlanti-óceánt. Nem ugyanaz.”), de az *Érkezés 4 tételben* sem kínálja sokkalta izgalmasabb költői értelmezését a repülésnek. A *Hajtézés* megmunkáltsága is hagy kívánivalót maga után emlékkönyvlírára emlékeztető modalitásával („hogy ne kelljen félned, mit hoz a holnap”, „rádöbbsenél, mi a percek hatalma”), de számomra ennél komolyabb kérdés, hogy érdemes-e manapság költeményt kihelyezni olyan poénra, mint az alábbi: „akkor is elfogynék: markodból homok, / mint tenger mosta partról a lábnyomok”, mely már nem toposzként, hanem vaskos közhelyként nevezhető meg, különösen, hogy nem érezhető az átfunkcionalizálásra tett kísérlet.

Végül érdemes újfent az *Utóhanghoz* fordulni, melyben a szerző maga hívja fel figyelmünket a *Ripolusok éjszakája* című versre, mely kivételesen azért kapott dátumindexet (2006 július), mert a költő „maga is megdöbbsent”, „amikor a benne leírtak augusztusban és szeptemberben valóra váltak.” „Így a dátummal mindenképp meg akartam örökíteni azt aényt, hogy ebben az esetben nem a krónikás íratta vele a verset, hanem valaki más, egy látnok, hihetném, ha nem ódzkodnék a nagy szavaktól.” Tudjuk, hogy a szerző nem feltétlenül mindig legjobb értője saját művének, jelen esetben is azt tapasztaljuk, hogy a konkrét eseménysorhoz kötése a versértelemnek egyben erőteljesen korlátozza és érdekteleníti is azt. A vers egy emberi tömeg különös, helyenként szürreális megjelenítése, s izgalma épp az a jelentésdinamika adhatná, mely a képi nyelv többértelműségében rejlik, s amely a humán kondíciókat oly módon képes megértetni, mint még nem tudottat, nem előértelmezettet. Ilyen értelemben a legkönnyebben lefordítható (vö. Nagy Gábor: *Nem mindennapi ballada*, Hítel, 2010/12, 119–125, itt: 123.) és a konkrét történelemekre vonatkozatható sorok („vonulnak harag és bosszúvágy nélkül, kifosztva, elernyedve, roskatagon gyilkosaik városában... valaki állítsa meg őket, valaki oszlassa szét őket, rohamrendőrt, kordont, vízágyút nekik”) épp azért tűnnek a társadalmi okok leegyszerűsítő, pontatlan interpretációjának, mert amennyire elmondhatóak a legtöbb korunkbéli, rendőri beavatkozással végződő tüntetésről, épp olyannyira nem segítenek hozzá az egyedi történelemek jobb megértéséhez (a szöveg más, kevésbé konkretizálható helyei ugyanakkor elgondolkodtatóbbak – de ezekre nem is a „valóra válás” kontextusából tekintünk). Nem veszély-

telen, ha valaki ennyire direkt módon látnoki szerepbe helyezi saját tevékenységét – a személyességgel és közéletiséggel egyaránt markáns módon számot vető olyan költők, mint Orbán Ottó vagy Petri György nem véletlenül nem egy efféle, láthatóan kételemmentes konstrukcióban gondolkodtak valóság, nyelv, költői szerep és tradíció kapcsolatát illetően.

Illő volna szólni a válogatáskötet erényeiről – ezt azonban egyfelől megtették már helyettem mások (a két említett recenzió mellett még Papp Ágnes Klára kritikáját említeném meg a Szépirodalmi Figyelő 2010/12-es számából – a költő honlapján mindegyik írás megtalálható: www.szentmartonijanos.hu), másfelől általános bírálatom után különösnek hatna, ha a valóban szebb, értékesebb műveket kezdeném dicsérni. Természetesen vannak ilyenek, hiszen Szentmártoni János jó formaérzékű, tapasztalt költő, sok örömet szerzett eddig is, és még bizonylag fog is szerepni olvasóinak. A *Ballada békőznapi díszletekkel* című gyűjtemény kapcsán ugyanakkor úgy érzem, a csalódottság hangjának kellett meghatározni a mondandómat, elsősorban azért, mert egy ilyen könyv összeállításakor a most tapasztaltnál nagyobb felelősséget és szakmai alázatot vártam volna el a sokak által joggal – s általam is – tisztelt Szentmártoni Jánostól.

A Kaland s a Rend apollinaire-i „pörpatvarában” a művészet, az általunk tárgyalt konkrét esetben az irodalom rendszerint a Kalandot képviseli. Tartalmát, tiszteletlen hangnemét, erkölcsének szabados voltát kárhozzatják is éppen elégszer, mondhatni túl sokszor az egymást követő korszakok és rendszerek álszent és zord *perzekutorai*, de teljesen elfojtani csak ritkán és csak rövid időre tudják: a nép, az olvasóközönség, általánosabban fogalmazva a társadalom szíve újra meg újra megtelik emésztő sóvárgással az általa csak közvetve meg tapasztalható varázslatos kalandok, általánosabban fogalmazva a *szabadság* mámoros levegője után.

Az irodalom egyik alaptémája a *kaland*, a világirodalom négy emblematis, archetípikusalkotó vándor-figurája – Odüsszeusz, Don Quijote, Don Giovanni és Faust – voltaképpen *kalandor*.

Mindegyikük az emberi lét, a megismerés egy-egy alapformájának, alapterületének kalandora: a leleményes Odüsszeusz a (konkrét vagy mitikus) térben kalandozik, hónap keresve, Don Quijote, a hamis tudat örök lovagja az erkölcsi kategóriák világában bolyong, saját téveszméi rabjaként, Don Giovanni az érzéki örömeiket hajszolva és miattuk a pokol kínjaival bűnhődve, Faust pedig, kontraktust kötve az ördöggel, a tudást és a boldogságot egyszerre áhítva vergődik. Ebből is látható, hogy a kaland, a szabadság utáni vágy nem kockázatok nélkül való.

Szerb Antaltól (*Hétköznapi és csodák*, 1936) Milan Kunderaig (*L'art du roman*, 1985, magyarul: *A regény művésze*, fordította: Réz Pál, Európa, 2000) – hamarjában ők jutnak először eszembe – sokan foglalkoztak ezzel a jelenséggel. Nem vitatom, lehet más alakokat is választani, a számuk is bővíthető, de számomra ez a négy figura a legjellegzetesebb.

A szabadságnak és a kalandnak ez az üde fuvallata árad abból a nemrég megjelent, csábosan szép kiállítású könyvből, a *Casanova Velencéjéből*, melyet lapozgatva felvetődik bennünk a kétely: vajon divatban van-e ma a *kaland*, mely voltaképpen mindig a *szabadság kalandja*. Divatban van-e Casanova?

Mielőtt megkísérelnénk választ adni e kérdésre, érdemesnek látszik kissé pontosítanunk az irányt, amerre haladni kívánunk. Bontsuk először is a felvetést két egymással némiképpen összefüggő részre. Tisztáznunk kell, vajon a hol Giacomo Girolamo Casanova, hol Seingalt lovag néven jól-rosszul ismert, „hírhedt” 18. századi *kalandor*ra vonatkozik-e, aki 1725-ben született Velencében és 1798-ban halt meg Csehországban? Arra a furfangos taljánra, aki a francia királyt meggyőzte az állami szerencsejáték, nevezetesen a *lottó* jövedelmező voltáról? Arra a fogolyra, aki megszökött a velencei Ólombörtönből? A párbajhősre, aki többször csak a szerencséjének köszönhetette, hogy ép bőrrel megúszta? Arra a kivételes képességűnek tartott szerelmi atlétára, akinek nevét évszázadok óta mindmáig éppúgy gyakorlatilag köznévként használják sok európai nyelvben, köztük a magyarban, mint a falánk Lord *Sandwichét* vagy a galád *Boycott* úrét (vö.: „Na, te sem vagy egy Casanova!”)? Vagy pedig arra az idős könyvtárosra, aki 1789 és 1798 között Waldstein gróf csehországi kastélyában, Duxban kegyelemkenyéren tengődve, gyakorta sikamlós kalandjait (és még rengeteg más eseményt, élményt, alakot) látszólag kicsit hanyag stílusban, igazából azonban eredeti, életteli, plasztikus, fordulatos francia nyelven megírta? A szerzeágazó tudású európai szellemi emberre, a velencei születésű olasz *tudósra, gondolkodóra és irodalmárra*, akiből sajátos módon a 18. századi francia irodalom egyik kiemelkedő alakja lett, főleg kalandos sorsú főműve, az *Histoire de ma vie (Életem története)* révén, amelynek eredeti kézírata több mint másfél évszázadig jól elzárva pihent a Brockhaus Kiadó egyik pincéjében? Melyikük az utókor választottja? A történeti vagy az irodalomtörténeti Casanova? A kalandor vagy a művész? Ne döntsük el időnek előtte.

Megjegyzem, a mű sorsa legalább olyan kalandos, mint szerzőjéé. Terjedelmes emlékiratnak sokáig csak jócskán cenzúrázott (ma úgy mondanánk: „delfinizált”) német fordítását, illetve a né-

met fordítás alapján készült, csonkított és átírt francia nyelvű viszsza fordítását ismerhette a világ. Az első – az eredeti kézirat alapján készült, hitelesnek és teljesnek mondott – kiadás csak 1960–62-ben jelent meg a német Brockhaus és a francia Plon Kiadó közös vállalkozásában. Azért fogalmazok némi fenntartással, mert nemrég írta meg a világsajtó, hogy a párizsi Bibliothèque Nationale (a francia Nemzeti Könyvtár) 2010. február 18-án – 7 millió euróért – megvásárolta a kb. 3 700 lapnyi terjedelmű eredeti kéziratot, amely – a hírek szerint – eddig még senki által nem olvasott, korábban sohasem publikált oldalakat is tartalmaz.

De ez csak az egyik rejtély azok közül, amelyek Casanova alakját mindmáig körülengik, s amelyekből oly szívesen merítgetnek később az írók, majd pedig a filmesek is. A figura nemcsak a pszichoanalitikus beállítottságú osztrák Arthur Schnitzlert (1862–1931) ihlette meg (*Casanovas Heimkehr*, 1918, magyarul Róna Imre fordításában: *Casanova visszatérése*, Szépirodalmi, 1988), de a magyar Márai Sándort (1900–1989) (*Vendégjáték Bolzanóban*, 1940) vagy Szentkuthy Miklóst (1908–1988) (*Széljegyzetek Casanovához, Szent Orpheus breviáriuma I.*, 1973) is. Egyszer egy előadáshoz a Francia Intézetben, majd egy tanulmányhoz (*A boldogság profán prófétája. Casanova, a film-sztár*, Filmvilág, 1996/11) összeszámoltam a megfilmesítéseket. Hősünk több mint 17 filmnek lett központi alakja, köztük olyan remekműveknek, mint a Fellini rendezte *Casanova* (1976) a barokkos piperkőccé maszkírozott Donald Sutherlanddel, vagy *A postakocsi* (1981) Ettore Scola rendezésében, amelyben a korosodó Casanova figuráját a film első évszázadának egyik legvonzóbb nőcsábásza, a nagyszerű Marcello Mastroianni alakította. Mellesleg szólva ez utóbbi film érdekessége, hogy fontos szerepet játszik benne egy ismert író, Restif de la Bretonne (1734–1806), akinek szerepét a nagyszerű Jean-Louis Barrault játszotta. Természetesen a Schnitzler megírta történetet is filmre vitték: a francia Edouard Niermans rendezte 1992-ben *Le retour de Casanova (Casanova visszatér)* címen, a címszerepben Alain Delonnal – a színész hosszú pályájának egyik kiemelkedő alakítása lett a megvénült csábító szerepe.

Nem szaporítom tovább a példákat, bár ebben a bő névsorban nekünk, magyaroknak is bőven kijut a dicsőségből. Annak idején azt is elmondtam, megírtam, amit korábban kevesen tudtak: a Filmarchívumban fennmaradt a világ első Casanova-filmjének egy része (az első tekerce). Ezt a filmet Deésy Alfréd (1877–1961) rendezte 1918-ban, és – mint erről emlékirataiban (*Porondon, deszkán, mozivásznon*, 1992) maga is beszámolt – ő maga játszotta a címszerepet is.

Ebből is kiviláglik a sorsnak az a furcsa fintora, hogy az utó-

kort sokkal jobban inspirálta a „valódi” Casanova figurája (vagy amit meglátni vélt benne), mint a jelentős tehetségű író egész életműve. Az irodalom és a film természetesen felhasználta a memoáriró által megírt önéletrajzi epizódokat, de csak azért, hogy egy késői, barokk Don Giovanni-figurát alkosson (hamisítson?) általuk, amely jól illeszkedik az azonos archetípust képviselő alakok sorába.

Pedig – és erről győzi meg az olvasót Kovács Ilona könyve – az igazi Casanova mást is, többet is jelent a kultúrában, mint amit az ítéleteiben gyakran kényelmes, hiedelmeiben sokszor felületes utókor általában hajlandó tudomásul venni belőle.

Kevesen ismerték fel igazi jelentőségét. „Véleményem szerint Casanova *Emlékiratai* a XVIII. század igazi enciklopédiáját alkotják” – jegyezte meg Blaise Cendrars 1949-ben. Egy mai kutatója, Francis Lacassin pedig Casanova jelentőségét egyenesen a Saint-Simonéhoz hasonlítja.

Kovács Ilona, a kitűnő egyetemi oktató, több generációnyi francia szakos bölcész felkent istápolója évtizedek óta lankadatlan buzgalommal igyekszik a magyar kultúra paticsfala mögé becsépszni a XVIII. századi francia irodalom, különösen pedig annak hol enyhén, hol penetránsan kénkőszagú, úgynevezett „libertinus” vonulata remekműveit. Fordítja, ismerteti, bevezeti, annotálja, oktatja De Sade márki, az ifjabb Crébillon, a már említett Restif de la Bretonne vagy Choderlos de Laclos, illetve – esetünkben – Giacomo Casanova műveit. Titkok és rejtélyek szegélyezik Kovács Ilona kalandos útját is. Ő volt a *spiritus rectora* (és részben fordítója) a *Casanova emlékiratai* című kétkötetes válogatásnak (Atlantisz, 1998 és 2000), amelyben – kisebbfajta irodalmi szenzációként – először jelent meg a Petőfi Irodalmi Múzeum Szerb Antal-hagyatékában őrzött 391 oldalnyi Casanova-fordítás is.

Több kötetnyi fordítás és tanulmány után Kovács Ilona most újabb „formabontó” vállalkozásba fogott, megítélesem szerint teljes sikerrel. A *Casanova Velencéje* címen megjelent, narancssárga vászonba kötött karcsú kötet az Atlantisz Kiadónak abba a lassan gyarapodó könyvsorozatába illeszkedik, amelynek eredetileg a müncheni Goethe Intituttal közös vállalkozásban megjelent, gazdagon illusztrált kötetei az *Irodalmi útikalauz* alcímet viselik (ebben jelent meg korábban Walter Benjamin visszaemlékezése berlini gyermekkorára, illetve Klaus Wagenbach *Kafka Prágája* című pompás összeállítása).

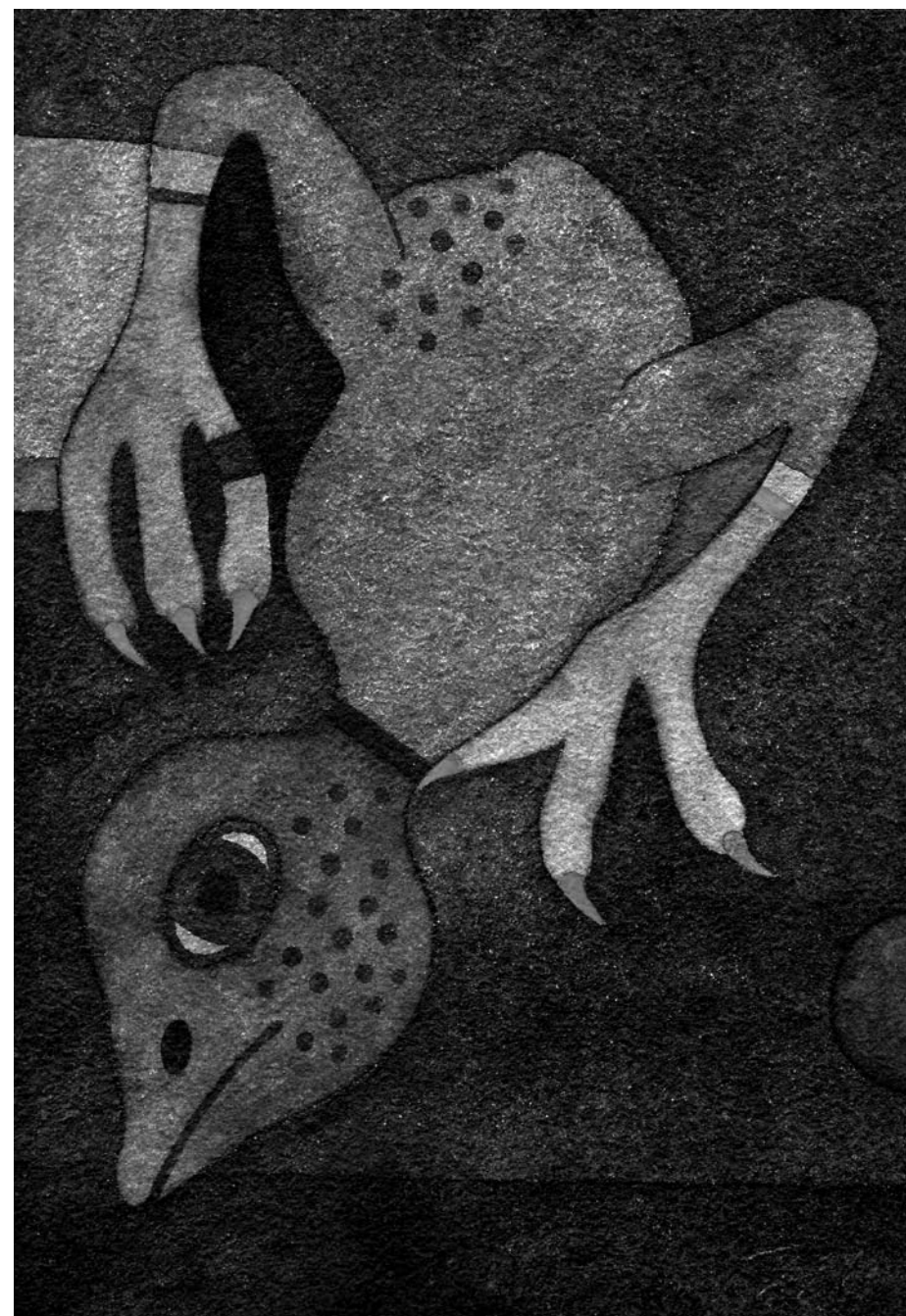
Nos, bár a közös vállalkozás, úgy látszik, véget ért vagy szünetel, ebben a könyvben is találunk német szerzőt. A kötet egy leleményes nyomdatechnikai trükk – áttetsző papírra nyomott, mindkét oldalról nézhető egykorú Casanova-portré – után Lothar Müller Berlinben kiadott hasonló jellegű könyvének bevezető tanulmányával kezdődik, hogy aztán lapról lapra a korabeli élet valóságos, izgalmas *enciklopédiájává* bővüljön. Nincs becsapás, a könyv valóban irodalmi útikalauzként is forgatható, van benne elől-hátul térkép meg a Casanova óta fennmaradt fontosabb velencei épületek listája, de ugyanakkor másabb is, több is útikalauznál: egymást követő fejezeteiből apránként kibontakozik a *hétköznapi élet* megannyi érdekes vonatkozása, hiteles mozzanata Casanova korában (vagyis a XVIII. században), nagyrészt Casanova művé-

ből bőven vett idézetek segítségével. A szemelvények élénk stílusa és bámulatos részletgazdagsága a mai olvasónak is élmény.

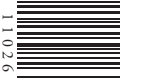
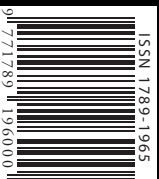
Úgy is mondhatnánk, a könyv valóságos *Sittengeschichte*, vagyis erkölcs- és szokástörténet (mellesleg magát a fogalmat is a rendszerezésre hajlamos németek találták ki). Megtudhatjuk belőle, milyenek voltak, hogyan öltözködtek, tisztálkodtak, közlekedtek, táplálkoztak, társalogtak, szórakoztak, udvaroltak, intrikáltak, hogyan jártak templomba, színházba, kávéházba vagy kurtizánokhoz az egykor élt velencei gazdagok és szegények, urak és hölgyek, kétes és egyáltalán nem kétes erkölcsű nemesek és nemtelenek, lotyók és úrinők, polgárok és kóbor népek. És persze képek, képek, képek, meglepően jó minőségben a kívánatosnál néhol kissé

halványabb nyomású szöveg között, Guardi, Tiepolo, Canaletto festményeinek (többnyire színes) reprodukciói, gúnyrajzok és (néhol erotikus jeleneteket ábrázoló) metszetek sorjájának a műnyomó papíron a téma iránt érdeklődő olvasó nagy gyönyörűségére.

S hogy végezetül megpróbáljak válaszolni a jelen írás címében feltett kérdésre: Casanova és az általa képviselt nemes életöröm, mely úgy tekint a (tágon értelmezett) kultúrára, mint a konfliktusok, a „bundás indulatok” harmóniává szublimálásának eszköze, mint egyéneket és népeket inkább összekötő, semmint elválasztó princípiumra, most éppen nincs igazán divatban Magyarországon. A Rend nem mindig tűri jól a Kalandot, de amíg van, aki élleszt a vágyat a Kaland után, a Kaland még újra divatba jöhet.

Málik Roland emlékének

690 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

mm

ISSN 1789-1965
9 771789 196000
1 1 0 2 6
690 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap